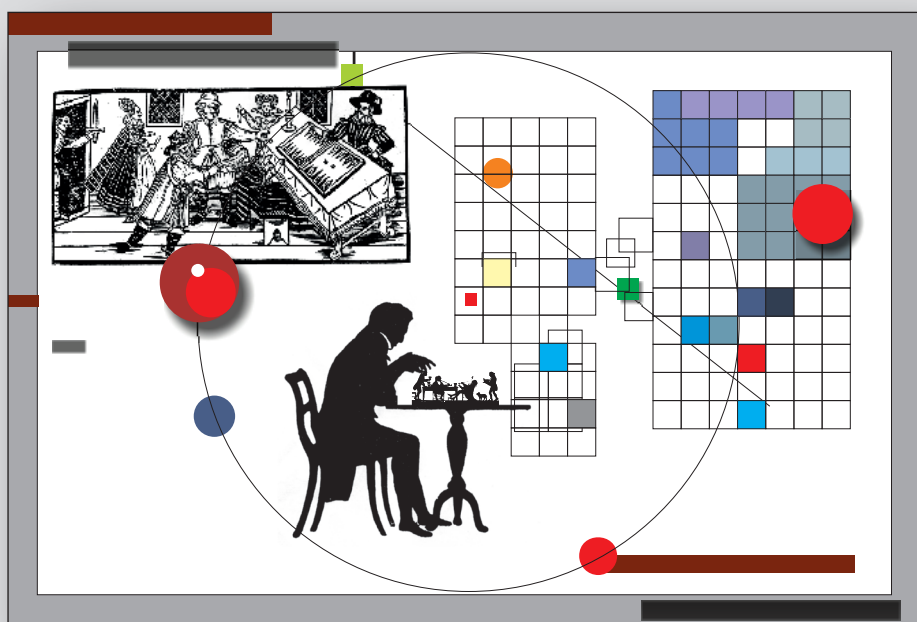

A KÜLÖNLEGES TITKOSSZOLGÁLATI ESZKÖZÖK ALKALMAZÁSÁNAK TÖRTÉNETE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A 20. SZÁZADRA

JOGTÖRTÉNETI VÁZLAT

KEDVES IMRE

ELTE EÖTVÖS KIADÓ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Kedves Imre

**A különleges titkosszolgálati eszközök
alkalmazásának története,
különös tekintettel a 20. századra**

ELTE Jogi Kari Jegyzetek 17.
Sorozatszerkesztő: VARGA ISTVÁN

Kedves Imre

**A különleges titkosszolgálati
eszközök alkalmazásának története,
különös tekintettel a 20. századra**

Jogtörténeti vázlat

Budapest, 2014

Lektor: Zinner Tibor

© Kedves Imre, 2014

ISBN 978 963 312 210 5

ISSN 2060 5986

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: Hunyady András, ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente
Szakszerkesztők: Borsos-Szabó Ágnes és Bérci Ildikó
Tipográfia: Anders Tibor
Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó
Nyomda: Multiszolg Bt.

Tartalom

I.	Bevezetés	7
1.	A különleges titkosszolgálati eszközök fogalma	7
2.	A jogi szabályozás kialakulása	8
II.	Történeti alapok	11
1.	A hírszerzés rövid története	11
2.	A különleges eszközök alkalmazása a szovjet típusú államberendezkedés korában	16
III.	A különleges eszközök alkalmazása	21
1.	A különleges eszközök alkalmazásának indokai	21
2.	Az emberi jogok korlátozásának kérdése	22
3.	A különleges eszközök alkalmazásának általános jogi garanciái	27
IV.	A politikai rendészeti osztályoktól az Államvédelmi Hatóságig (1945–1956)	31
1.	A Politikai Rendészeti Osztály (PRO) és az Államvédelmi Osztály (ÁVO) megalakulása	31
2.	A „szocialista törvényesség” kora (1953–1956)	36
3.	Az Államvédelmi Hatóság működésének szerepe az „ellenforradalom” kialakulásában és a harcok idején	40
4.	Az Államvédelmi Hatóság a forradalomban	42
V.	A Politikai Nyomozó Főosztály (1956–1962)	43
1.	A megtorlás	43
2.	A Politikai Nyomozó Főosztály (PNYF) megalakulása	45
3.	Az előző szervezet tagjainak értékelése és újraalkalmazása az átalakuló egységben	46
4.	A nyilvántartások összetételének és használatának szempontjai	47
5.	A „rehabilitáció”	49
VI.	A BM III/III. (1962–1985)	53
1.	A III/III. megalakulása, felépítése	53
2.	Az operatív technikai részleg átalakulásának fázisai	57
3.	A törvényi szabályozás	58
4.	Az államellenes ügyek vizsgálata	60

VII. A BM III/III. bukása (1985–1990)	63
1. A politikai és társadalmi átalakulás.....	63
2. A politikai rendőrség munkájának „nehézségei” a politikai és gazdasági helyzet változásainak tükrében.....	65
3. A politikai rendőrség és a különleges eszközök szerepe az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások idején	68
4. A Duna-gate-botrány	70
VIII. Az 1990–1995 közötti időszak jelentősége a törvényhozásban.....	73
1. Az 1990–1995 közötti törvényhozás	73
2. Az 1990. évi X. törvény megszületésének körülményei, jelentősége	74
3. Az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatai	76
IX. Az 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről	83
1. A bírói engedélyhez nem kötött információgyűjtés.....	83
2. Az ügyészi engedéllyel alkalmazható eszközök.....	84
3. A bírói engedélyhez kötött eszközök	85
X. Az 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonságról	87
1. A törvény jellemzése, alkalmazhatósága	87
2. A törvényi szabályozás.....	89
3. A szolgálatok irányítása, ellenőrzése	91
XI. Kitekintés	93
Irodalomjegyzék	101

I. Bevezetés

1. A különleges titkosszolgálati eszközök fogalma	7
2. A jogi szabályozás kialakulása	8

1. A különleges titkosszolgálati eszközök fogalma

Az állam bűnüldöző szervei a bűncselekmények felderítése, elkövetésük megakadályozása, az elkövetők felkutatása érdekében ősidők óta alkalmaznak olyan leplezett erőket, módszereket és eszközöket, amelyek segítségével bűnüldöző tevékenységük egy részét a nyilvánosság mellőzésével, titokban végzik. A nemzetközi és hazai bűnüldözési tapasztalatok azt igazolják, hogy a bűnelkövetők cselekményük sikere és leplezése érdekében maguk is rendszeresen végeznek titkos információgyűjtést. Adatokat vásárolnak, zsarolnak ki, tippadókat alkalmaznak, beépülnek a potenciális sértett környezetébe, állami és gazdálkodó szervezetekbe, továbbá okmányokkal, áltevékenységgel fedik magukat, titokban behatolnak helyiségekbe, beférkőznek számítástechnikai rendszerekbe, beszélgetéseket hallgatnak le, távközlési titkokat fűrésznek ki stb.

A szervezett, országhatárokon átlépő bűnözés a tudomány és a technika újabb vívmányait alkalmazza. Azonos módszerek és eszközök hiánya a bűnözés számos területét a rendőrség számára hozzáférhetetlenné tenné, a bűncselekmények és elkövetők jelentős hányadának felderítését hiúsítaná meg. A titkos információszerzés a bűnüldözés fegyvertárának nemzetközileg is elismert és alkalmazott eleme.

A titkos információszerzés azonban emberi jogokat sérthet, ezért szabályozása gondos behatárolást és megfelelő garanciákat igényel. Jóllehet, a szóban forgó módszer a bűnözői réteg szűk körére irányul, nem zárható ki, hogy vétlen személyekkel kapcsolatos adatok, információk is a nyomozó hatóság látókörébe jussanak. Az ebből fakadó lehetséges jogsérelem azonban – azon túl, hogy orvosolható – elenyésző, és nem mérhető annak a társadalmi érdeknek a jelentőségéhez, amely a bűnözés elleni küzdelem eredményességéhez függődik.

A jogállami törvényi szabályozás ezzel kapcsolatos legfontosabb garanciális rendelkezése az, hogy az alapvető állampolgári jogok sérelmére leginkább alkalmas titkos eszközök és módszerek alkalmazásának engedélyezését és ellenőrzését a végrehajtó hatalmi ágtól független szerv hatáskörébe utalja.

A jelenleg hazánkban hatályos törvény fogalmai alapján a rendőrség bűncselekmény elkövetésének megelőzésére, felderítésére, megszakítására, az elkövető kilétének megállapítására, elfogására, körözött személy felkutatására, tartózkodási helyének megállapítására, bizonyítékok megszerzésére, valamint a büntetőeljárásban részt vevők és az eljárást folytató hatóság tagjainak, az igazságszolgáltatással együttműködő személyek védelme érdekében – törvény keretei között – titokban információt gyűjthet.

2. A jogi szabályozás kialakulása

A részletesebb vizsgálat megkezdése előtt fontos néhány alapvető tény ismertetése a jelenleg hatályos jogi szabályozás megszületéséhez vezető út sajátosságai közül.

A törvényi szabályozás *terminus technicus* alkalmazásáról csak az 1990-et követő időszakban lehet beszélni. Az emberi magánszférába jelentősen behatoló eszközök használata az egypártrendszeri berendezkedésben nem volt törvényi szinten szabályozva.

A tárgyilagos tisztesség megköveteli annak leszögezését, hogy korábban sem parttalanul, minden szabályozás nélkül alkalmaztak titkosszolgálati eszközöket és módszereket. A törvényi rendelkezések viszont valóban hiányoztak. Az eszközök alkalmazása részletes szabályozás szerint folyt, azonban ezek titkos belügyminiszeri parancsok, utasítások, kormányhatározatok voltak. Az állampolgárokat így megfosztották attól az alapvető jogbiztonsági követelménytől, hogy megismerhessék a velük szemben alkalmazható eszközök felhasználásának feltételeit. Az ily módon kialakult „úrben” el voltak zárva az esetleges s korántsem ritka jogsérelem esetén őket megillető, a működő demokráciákból megismert jogorvoslati lehetőségektől. Nem csupán azt nem tudták, milyen bűncselekmények esetén van joga a hatóságnak titkosszolgálati eszközök alkalmazására, hanem alapvető emberi jogaik sérelme esetén sem élhettek jogorvoslattal. Tökéletes és nagyon szomorú példája ennek Sólyom László volt budapesti rendőrfőkapitány (letartóztatásakor altábornagy, vezérkari főnök) esete, akit titkos őrizetbe vétellel elhurcoltak, majd halálra ítélték és kivégeztek. Hozzá tartozói, többszöri kérelmükre, évek múltán kaptak egy levelet, amiben pusztán tényként közölték a történeteket.

Okkal feltételezhető, hogy a rendszerváltás közeledtével az állambiztonsági szervek belső berkeiben is megszületett a felismerés a törvényi szabályozás szükségességéről. Azonban ennek ellenére is csak 1990-ben jelent meg az első törvény, ami a korábbiakhoz képest nagy jelentőségű változás volt, még ha csak átmeneti szabályozásként tekinthetünk is a rendelkezésre. Utóbb, a tapasztalatok értékelése és a kül-

földi példák szem előtt tartásával, hosszas törvény-előkészítési folyamat eredményeként jelentek meg különböző szabályok. Először 1994-ben fogadta el az országgyűlés a rendőrségről, majd 1995-ben a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényt. Mindkét jogszabály alapos és átgondolt előkészítését jelzi, hogy még mindig hatályban vannak és mindmáig megfelelnek államéletünk mai demokratikus alapelveinek, s az európai követelményeknek megfelelően szabályozzák az említett területeket.

II. Történeti alapok

1. A hírszerzés rövid története.....	11
2. A különleges eszközök alkalmazása a szovjet típusú államberendezkedés korában	16

1. A hírszerzés rövid története

Hogyan alakult ki és formálódott az emberiség történetében, a technika fejlődését is kihasználva, az esetenként a „titok misztikumával” erősen átszőtt különleges tevékenység? Ennek illusztrálására szolgál e rövid történelmi áttekintés.

A hírszerzés erejét és jelentőségét Joseph Fouché (1759–1820), Franciaország rendőrminiszterének a saját korához kapcsolódó egyik mondása kiválóan jellemzi: „Legyőzheted a fél világot, megölhetsz királyt, császárt, elpusztíthatsz birodalmat, hitet, nyelveket, hagyományokat, de nem győzheted le a titkos szolgálatokat. Azok elpusztíthatatlanok.”

A kémkedés régi időkre nyúlik vissza, kezdetben a területszerző, rabszolagyűjtő háborúk és kincsraoló portyázások során alakult, formálódott. Az adatgyűjtés lényegében egyidős az emberiséggel. A kíváncsiság velünk született tulajdonság. Egyfelől szinte magától értetődően keltik fel érdeklődésünket mások ügyes-bajos dolgai, ugyanakkor azonban az emberiség történetének kezdeti időszakában a kisebb közösségek léte, tagjaik életben maradása is nagymértékben függött tájékozottságuktól. Ez a tájékozódási kényszer jelentette a „hírszerzés” kezdetleges formáját. A „kém dolga”, hogy kifürkészsze az ellenfél szigorúan őrzött titkát, és éppen azoknak a tudomására hozza, akik elől rejtegetik.

Az időszámításunk előtti évezredekben is ismertek írásos dokumentumok a hírvivőkről. Az egyiptomi fáraók birodalmának létét megteremtő és biztonságát befolyásoló Nílus gátrendszerének állapotáról rendszeresen hírnökök számoltak be. A szomszédos birodalom uralkodója i. e. 1340-ben az ifjú özvegyhez, Anheszenamon királynőhöz küldte el hírekért bizalmasát Tutanhamon fáraó halála után. Egy kínai hadvezér a „Hadviselés művészete” címmel i. e. 400 körül jegyezte le gondolatait. Szun Cu megállapította, hogy a sikeres háborút többek között a megfélemlítésre, a lélektani hadviselésre, az ellenség moráljának még az összeecsapás előtti lerombolására kell alapozni. Azt írja: „nem az az igazán ügyes, aki száz csatában győz, hanem az, aki harc nélkül vesz erőt az ellenségen”. Véleménye szerint a győzelem legfőbb

feltétele az „előzetes tudás”, melynek érdekében titkos ügynököket kell alkalmazni. Gondolt a kémek elleni harcra is: „az országunkba küldött ellenséges személyeket meg kell találunk...”.

A szomszédok utáni „puhatolózás”, illetve a győzelemhez szükséges „előzetes tudás” csak akkor vált az ember számára igazán fontossá, amikor az első valóban államnak nevezhető alakzatok megszülettek. Ekkor már nem csupán az egyes személyek, családok vagy törzsek, hanem a hatalom, a politika érdeke kívánta, hogy minden egyes állam folyamatosan szemmel tartsa a szomszédjait. Az uralkodók idejében meg akarták tudni azok rejtett, ellenséges szándékait, kilesni saját hódító terveinek végrehajtásához a kedvező alkalmat és időt.

Őseink honfoglaláskori és későbbi felderítő portyázásairól kevés adat áll rendelkezésünkre, azok is nagyrészt megmaradnak a feltételezés szintjén. Az biztos, hogy életbevágóan fontos volt tudni, mire készülnek a szomszéd törzsek, államok, milyen erőket képesek mozgósítani, azoknak mik a szándékaik. Így a magyarok honfoglalása és az ezt követő külföldi hadjáratok sem lehettek sikeresek a felderítő előőrsök nélkül. A magyarok kémek elleni küzdelmét leíró első bizonyíték 1041-ben fedezhető fel az Aba Sámuel és Péter király között folyó küzdelmekben, amikor Aba Sámuel egy hatalmas mozgósítás titokban tartása érdekében lezáratta az ország nyugati határait és az utasokat, a kereskedőket, de még a követeket sem engedte ki az országból.

A középkorra jellemző lovagi harcmód nem kedvezett a titkos tevékenységnek, mert azt szűk korlátok közé szorította. Az összecsapások általában előre megbeszélt helyen és időben zajlottak, így a megelőző felderítésnek nem tulajdonítottak jelentőséget.

Még az Anjou-korból is alig állnak rendelkezésre a titokban végzett információgyűjtés szerepére vonatkozó adatok.

Különös jelenség, hogy Nagy Lajos királyunk ötvennyolc hadjáratának történetében nem találunk a kémkedésről pontosabb adatokat. Márpedig egy kivételével valamennyi hadjárat külföldön zajlott le, s így elképzelhetetlen, hogy a király ne alkalmazott volna minden esetben és jó előre kellő számú megbízható kémeket és felderítőt. Sajnos Nagy Lajos legtöbb hadjáratának igen sok részlete ma is ismeretlen, s a kémkedésről szóló feljegyzések hiánya is ezeknek a homályos részleteknek a számát gyarapítja.

Állapította meg nagy ívű áttekintésében Pilch Jenő.

A török hódoltság időszaka ellenben bővelkedett titkos eseményekben. Magyarországon akkor szakadatlanul folyt a harc. A nagyobb hadjáratok közötti időszakokban és a béke éveiben is állandóan folytak a portyázások, a rajtaütések a végvárak mentén. Ezeknek a hadi vállalkozásoknak sikere vagy elhárítása pedig nagyrészt az ellenség alapos kikémlelésén múlt. Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér az elhárítással kap-

csolatban a következőket írta: „Bízzál, de nézd meg kiben, mert szépen szól, esküszik, és az ellenségénél, nagy vétket tett, ez mind cselfogás lehet az te fejedre és a tied veszélyére.” A „hírszerző szolgálat” megszervezésével a Magyar Királyság katonai igazgatásának vezetőit, a főkapitányokat bízták meg. Egyes fontosabb végvárak kapitányának is feladatául adták, hogy az ellenség szándékait megbízható embereivel kikémleltesse és azt a környező kapitányok, főkapitányok tudomására hozza.

Az egyik stratégiailag fontos végvárat, Gyulát a temesvári pasa támadása fenyegette 1565-ben. A veszélynek kitett gyulaiak és a felső-magyarországi főkapitány számára egyaránt létfontosságú volt a török csapatok mozgásának ismerete. A környék minden török végvárába havonta útnak indítottak egy kémeket. A jelentősebbekbe több embert is küldtek hírekért egészen Budáig, Nándorfehérvárig, sőt Szófiaig és Konstantinápolyig. A várnagy fizette a hírszerzőket, a török informátorok híreit maga a kapitány honorálta. A hírszerzés és az elhárítás körébe tartozó esetekre következtethetünk a korabeli „számadásokból”. Eger várában 1549 és 1562 között a kémek kifizetésére a legnagyobb évi összeg 105 forint 71 dénár volt, míg Gyulán 1565-ben ez 1292 forint. Feltételezhetjük, hogy Gyulán sem a foglalkoztatott „megbízható emberek” számának, sem a kikémlelt területek földrajzi elhelyezkedésének tekintetében nem maradtak le az egriektől.

A falvak lakossága, a várbeli iparosok, kereskedők „szállították” a híreket az utcák előtt Rákóczi seregei számára is. A parasztok és a közéjük beállt és beöltözött kuruc katonák számoltak be arról, hogy hol és milyen sáncot ásattak velük a császári parancsnokok. A zárt várakból, erődítményekből nehezebb volt a hírek beszerzése. A császári várszolgálat könnyebb részét pénzzel fizetett vagy erőszakkal toborzott férfiak látták el. Közülük is sokan várták Rákóczi hadait és értékes információkat adtak át a sikeres katonai vállalkozások érdekében. A kuruc–labanc világ titkos tevékenységének egyik érdekessége a titkosírás kiterjedt használata. A parancsokat és a harci eseményekről szóló jelentéseket gyalogos futárokkal vagy a postajáratokkal továbbították. Gyakran előfordult, hogy az ellenség elfogta őket, az írományt elvette tőlük. A megoldás a titkosírás használata volt! Egy-egy jelkulcsot csak rövid ideig használtak egyszerűségük, megfejthetőségük miatt, és azt csak a levél írója és a címzett ismerhette. II. Rákóczi Ferenc környezetében gondosan előkészített titkosírási rendszert használtak, melyből több mint kilencven titkos kulcs maradt az utókorra. A fejedelem maga is használt titkosírást, sőt, ő maga készített hozzá táblázatot, saját kezűleg írta, illetve fejtette meg a számára fontosabb küldeményeket, például a „Károlyi urammal” vagy „Eszterházy urammal” folytatott levelezésében. Kémeinek sikerült a bécsi udvar néhány titkos postáját is megszereznie. Ezeket tisztjei teljes egészében vagy részleteiben meg is fejtették számára.

Kezdetben a kémkedés és az elhárítás fogalma összemosódott, és mindkettőt egységesen hírszerzésnek, információszerzésnek tekintették.

Csak a 19. században jelentek meg a tagolt, specializált szervezetek a hírszerzésben. Elkülönült a katonai hírszerzés a politikaitól, majd pedig mindkettő további két részre, egy külsőre és egy belsőre osztdott. A külső információszerzés mint tevékenység ezt követően az idegen állam, erőcsoportosulás megfigyelését jelentette. A belső hírszerzésre, informálódásra az állam biztonságával összefüggő feladatok miatt volt szükség. Az állami renddel elégedetlen felforgató elemek és a külföldről beszivárgó kémek felderítését is ennek körében látták el.

Magyarországon a titkosszolgálat történetének jelentős időszaka az 1848–49-es szabadságharc ideje. Az e korból származó dokumentumokból kiderül, hogy Kossuth Lajos milyen fontosnak tartotta a titkos információszerzést. 1848 novemberében Görgeyhez írt levelében ezt így fogalmazta meg: „Mindenekfelett jó spionok” kellenek. Kossuth a kémek jutalmazását is fontosnak tartotta. Ugyanabban a levélben arra kérte a tábornokot, hogy egy fontos információ elérése érdekében kövessen el mindent, „kerüljön bár 20.000 forintba”.

A hírszerzés mellett a kormány az elhárításnak is kiemelt jelentőséget tulajdonított. Ennek megfelelően Szemere Bertalan belügyminiszter nagy körültekintéssel szervezte meg az államrendőrséget. Egy rendőrfelügyelői kinevezést tartalmazó kéziratból megállapíthatók az elhárításra vonatkozó főbb elvárásai.

Rendőri felügyelők által kívánok minden eseményt hitelesen megtudni, amennyiben ezt a kormánynak tudnia kell, ...minden szellemi irányról és hangulatról értesítve lenni, amennyiben az akár a haza védelmére, akár másféle kormányzati intézkedésre okulás alapul szolgálhat, ...mely szerint a mozgó rendőrség szem és fül gyanánt szolgál... (a Belügyminisztérium útján) megtudni mindazt, amit a kormánynak, mint intéző és végrehajtó hatalomnak tudnia kell... Debrecen, május 12. 1849. belügyminiszter, Szemere Bertalan.

A szabadságharc leverését követően az önálló magyar titkosszolgálati tevékenység hosszabb ideig szünetelt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában kezd a császári és királyi titkosszolgálat ebben az időszakban szervezett formát öltetni. Az 1850-es évektől a Monarchia vezérkarának már külön osztálya foglalkozott kémügekkel.

1878-ban jóváhagyásra nyújtottak be az uralkodónak egy tervezetet, amelynek tartalma a következő: „Idegen hatalmak katonai berendezésének ismerete már békeidőben is igen fontos, ezeket tehát állandóan meg kell figyelni. Másrészt minden módon meg kell akadályozni, hogy idegen hatalmak bepillantassanak a mi katonai viszonyainkba...”. A kitűzött célokat a következőképpen kívánták elérni: „az idegenforgalom megszigorítása, az útlelváltás és jelentkezési kötelezettség pontos szabályozása és ellenőrzése, a gyanúsak tetsző személyek, továbbá az országban maradt külföldi képviselők tagjainak megfigyelése, magánfelek táviratozásainak korlátozása, ...a magánlevél forgalom állandó ellenőrzése”. A tervezetet vélemény-

nyezési célból Tisza Kálmán miniszterelnök is megkapta, aki több vonatkozásban is bírálta a plánumot. Kifogásolta a posta magánforgalmának ellenőrzését, a levelek felbontását, a sajtószabadság korlátozását. Mindezeket csak törvényi felhatalmazás alapján látta alkalmazhatónak. Az uralkodó a magyar miniszterelnök több felvetését elfogadta, és az így kiadott intézkedés lett az alapja a következő évtizedekben a katonai és polgári titkosszolgálati munkának.

Sajnálatos, hogy az első világháború titkos eseményeit alig örökítették meg. Ez pótolhatatlan veszteség a titkosszolgálat történetének kutatói, a hadtörténet, de az egyetemes történelemtudomány számára is. Mégis, akad a korszaknak egy mindenképpen említésre méltó magyar és – gyorsasága, megbízhatósága, jelentősége tekintetében – mind a mai napig egyedülálló rejtjelfejtési vonatkozása!

Pokorny Hermann vezérkari századosnak sikerült feltörnie az oroszok rejtjelkulcsait, és az egész háborút felölelő időszakban megfejtenie valamennyi lehallgatott orosz katonai rejtjeltáviratot. Az általa megszerzett friss híreket teljes egészében felhasználhatta az osztrák–magyar hadsereg főparancsnoksága. A későbbiekben Pokorny altábornagy lett, és hosszú és sikeres katonai pályafutása alatt volt többek között megfigyelő a Krímben (1920) és a HM VI-2. osztály kódfejtő alosztályának vezetője is (1922). 1945. február 5-étől pedig a magyar és a szovjet fél közötti öszszekötő törzset vezette, majd az Ideiglenes Nemzeti Kormány Külügyminisztériumában a Fegyverszüneti Ügyosztály vezetője lett.¹

A titkosszolgálat történetében újabb állomás volt az első világháborút követő időszak. Ebben a Tanácsköztársaság alig több mint négy hónapos időtartama csak politikai közjátéknak tűnhet. Röviddel Károlyi Mihály lemondását és a proletárdiktatúra kikiáltását követően 1919. március 30-án megjelent a Belügyi Népbiztosság rendelete a Vörös Őrség felállításáról, amelyben kiemelkedő szerepet szántak egy politikai nyomozó osztály munkájának. Ez azonban nem valósult meg, mert augusztus 2-án lemondott a Tanácskormány, s ezzel lezárult az első magyarországi bolsevik államépítési kísérlet.

Az állam és a társadalom törvényes rendjét veszélyeztető mozgalmak elleni elhárítási feladatok jogi alapját az 1921. évi 3. törvénycikk teremtette meg. A két világháború közötti korszak titkosszolgálatának (politikai rendőrség, csendőrség, központi nyomozó parancsnokság törzsalosztályának „A” csoportja, HM VI-2. osztály) legfőbb feladata a szélsőjobb- és szélsőbaloldali mozgalmak, valamint a kisantant országok hírszerző szerveinek elhárítása volt. A trianoni békeszerződés Magyarországnak nem engedélyezte vezérkar felállítását. Ezért a Honvédelmi Minisztériumon

¹ ZINNER Tibor: *A magyarországi németek kitelepítése*. Budapest, 2004. 34. o.

belül a VI. katonai főcsoportot építették ki a vezérkar főnökségévé. Ezen belül működött a VI-2. osztály mint hírszerző és elhárító központ. A békeszerződés megtitkította továbbá katonai attasék kiküldését is, ezért a VI-2. osztály szervezetén belül rejtett katonai attaséi szolgálat működött. 1932-ben megalakult a Magyar Királyi Honvédszervezet, ezzel egy időben a VI-2. osztály átalakult a Vezérkari Főnökség 2. osztályává.

A politikai változások nyomán a kormányok egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a kommunizmus elleni harcnak, ezért a csendőri, rendőri szervezetek feladatuk közé tartoztatta ki valamennyi olyan állampolgári szerveződés megfigyelését, amely az állam rendjére veszélyes lehetett. Ennek érdekében az egyesületi, társasági tagjai közül informátorokat szerveztek be. Már a második világháború eseményeinek közepén, 1942-ben létrehoztak egy egységes Államvédelmi Központot (ÁVK-t). Magyarországnak a háborúból való sikertelen kiugrási kísérlete után az ÁVK számára meghatározóvá vált a náci és nyilas befolyás.

A győztes hatalmak Szövetséges Ellenőrző Bizottsága szovjet elnökének engedélyével 1945. március 12-én megalakult a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya, melynek munkájában már a Szovjetunió érdekei és a moszkvai hírigények érvényesültek. 1945. május 10-én az 1690/1945. M. E. számú rendelet intézkedett a csendőrség feloszlításáról és a Magyar Államrendőrség megszervezéséről. 1948. szeptember 10-én az államvédelmi szervezetet a Belügyminisztérium irányítása alá rendelték, létrehozva a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát.

2. A különleges eszközök alkalmazása a szovjet típusú államberendezkedés korában

A különleges eszközök alkalmazásáról a legszélesebb körű áttekintés a magyar politikai rendőrség történetén keresztül nyerhető. Magyarázata egyszerű, mivel az állampárt korában Magyarországon kizárólag ennek a szervezetnek volt felhatalmazása a különleges eszközök alkalmazására. Ugyan ez kevésbé volt bűnüldözési, mint inkább állambiztonsági célú, de az akkori, átpolitizált büntetőjogban a bűncselekmények törvényi tényállásai között jelentős számú állam (és párt) elleni bűncselekmény szerepelt.

Az utóbb emberi sorsokat is eldöntő korabeli „szakmai” összefüggések, a titkosszolgálat sajátos működését reprezentáló érdekességek segítségével megvilágítható a különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazásának számos jellegzetessége.

1948. június 11-én dr. Szőnyi Tibor, a Magyar Kommunista Párt (MKP) Központi Vezetősége Kádérosztályának vezetője, mind az általa vezetett osztályt, mind

pedig a fegyveres testületeket – így a politikai rendőrséget is – felügyelő Farkas Mihályhoz, a párt egyik főtitkárhelyetteséhez feljegyzést intézett a következő tartalommal.

Információs osztályunkon keresztül hozzánk beérkező ÁVO információs anyagban egyre gyakrabban kapunk olyan jelentéseket, amelyek egyes pártszervek belső kérdéseiről, vitáiról, esetleg ellentételeiről adnak tájékoztatást. Ezzel kapcsolatban szeretném leszögezni véleményemet; ezeket az információkat az ÁVO csak úgy szerezheti be, ha a vezető pártszervezetbe beépül, illetőleg annak ülésein résztvevő elvtársak egyikétől kap rendszeres tájékoztatót. Valószínűnek látszik, hogy egyes helyeken erre, az üléseken jegyzőkönyvet vezető technikai munkaerőt használják fel. Ez a módszer szerintem veszélyes és káros, és nem szabad, hogy továbbra is folytatódjon. Először is az ÁVO információs munkájának véleményem szerint nem lehet és nem szabad, hogy az legyen a feladata, hogy a pártszerveket ellenőrizze, és a pártba beépüljön. Másodszor elkerülhetetlenül romboló, fegyelemlazító és demoralizáló hatással van, ha vezető pártszervekről a vezetőség tagjaitól kérnek információt. Végül az egésznek semmi gyakorlati értéke nincs a mi számunkra, mert eddig még ilyen természetű jelentés ÁVO vonalon egyetlen egyszer sem érkezett be hozzánk, olyan időpontban, amikor már pártvonalon ne lettünk volna tájékoztatva az illető kérdésről. Szerintem az ÁVO információk arra kell, hogy kiterjedjenek, hogy a falu, a város, az üzem közvéleménye milyen a pártszervezetről, a vezetőségről vagy ennek egyes tagjairól, de nem szabad, hogy a párt belső kérdéseire kiterjedjen.

A jelentés két érdemi információja közül az egyik, hogy az egyébként kezdetől kommunista vezénylettel működő politikai rendőrség immár nem csupán az MKP szövetséges vagy rivális pártjait tartotta szemmel jól kiépített informátorhálózata révén. A másik, hogy saját pártján belül is megszervezte besúgó hálózatát. Az elképedést és felháborodást egyszerre sugalló írás leleplezi a Péter Gábor vezette Államvédelmi Osztály (ÁVO) párton belüli konspiratív működését: „Szimatol a párt a pártban, a párt után.” Farkas Mihály egyetért dr. Szőnyivel, míg Rákosi csak osztotta az osztályvezető álláspontját: „A kérdést valóban nem az ÁVO-n keresztül kell megfogni. Ennyiben Szőnyinek igaza van.” A főtitkár számára nyilvánvalóan előnyös, ha ugyanazon ügyekről több szálon tájékozódhat. (Ugyanezen feladattal – álversenyeztetéssel – párhuzamosan megbízni egymásról nem tudó csapatokat szintén nem ismeretlen menedzseri fogás. Politikában sem ritka, titkosszolgálatoknál tananyag.)

Péter Gábor, a Magyar Dolgozók Pártja (az MDP) létrehozásának napjaiból származó egyik beszámolójában büszkén közli: „Tájékoztatni tudtuk pártunkat más pártokban és politikai szervezetekben történt demokráciaellenes tevékenységről.” Ezt alátámasztotta egy korábbi moszkvai jelentésében, amikor azt írta:

A politikai rendőrség nagy segítséget nyújt a pártnak. Pártközi tanácskozások előtt általában sikerül megtudnunk, mi a szándéka politikai ellenfeleinknek, és ennek köszönhetően idejében tájékoztatjuk minderről a Kommunista Párt vezetőjét... Lehallgatjuk a Miniszterelnök és a pártvezetők minden fontosabb telefonbeszélgetését, s a legfontosabbakról jelentést teszünk Rákosi elvtársnak.

A nem párt jellegű szervezetek közül kitüntetett megfigyelési területnek számítottak az egyházak. Az egyházi méltóságok egymás közötti levelezése során nem volt kivételes eset, hogy egy-egy levél tartalmáról hamarabb értesült a politikai rendőrség megyei cégvezetője – és ha úgy adódott, azonnali jelentés révén Péter Gábor –, mint ahogy az a címzett kezébe jutott volna. A konspirált és nyílt – esetenként zaklatás jellegű, provokatív – megfigyelések lélektani hozadéka sem tekinthető lebecsülendőnek. Ugyancsak a politikai rendőrségre hárult 1947 nyarán a feladat, hogy négy-százezernyi polgárt megakadályozzon abban, hogy részt vehessen az országgyűlési választásokon. (Hatalmuk csúcsán, az 1950-es években, a politikai rendőrség tagjai meózták még azt is, hogy az esztergapad vagy a gyalugép előtolását megfelelően állította-e be a harminc éve ott dolgozó tanult szakember. Az idős szaki már attól is könnyen szabotázsgyanúba keveredhetett, ha káderlapján egykori szociáldemokrata párttagságot olvastak.)

Az ekkor alkalmazott és ismertté vált módszerek voltak különösen:

- titkos őrizetbe vételek;
- fogdaügynökök alkalmazása;
- hálózatok működtetése;
- telefonok lehallgatása és
- postai küldemények ellenőrzése.

Ebben az évtizedben az államvédelmi szervek története szoros kapcsolatban állt az országban folyó – a Szovjetunióval és a szocialista világrendszerrel összefüggő – politikai változásokkal. Szovjet tanácsadók közreműködésével teljesítették 1948 után az állampárt által meghatározott feladatokat is. Ezek végrehajtásának természetesen nem volt törvényben meghatározott alapja. Az 1949. december 28-ai MT rendelet intézkedett a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Főcsoportfőnöksége és a Hátőrőrség beolvasztásáról az új szervezetbe, és az 1950-től mint az önálló Államvédelmi Hatóság funkcionált, a belügyminiszter irányítása alatt, majd 1950. január 1-jétől közvetlenül a Minisztertanács alárendeltségében. Majd már az „új szakasz” idején, a nyilvánosság számára a pártvezetés döntéseként, de valójában Moszkva utasítása következtében az Államvédelmi Hatóságot és a Belügyminisztériumot egységes Belügyminisztériummá vonták össze 1953 nyarán.

1952 és 1953 között újabb átszervezések során alakultak ki a központi főosztályok. A fegyveres erők és testületek szervezése, fejlesztése során a megfoghatatlan

„politikai megbízhatóság” szempontját a szakértelem, a rátermettség fölé helyezték, ennek következtében a magasabb irányító pozíciókba többnyire kellő szakértelem nélküli, hiányos műveltségű személyeket vagy mindenre kapható karrieristákat ültettek. A korszakra jellemző koncepciós perek áldozatai közt is voltak politikusok, ÁVH-munkatársak és egyszerű munkásemberek is. A társadalmi ellenőrzés nélkül működő szervezet félelmet keltett a társadalomban, hiszen kiszivárgott, milyen módszerekkel bírták beismerő vallomásra az ártatlanul elfogottakat. Magyarország belső életébe beköszöntött a totális lét- és vagyonbizonytalanság, a kitelepítések, a beszolgáltatások és a besúgók korszaka. A propaganda eszközével próbálták a szervezetet kedvező színben feltüntetni. Az ellenségkép, a veszélyeztetettség érzetének állandó fenntartásában a sajtó is élen járt.

A forradalmi események folyamán, 1956. október 28-án bejelentették az Államvédelmi Hatóság feloszlását. Az 1956. november 4-e után, a kommunista mozgalom újjászerveződésével létrejött Magyar Szocialista Munkáspárt (az MSZMP) egyik legfőbb feladatának tekintette az „államhatalom megszilárdítását és a gazdaság újjászervezését”, ezért kritikával illette az Államvédelmi Hatóság korábbi tevékenységét. A kritika azonban csak némely felületi jelenségeket ragadott meg, az ideológiai alapok változatlanul maradása miatt nem érintette a biztonsági tevékenység tartalmát. A kizárólag munkásmozgalmi személyiségekkel szemben lefolytatott törvénysértő eljárások tapasztalatait ugyan értékelték, 1962 augusztusában közel 250 főt el is távolítottak a szervezetből, de csak az évtized végére alakult ki új titkosszolgálati szervezeti elgondolás.

1971 júniusában megalakult a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége, amely miniszterhelyettesi irányítással látta el állambiztonsági feladatait 1990-ig. Az MSZMP közvetlen irányítása, a csoportfőnökségeken szervezett pártszervezetek vezetése mellett működő szolgálat tevékenységét ez idő alatt is titkos belső utasítások és parancsok szabályozták. A szocialista rendszer felbomlását követően a magyar titkosszolgálatokat átalakították.

III. A különleges eszközök alkalmazása

1. A különleges eszközök alkalmazásának indokai	21
2. Az emberi jogok korlátozásának kérdése	22
3. A különleges eszközök alkalmazásának általános jogi garanciái.....	27

1. A különleges eszközök alkalmazásának indokai

A modern jogállamban a jogalkotó a büntetőeljárás megindításának feltételeként bűncselekmény elkövetését határozza meg, ami értelemszerű, mert a bűncselekmény elkövetése nélkül nincs helye büntetőeljárásnak. Ebben a helyzetben a bűnüldözők eleve hátrányba kerülnek a bűncselekmény elkövetőjével szemben. A bűncselekményeket elkövetők ugyanis folyamatosan növelni próbálják a már meglévő időbeli és helyzeti előnyüket, s a bűncselekmények felfedezését különböző eszközökkel és módszerekkel késleltetik. Minél kevesebb bizonyítékot igyekeznek hátrahagyni, hamis tanúkat és nem létező alibiket kreálnak, tippadókat alkalmaznak s ezáltal is nagyban nehezítik a sértett és az elkövető közötti kapcsolat feltárását. Bűnözési tapasztalataik és a technikai vívmányok felhasználásával konspirációs szabályokat követnek, olyan bűncselekményekre specializálódnak, amelyekben sokaknak érdeke fűződik a hallgatáshoz. Terveket készítenek a bűncselekmények elkövetésének egész menetére és a menekülésre, megpróbálnak a bűnüldözők köreiből férközni. Folyamatosan értékelik lebukásaik okait és az újabb elkövetések esélyeit. A bűnüldözők egyre kevésbé képesek meglévő hátrányukat csökkenteni, ha ők maguk nem követnek hasonló eljárásokat. Ezen eljárások jelentős része a titkos információgyűjtés eszköztárában szerepel, amelynek fő különbsége a bűnözők által alkalmazottaktól a jogállamiság és a törvényeknek való megfelelésben rejlik.

A titkos eszközök alkalmazása még a megfelelő jogi garanciák mellett is alapjogokat sértő tevékenység. A társadalom viszont a bűnüldözéssel szembeni ellenérzése kapcsán kész felruházni az államot ilyen alapjogokat sértő, de jól meggondolt érdekében álló módszerek alkalmazására. A bűnözés elleni harc egyik lehetséges és jelentős eredménnyel kecsegtető eszköze a titkos információgyűjtés, amelynek azonban csak megfelelő ellenőrző mechanizmusok, biztosítékok mellett van létjogosultsága a demokratikus jogállamban.

Az állam a felderítés gyorsasága, a bűnözés elleni harc hatékonyságának javítása, valamint – mint ahogy a későbbiekben kitetszik – politikai megfontolások okán

hajlamos lazítani a különleges eszközök igénybevételéhez szükséges garanciákon, ellenőrzési mechanizmusokon.

2. Az emberi jogok korlátozásának kérdése

Az emberiség történetét át- és átszövik a különféle jogi szabályok, a kezdetektől jelen lévő erkölcsi normák. Ehhez képest az emberi jog mint jogi kategória csak jóval később jelent meg a tudományos életben. Az emberi jogok az a határterület, ahol a jog egyrészt a politikával, másrészt az etikával, továbbá különböző ideológiákkal érintkezik. Az előzőekre figyelemmel tehát elválaszthatatlan a történelemtől.

Az emberi jogok gondolata a felvilágosodás eszmekörében gyökerezik, és az egyénnek az államhatalommal szembeni védelmét szolgálta, miközben a gazdaságilag erősödő polgárság eszköze (is) volt arra, hogy a politikai hatalom részévé váljék. Amikor Thomas Morus a szabad szólás intézményét és a saját lelkiismeret követésének jogát követelte VIII. Henrikől a parlament ülésén 1523-ban, már emberi jogokról beszélt.

Az emberi jogok gondolköre a polgárosodásig, a polgári forradalmak koráig vezethető vissza, amikor a polgárok az állammal és a hatalommal szembeni követelményeket különböző alkotmányos és alkotmányos jelentőségű dokumentumokban, szabadságjogok formájában megfogalmazták. Ekkor inkább még csak a polgár jogairól beszélhetünk, mert a természetjogi felfogás hatásai ellenére sem érvényesült az egyetemesség igénye, a szabadságjogokat nem minden ember, hanem az adott politikai közösség számára igényelték. Az emberi jogok védelmének gondolata a 17–18. században az egyes államok alkotmányaiban jelent meg a polgári és politikai jogok biztosítása tekintetében, míg a nemzetközi jogban a második világháború hatása állította előtérbe ezt a kérdést. Az emberi jogok fontos szerepet töltenek be az európai integrációban: már az Emberi Jogok Európai Egyezményének létrehozásakor felmerült az a gondolat, hogy az ilyen funkcionális együttműködés hatékony módszer az európai integráció előmozdítására.

Az állampolgári jogok hagyományosan az állam és a polgár alapvető legfontosabb viszonyait szabályozzák. Az alapvető jellegből következik, hogy érvényesülésüket különleges garanciák övezik. Mára már nemcsak az állammal szemben nyújtanak védelmet, hanem az állampolgárok egymáshoz való legfontosabb viszonyai is alapjogi védelem alatt állnak. Ezt mutatja, hogy az alapjogok nemcsak az Alkotmányban jelennek meg, az egyes jogokat (a véleménysszabadság, az élethez való jog stb.) a szakjogágak – a polgári jog, illetve a büntetőjog – is védik, a diszkriminációt mindkét említett jogág tiltja.

A jogok és a szabadságok közötti megkülönböztetés eredendően arra utal, hogy a szabadságoknak mindenféle állami beavatkozástól mentesnek kell lenniük. Ilyen értelemben lehet beszélni lelkiismereti és vallásszabadságról. Az alapjogok, és főként ezek érvényesülésének módja ezzel szemben már az állami szabályozás eredményének számít. Ma már a minden embert megillető jogokat értik az emberi jogok fogalma alatt, tartalmilag pedig a szabadságjogokon, az állami beavatkozástól való tartózkodás követelményein túl idetartoznak az állam részéről valamilyen tevőleges magatartást igénylő jogok is, sőt az állam és a polgár kapcsolatán túlmenően ma már az emberi jogok biztosításának igénye kiterjed az egyének egymás közötti kapcsolataira is.

Az emberi jogok lényegeként leggyakrabban az emberi méltóság védelmét és biztosítását jelölik meg, és ezt támasztja alá az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is. A jogász számára az „emberi jogok fogalma (erkölcsi, politikai és társadalmi értelemben) a jogi és politikai kultúra alapértékeinek gyűjtőneve vagy a kultúra jogi értékeinek összefoglalása”, vagyis „olyan értékek, amelyeket a jogrendnek tartalmaznia kell”. Az emberi jogok nem önálló értékek, hanem a jogban kifejezett erkölcsi, társadalmi értékek. Az emberi jogok ennek megfelelően szerteágazóak, ezért az áttekinthetőség érdekében a jogirodalomban igen erőteljes az igény ezek csoportosítására.

Az emberi jogok többféle szempont alapján csoportosíthatók, így aszerint is, hogy a nemzetközi egyezmények rendelkezései értelmében az állam korlátozhatja-e, illetve milyen feltételekkel korlátozhatja azokat. Eszerint léteznek ún. abszolút jogok, amelyek még a nemzet létét fenyegető rendkívüli állapot idején is tiszteletben tartandók: az élethez való jog, a kínzás és embertelen bánásmód tilalma, a rabszolgaság tilalma és a visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalma. Ez a – tilalomként megfogalmazott – mag az, amely az egyetemes (az Egyesült Nemzetek Szervezete, az ENSZ által elfogadott) és a regionális (európai és amerikai) emberi jogi egyezményekben egyaránt szerepel. A jogok jelentős részét azonban rendkívüli állapot hiányában, „normális” körülmények között is korlátozhatják az államok bizonyos feltételekkel: a korlátozásnak törvényi rendelkezésen kell alapulnia, a közösség érdekét (közérkölc, közegészség, közrend, közbiztonság, nemzetbiztonság) vagy mások jogainak védelmét kell szolgálnia, s általában ki kell állnia a szükségesség, illetve a demokratikus társadalomban való szükségesség próbáját. Az utolsó csoportba tartoznak azok a jogok, ahol a gazdasági körülmények még szélesebb korlátozást tesznek lehetővé: a gazdasági, szociális és kulturális jogok megvalósítására az államok csak fokozatosan, gazdasági erőforrásaik függvényében kötelesek, a jogok egy minimális szintjét azonban mindenképpen biztosítani kell.

Egy másik fajta rendszerezés az emberi jogok között hierarchikus rendet próbál felállítani, eszerint vannak a *ius cogens* körébe tartozó emberi jogi normák, mint az

élethez való jog, a kínzás, a rabszolgaság és a visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalma. Ezek a normák feltétlenül kötelezőek, az ezekkel ütköző más nemzetközi jogi normák érvénytelenek (semmisek), ezért ezek az emberi jogok állnak a hierarchia legmagasabb szintjén. Ennél szélesebb kört alkotnak azok a jogok, amelyek *erga omnes*, azaz mindenkivel szemben fennálló kötelezettséget keletkeztetnek a nemzetközi jogban, ezek olyan jogok, amelyek tiszteletben tartásához minden államnak érdeke fűződik, mert a nemzetközi közösség számára alapvető fontosságúak. Abban viszont nincs egyetértés, hogy mely jogok tartoznak ebbe a körbe.

Az emberi jogokat leggyakrabban generációk szerint csoportosítják, ami időbeli és tartalmi különbségeket is kifejez: az első generációba tartoznak a polgári és politikai jogok (a szabadság biztosítására), a másodikba a gazdasági, szociális és kulturális jogok (az egyenlőség szellemében), a harmadikba a kollektív jogok (a testvériség szellemében). Az első két generációba tartozó jogok a nemzetközi jogban már széles körben elismertnek tekinthetők. A harmadik generációhoz tartozó jogok – az ún. szolidaritási jogok – ma még csak a kialakulás stádiumában vannak a globális problémák megoldásával összefüggésben. Idesorolható például a békéhez, fejlődéshez és az egészséges környezethez való jog. Ezek a jogok nem realizálhatók teljes mértékben egy állam keretein belül, és nem lehet az egyén állammal szemben fennálló szubjektív jogaként sem megfogalmazni. Azonban az egyéni jogok értelmezésénél figyelembe veendők: például az egészséges környezethez való jogot számításba lehet venni az élethez vagy az egészséghez való jog értelmezésekor.

Az emberiség történetében az emberi jogok viszonylag egységes csoportot alkotnak, ahol a közös kiindulópont az emberi méltóság, a közös alapelv pedig a jogok diszkriminációmentes biztosítása. A leggyakoribb csoportosítás szerint ezek a következők: 1. az állampolgárok egyenjogúsága (jogegyenlőség és jogképesség); 2. a személyhez fűződő jogok (élethez, emberi méltósághoz és személyi szabadsághoz való jog); 3. a politikai jogok (véleménynyilvánítás, sajtószabadság és egyesülési jog); 4. a gazdasági, szociális és kulturális jogok (tulajdonhoz és munkához való jog); 5. a harmadik generációs jogok (környezethez való jog és fogyatékosok jogai); és természetesen velük szemben az állampolgárok kötelességei (haza védelme és tankötelezettség).

Az emberi jogok korlátozásának gondolata párhuzamosan fejlődött az emberi jogok fogalomcsoportjának kialakulásával. Fejlődésének fontosabb állomásai különbözőek voltak az egyes területeken: az alapjogok kialakulásához vezető történelmi út más volt Angliában, mint a kontinentális Európában. Az ennek kapcsán kialakult vita, hogy tudniillik az alapjogok modernkori történetében az angolokat vagy a franciákat illeti-e meg a meghatározó szerep, valószínűleg sohasem lesz lezárható.

Angliában az első fontos állomásként az 1215-ben kibocsátott *Magna Charta*t tartják. Az oklevél 1225-ös megerősítésének 39. szakaszához fűzött magyarázat,

valamint a 40. szakasz értelmezése az angol jogfejlődés legjelentősebb mozzanatai közé tartozik. E szakaszok a személyes szabadság védelmét jelentik a bírói eljárásban.

39. Szabad embert elfogni, bebörtönözni, jogaitól vagy birtokaitól megfosztani, jogfosztottá nyilvánítani, száműzni vagy helyzetében bármilyen módon sérelmet okozni, csak a vele azonos állásúak által hozott törvényes ítélet, vagy az ország törvényei alapján lehetséges.

40. A jogot és igazságot nem bocsátjuk áruba, nem tagadjuk meg senkitől, és érvényesülését nem hátráltatjuk.

Az 1628-ban összehívott parlamentben a király kényszerintézkedéseivel szembeni tiltakozásaikat fogalmazták meg a rendek a Jog Kérvénye (*Petition of Right*) elnevezésű feliratban. A petíció 2. pontjában kifejti a parlament, hogy bebizonyított ok megjelölése és vád nélküli királyi parancsra nem lehet szabad embert sem letartóztatni, sem börtönben tartani. Az 1689-es *Bill of Rights* (Jogok törvénye) a királyi hatalom korlátozása és a parlament jogainak biztosítása szempontjából jelentős. Kimondja, hogy a „törvények felfüggesztése, végrehajtásuk felfüggesztése a korona tekintélyére való hivatkozással, a parlament hozzájárulása nélkül érvénytelen”. A *Habeas Corpus Act* 1679-ben a személyes szabadság védelmét biztosította az önkényes letartóztatással szemben.

Az 1789 augusztusában Franciaországban kibocsátott Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata tizenhét szakaszban taglalta az emberi jogokat, valamint az államszervezet alapelveiről szóló rendelkezéseket. A francia deklaráció talán utolsó ebben a műfajban, azaz az emberi jogok kinyilatkoztatása utoljára kapott ilyen ünnepélyes formát. Elfogadásával kezdetét vette az a folyamat, amelynek során az emberi jogok fokozatosan tételes joggá váltak. A folyamat első állomása a jogok alkotmányba foglalása. Alkotmányba foglalásuk nyomán – ahhoz hasonlóan, ahogyan a rousseau-i társadalmi szerződés esetében történt – az emberi jogok valamiképpen „polgári jogokká”, valamilyen formában állam által elismert, a „szerződésből eredő” jogokká válnak.

A 20. században a fasiszmus hatalomra jutása, majd a kelet-európai egypártrendszeren alapuló totális diktatúrák létrejötte félresöpörte az európai emberi jogi tradíciókat, hiszen ezekben a rendszerekben eltérő ideológia alapján ugyan, de tagadták az emberi jogok létét, vagy csak nemzetközi nyomásra, formálisan ismerték el azokat. E törekvésekkel szemben a liberális polgári demokratikus erők az emberi jogok nemzeti jogból nemzetközi joggá való átformálását tűzték zászlajukra. Korábban ezek a jogi deklarációk az egyes (nemzet)államok joghatóságába tartoztak. A 20. században azonban már olyan nemzetközi bíróságok jöttek létre, amelyek joghatósága államok feletti. Az alapjogok egyetemlegessé a második világháború után,

nemzetközi dokumentumokban manifesztálódtak. Az első jelentős dokumentum ebben a tárgyban az ENSZ alapokmánya volt, amely deklarálta az emberi jogok érvényesítésének kötelezettségét, és az ezzel kapcsolatos diszkrimináció tilalmát. Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatát 1948. december 10-én fogadta el az ENSZ harmadik közgyűlése. Azóta ezt a napot az emberi jogok napjaként ünneplik a világban. 1950. november 4-én fogadták el az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Római Egyezményt és létrehozták az Európai Emberjogi Bizottságot, valamint az Európai Emberjogi Bíróság intézményét Strasbourgban. Az egyezményhez csatlakozó állam polgárai igazságszolgáltatásért folyamodhatnak ehhez, ha államuk az egyezményben foglalt valamelyik jogukat megsérti. (Magyarország csak 1990. november 16-án csatlakozott az egyezményhez, és az 1993. évi XXXI. törvénnyel iktatta azt a magyar jogba.) Az 1966-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPNE) az összes korábban említett fontos emberi jogot felölelte. A magyar állam az 1976. évi 8. sz. törvényerejű rendelettel a magyar jog részévé tette az egyezségokmányt. Az 1992. évi XI. törvény, a harmadik, ún. semmisségi törvény az egyezségokmányban foglalt alapjogok gyakorlásáért történt elítéléseket nyilvánított semmissé (vallás vagy meggyőződés szabad megválasztása, egyéni és kollektív jogok gyakorlása, gondolat- és véleménynyilvánítási szabadság).

Az alapjogok éltető forrásának tartott természetjogi gondolkodásnak Magyarországon is voltak hagyományai. Különösen a magyar protestantizmusban megjelenő természetjogi gondolkodás képviselői – például Apáczai Csere János – feszegették már igen korán a társadalmi szerződés gondolatát, az elnyomó zsarnokkal szembeni fellépés jogosságát. Az emberi jogok eszméjének magyarországi elterjedésére persze a legközvetlenebb, leglátványosabb hatást a francia felvilágosodás, illetve a francia forradalom gondolkodói gyakorolták. Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után vehette azonban valójában kezdetét az a folyamat, amelynek során a polgári átalakulás vívmányai a törvényalkotásban – a korszak színvonalán – többé-kevésbé megvalósultak. Az országgyűlés az alapjogokra vonatkozó fundamentális jelentőségű törvényeket fogadott el a személyes szabadság és sérthetetlenség tekintetében, így a büntetőtörvényeket (1878), illetve a büntető perrendtartásról szóló törvényt (1896), valamint a vallás szabad megválasztásáról és gyakorlásáról (1895) és a sajtóról (1914) szóló törvényt. Az 1912. évi ún. felhatalmazási törvény hatályban tartása lehetőséget adott 1919 után az alapjogok korlátozására (internálás, rendőrségi felügyelet, tartózkodási hely kijelölése stb.). A második világháborút követő két-három esztendő jogalkotása a polgári átalakulás vívmányait teljessé tette; az alapjogokról és az alapjogok védelméről általánosságban az 1946. évi 1. törvénycikk rendelkezett, kimondván, hogy

A köztársaság polgárai részére biztosítja az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait (amelyek különösen) a személyes szabadság, jog az elnyomástól, a félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a tulajdonhoz, a munkához és a méltó megélhetéshez való jog.

Emellett viszont tény, hogy a törvény „az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai” érvényesítésének nem határozta meg garanciáit, a jogok védelme érdekében a polgárok nem fordulhatnak bírósághoz. Az emberi alapjogok hatékonyabb védelméről rendelkező 1946. évi 10. törvénycikk az alapjogok védelmének kiegyezés utáni formáját vezette be, amikor kimondta, hogy „bűntettet követ el és öt évig terjedhető börtönnel büntetendő az a közhivatalnok, aki hivatali eljárásban vagy intézkedésével másnak az 1946. évi I. törvénycikk bevezetésében foglalt valamely természetes és elidegeníthetetlen jogát törvényellenesen megsérti”.

E törvény alapján egyetlen esetben sem indult büntetőeljárás. Kiépült azonban a Magyar Kommunista Párt rendelkezése alatt álló politikai rendőrség, és elindult a hatalom kizárólagos megragadására irányuló törvénysértő perek előkészítése, amelyek közül kiemelkednek az 1945-ös (nemzetgyűlési és fővárosi törvényhatósági) választásokon abszolút győzelmeket aratott Kisgazdapárt szétverését szolgáló eljárások, a Magyar Testvéri Közösség tagjaival szembeni büntetőperek 1947-ben, majd a magyarhoni, különböző egyházak vezetői elleni eljárások, így a legtöbb hívőt tömörítő római katolikus egyház meghatározó személyiségei ellen indított ügyek 1949-ben. A magyarországi kommunista hatalomátvételt lezáró, az 1936-os szovjet minta alapján készült 1949-es Alkotmány tartalmazta – igaz, államosítva – a legfontosabb emberi jogokat, így a lelkiismereti, vallás-, szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadságot, valamint az egyesülés jogát. Az emberi jogok itt állampolgári jogként bukkantak fel.

3. A különleges eszközök alkalmazásának általános jogi garanciái

A törvényesség mindenkor megtartására a rendőrségi munka során általában kiemelt figyelmet kell fordítani. Hatványozottan igaz ez a titkos információgyűjtésre, amikor a rendőrség, illetve a nemzetbiztonsági szervek – ugyan a törvény által rájuk ruházott jogként, de – beavatkoznak az emberek személyes életviszonyaiba. Ezen tevékenység törvényessége alapvető társadalmi érdek. A magyar jogrendszernek a rendszerváltozáskor történt átalakításában központi szerepet kapott az emberi jogok biztosítása. Léteztek olyan jogterületek, ahol az emberi jogok korábban is szabályozottak voltak,

viszont a különleges eszközök alkalmazásával kapcsolatos jogtörténeti előzmények a magyar jogból hiányoztak. E problémakör ismeretében a rendszerváltást követően körültekinthető és alapos jogi szabályozásra mutatkozott igény. A szabályozásnak figyelembe kellett venni a hatályos Alkotmányt, a nemzetközi szerződéseket, személyiségi jogokat, a büntető anyagi és eljárási szabályokat, a társadalom sajátosságait, a nemzetbiztonság és a bűnüldözés érdekeit. Ezeknek az érdekeknek előtérbe helyezése mellett született meg a jelenleg hatályos és témánkat szabályozó jogi keret.

A különleges eszközöket alkalmazóknak mindig szem előtt kell tartaniuk, hogy – ugyan törvényi felhatalmazás alapján – emberi jogokat sértenek. A jogállam a törvényi keretek között ezt megengedi nekik. A jogállamhoz hozzátartozik a jogalkalmazó is, így az emberi jogok érvényesülésének biztosítása az ő szaktudásától és szakmai tisztességétől is függ.

Magától értetődő, hogy az alapjogok korlátozása nem lehet önkényes. A korábban hatályos Alkotmányban korlátozó rendelkezések alig voltak találhatók. Ezek: a 13. §. (2) bekezdése, ami szerint „tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből... szabad”, valamint a 63. §. (2) bekezdése, ami szerint „politikai célt szolgáló fegyveres szervezet az egyesülési jog alapján nem hozható létre”. A magyar Alkotmány a nevesített korlátozás helyett a jogok törvényi szabályozását-korlátozását az Országgyűlés által kétharmados szavazati arányhoz köti. Ezzel szemben a nemzetközi dokumentumok bizonyos jogokkal kapcsolatban konkrét korlátozási lehetőséget engednek.

A PPNE 12. cikkének 1. pontjában kimondja: minden olyan személynek, aki törvényesen tartózkodik valamely állam területén, joga van e területen a szabad mozgásra és a tartózkodási hely szabad megválasztására. Ugyanezen cikk 3. pontja szerint a fent említett jogok csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásnak vethetők alá, amelyek az állam biztonságának, a közrendnek, a közegészségügynek, a közérdekeknek, valamint mások jogainak és szabadságának a védelme érdekében szükségesek, és amelyek összhangban vannak az egyezségokmányban elismert egyéb jogokkal. Az alapjogok általános és nevesített korlátozhatóságával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a jogok korlátozásához nem elégséges a közérdekre való általános hivatkozás. Mind a nemzetközi dokumentumok, mind az alkotmányok ismerik az alapjogoktól való eltérést (*derogation*), azaz a jogok időleges felfüggesztésének lehetőségét bizonyos helyzetekben, meghatározott körülményekre tekintettel.

A korábban hatályos magyar Alkotmány 8. § (4) bekezdése szerint rendkívüli állapot, szükségállapot vagy vészhelyzet idején az alapjogok gyakorlása felfüggeszthető vagy korlátozható, kivéve az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, a szabadságra és a személyi biztonságra, a jogképessegre vonatkozó jogokat, az ártatlanság vélelméhez, a védelemhez való jogot, a lelkiismereti és vallásszabadságot,

az egyenjogúságra, a diszkrimináció tilalmára vonatkozó szabályokat, a gyermekek jogaira, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségek jogaira vonatkozó szabályokat, az állampolgárságtól való megfosztás tilalmát, a hazatéréshez való jogot, valamint a szociális biztonsághoz, az ellátáshoz való jogot.

IV. A politikai rendészeti osztályoktól az Államvédelmi Hatóságig (1945–1956)

1. A Politikai Rendészeti Osztály (PRO) és az Államvédelmi Osztály (ÁVO) megalakulása	31
2. A „szocialista törvényesség” kora (1953–1956)	36
3. Az Államvédelmi Hatóság működésének szerepe az „ellenforradalom” kialakulásában és a harcok idején	40
4. Az Államvédelmi Hatóság a forradalomban	42

1. A Politikai Rendészeti Osztály (PRO) és az Államvédelmi Osztály (ÁVO) megalakulása

1944 decemberében a négyszáz esztendővel korábbi szituáció emléke kísértett, három részre szakadt az ország. Debrecenben már működött az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Az ország középső részén hadműveleti terület alakult ki, míg Nyugat-Magyarországon egyre jobban zsugorodott a németek, nyilasok fennhatósága alatt álló terület. Ekkor már működik egy szervező tevékenységet végző, kommunistákat tömörítő egység a frontvonal mögött, amely Gerő Ernő vezetésével dolgozott.

A Vörös Hadsereg hadműveletei nyomán Magyarországon is alapvetően új hatalmi helyzet állt elő. Szétesett a korábbi uralmi, igazgatási és rendészeti apparátus. A katonai műveletek nyomán Magyarország nemzetközi jogi értelemben is megszállt országgá vált, és az európai háború végéig katonai hadtápterületként szolgált. A katonai állapotból a szokásos fegyverszüneti állapotba való átmenet az európai háború végétől, valójában 1945 nyarától bontakozott ki. A fegyverszüneti állapot történései a Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság (SZEB) felügyelete alatt álltak.

A Vörös Hadsereg által ellenőrzött országrészen megkezdődött a felbomlott közigazgatás újjászervezése, ezen belül egy új belügyi és igazságügyi apparátus kiépítése. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Tömpe András – a Szovjetunióból hazakerkezett partizánvezető – irányításával nyomozócsoportot küldött Budapestre a megtorlás, a háborús és népellenes bűntetteket elkövetők felelősségre vonásának előkészítésére.

Budapesten ekkor az MKP titkos tagja, a „kisgazdapárti” Sólyom László volt a rendőrfőkapitány, mellette Kádár János lett a főkapitány-helyettes, és 1945. január

17-én Péter Gábort bízták meg a politikai rendőrség megszervezésével. Péter Gábor a Debrecenből érkezett és a szovjetek hathatós támogatását élvező Tömpe vezette „Belügyi Részleggel” szemben érvényre juttathatta a budapesti kommunisták akaratát. Megalapíthatta február 2-án a Politikai Rendészeti Osztályt nyolcvan fő válogatott párthű emberrel, teljesen új testület formájában – felhasználva a régi rendőrség besúgóhálózatát –, amihez csatlakozott az 1945. február 25-én Debrecenből érkezett kb. százfőnyi legénység.

Először a Budapest VI. kerület, Eötvös utca 7. szám alatt rendezkedtek be (ma az Állambiztonsági Szervek Történeti Levéltárának épülete), de hamarosan a VI. kerület, Andrássy út 60. számú bérházba tették át székhelyüket (ma itt található a Terror Háza Múzeum). A ház korábban egy zsidó festőművész tulajdona volt, aki hagyatékában a Magyar Zsidó Múzeumnak adományozta az épületet. Későbbiekben a Hűség Háza elnevezéssel a Nyilaskeresztes Párt országos központja lett, és a nyilas érát követően vette birtokba a politikai rendőrség előbb csak az épületet, majd a környező bérházakat is.

A budapesti politikai rendőrség feladata – vezetőjének 1945. február 20-ai feljegyzése szerint – „a nyilasok, a fasiszták lefogása, néptörvényszék elé állítása, a demokratikus Magyarországgal szemben álló mindennemű szervezkedés és mozgalom likvidálása. Anyagának 60%-át a társadalom közreműködése (feljelentések, besúgások), 40%-át saját kezdeményezés (nyomozás) útján kapja meg”.

A szakmai alapok megteremtését, a képzést az 1945. január 30-án ismét magyar földre lépett Rákosi Mátyás vállalta magára. Nevelési, kiképzési módszereit Háy Lászlóhoz, az MKP moszkvai képviselőjéhez 1945. március 5-én írott leveléből ismerjük.

Rendkívül hátráltatja a munkánkat az, hogy bár Budapest és a nagyvárosok rendőrkapitányai párttagok, de valamennyi kivétel nélkül kezdő és amatőr. Nem tudom a helyzetet jobban jellemezni, mint azzal, hogy a budapesti politikai rendőrség vezetőit én próbáltam kioktatni a nyomozás és a vallatás kezdő alapelemeinek halvány segédfogalmaira.

Sikerült! A későbbi történések több „eminens” diák keze nyomát viselték. (Rákosi később sem tagadta, hogy utasítást adott gyanúsítottak fizikai bántalmazására.) A megalakulási folyamat végig szovjet felügyelet alatt zajlott, mivel a kezdeteknél Orlov, tanácsosi címet viselő NKGB-tiszt, majd 1945. február végétől, március elejétől Mihail (Moshe) Belkin rendvédelmi altábornagy ellenőrizte, akikkel Péter Gábor folyamatosan konzultált, és akiknek jelentett. Belkint, a kelet-európai elhárító parancsnokság vezetőjét, a sztálini rendőrállam legfőbb képviselőjét joggal illették „főparancsnok”, illetve „kormányzó” címmel.

1945 tavaszára a budapesti szervezet kiépült, ami a politikai, gazdasági és intézményi rendszert átfogta, behálózta. Az információs szervezetben „részt vesznek

fizetett besúgók, meggyőződésből dolgozók és olyanok, akik az organizációnak (azaz a rendészeti szervezetnek vagy hálózatnak) ismerete nélkül” szolgáltatott adatokat.

A politikai osztályok 1946. október 4-éig álltak fenn, a megalakulásukkor meghatározott fő feladatuk a „fasiszta maradványok” felszámolása volt. 1945 nyarán a testületek 95%-a kommunista párttagokból állt.

Rajk László belügyminisztersége idején alakult ki az a sztálini mintájú politikai, rendészeti belső struktúra, amely új szervezeti kereteket hozott létre. Amikor végül 1946. december 10-én létrejöttek az államvédelmi osztályok, a köznyelvben ekkortól nevezték az államvédelmiseket ÁVO-soknak. Miután a politikai fordulatot előkészítő új feladatok ismertté váltak, a rendelkezésre álló dokumentáció, az egyre jobban kifejlesztett technikai apparátus kedvező lehetőséget teremtett az MKP számára, hogy a köztársaság politikai rendőrségét saját célja elérésére kisajátítsa.

Az 1946-os év Péter Gábor szervezete számára előlépést hozott az intézményi hierarchiában. Az ÁVO immár az ország egész területén teljes hatáskört kapott. Csökkent a fölötte diszponálók száma, de a Gazdasági Rendészeti Ügyosztály (GRO) töle elkülönített létesítését hatáskörelvonásként élte meg.

Jelentős változás következett be a politikai rendőrség feladataiban, főleg azt követően, hogy a kényszeredetten vállalt koalíciós politika háttérbe szorításával az MKP megkezdte harcát a kizárólagos hatalomért. Az államvédelmi osztályok kommunistái számára egyetlen feladat létezett, pártjuk utasításainak maradéktalan végrehajtása. Bármilyen nevet viselt is a szervezet, a pártnak és azon belül a legszűkebb vezetésnek, még azon belül is Rákosi Mátyásnak, volt különleges erőszakszerve az államapparátuson, majd a párton belül, helyesebben azon felül. Ahogy koncentráldott a tényleges politikai hatalom, először az MKP, majd az MDP Titkárság, később a „trojka” – Farkas Mihály, Gerő Ernő és Rákosi Mátyás –, végül a „haza bölcs atyja” kezében, úgy változott az államvédelmi szervek funkciója, feladatköre és úgy vált a zsarnokság a diktátor eszközévé.

1947. április 11–12-én az államvédelmi osztályok fővárosi és vidéki vezetőinek tartottak országos értekezletet, ahol a múltat elemezve szabták meg a feladataikat. Az államvédelmi osztályok alapfeladata módosult. Péter szerint a legfőbb, „hogyan mindezt előre megtudjunk, s tájékoztassuk erről vezetőinket”. Ennek egyik feltételként a kiterjedt informátorhálózatát dicsérve jelentette ki: „Valamennyi politikai pártban vannak embereim. Sikerült beszerveznünk más pártok funkcionáriusait. Minden minisztériumban, sőt az egyházi személyek között is meg vannak az embereink, így az illetékesek informáltsága meglehetősen teljes.” Büszkén jelenthette ki a szovjetek előtt: „a politikai rendőrség nagy segítséget nyújt a pártnak”.

A pártközi tanácskozások előtt a politikai ellenfelek szándékairól „idejében tájékoztatjuk minderről a Kommunista Párt vezetőit...”, „megszerveztük a telefonlehallgatásokat. Most lehallgatjuk a miniszterelnök (Nagy Ferenc) és a pártvezetők

minden fontosabb telefonbeszélgetését és a legfontosabbakról jelentést teszünk Rákosi elvtársnak.” Így hagyott fel az államvédelem az állam védelmével, és vált helyette pártos vagy teljesen külön érdekek mentén az erőszak képviselőjévé. Az 1839 főből a 10-10 szociáldemokrata és parasztpárti munkatárs mellett 1819 fő kommunista dolgozott, a budapesti központ létszáma 981 fő volt.

1948 szeptemberében Rajkot külügyminiszternek javasolták, és Kádár János lett a belügyminiszter, aki szeptember 10-én rendeletileg megszüntette a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztály elnevezést, és helyette létrehozta középfokú hatósági szervezatként a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát, a BM ÁVH-t. Hatásköre és ügyköre tovább bővült. Idesorolták a közben megszüntetett GRO feladatainak és állományának nagy részét. Péter személyes presztízse tovább emelkedett. Utóbb tagja lett a legfontosabb államvédelmi ügyek irányítására létesített titkos Államvédelmi Bizottságnak.

Abból a kilenc vezető poszton állóból, akiket módszeresen megpróbált hiteltelenné tenni, 1949. január 5-én már egy sem volt a helyén. Az év végére pedig a koncepciók perek megindulása nyomán számos korábbi riválisa börtönben volt vagy akasztófán végezte. A politikai hangulatra jellemző volt, hogy a tételes jog helyett magát a végrehajtó képességet érvényesítve jószerével minden bekövetkezhetett hirtelen, váratlanul és önhatalmúlag. Ezt erősítette, hogy az önös küldetéstudaton kívül más normát magukra nézve el nem fogadó vezetők a kívülállók iránt egyszerűen nem rendelkeztek erkölcsi normákkal, sőt hogy ki, mikor és mihez képest, mi okból tekintendő kívülállónak, azt is teljesen önhatalmúlag ítélték, majd ítéltették meg. Egyik napról a másikra ellenséggé vált a tegnapi szövetséges, árulóvá a tegnapi harcostárs, vagy akár legbelsőbb körükből a velük teljesen egy nézetet valló elvtárs.

A belügyi és államvédelmi apparátus jogkörét – különösen az utóbbiak hatalmát – kiterjesztve csorbították az állampolgári, emberi jogokat, elfojtották a kritikai szellemet... 1948/1949 fordulójára – „a folyó háború megváltozott”, azaz megváltoztott természete szerint – a világháborút követő idők erőhatalmi tényezői valójában már rendőri felügyelet alá helyezték a társadalmat, a gazdaságot. Likvidálták a nem kommunista elkötelezettségű társadalmi csoportok pártképviseletét, politikai szervezeteit. Felszámolták vallási és kulturális autonómiájukat, ezek gazdasági alapjait. Szétverték az önkormányzatokat, lehetetlenné tették az önszerveződést. Az egyénből kiölték a kezdeményezést, az oktatást, a kreativitást. „Tervszerűen” szétzúzták a társadalmi öntudat nemzeti jellegét, és a nemzeti öntudat társadalmi összetartó erejét. Egyszer az országot és népét féktelen terrorral terelték át a Szovjetunió... „vérrel áztatott dicsőséges út”-jára. Igaz, 1948/1949 fordulóján – negyedével a BM ÁVH létrehozása után – a megnyomorítottságnak abban a korábban elképzelhetetlen állapotában (talán) még senki sem hitte el, el sem tudta talán képzelni, hogy mindaz,

ami addig történt, csak a kezdetek kezdete volt, ahhoz képest, ami országra, népre, gazdaságra, művelődésre, az emberre itt elkövetkezik. Senki sem hihette, hogy a tömeges megtorlás, megfélemlítés és megnyomorítás fekete korszaka csak ezután következik, pedig ez következett (Zinner Tibor).

1949. december 24-én fogadta el a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Bizottsága, hogy a BM ÁVH-ból és a Honvéd Határőrségből önálló szerv alakul, amely a Minisztertanács alá tartozik, és a Minisztertanács főfelügyeleti jogát a kormány egy tagján keresztül gyakorolja. A rendelet 3. §-a szerint: „Az ÁVH a dolgozó nép ellenségeit felderíti, védi és biztosítja a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét.” A tényleges feladatról ennél többet, a lényegét az 1950. február 20-ai MDP KV Politikai Bizottsága határozatában rögzítették: „Az ÁVH a proletárdiktatúra védelmének és megszilárdításának egyik legfontosabb szerve.”

Az ÁVH a proletárdiktatúra rendszerében betöltött fontos szerepe miatt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének az állam gépezetében működő szerve... a feladatokat az ÁVH csak úgy tudja sikeresen megoldani, ha működését mindenkor a magyar dolgozók pártjához és pártunk vezéréhez, Rákosi Mátyás elvtárshoz, valamint a szocialista Szovjetunióhoz és a nagy tanítómesterükhöz, Sztálin elvtárshoz való töretlen hűség és mély szeretet hatja át.

A következőkes végrehajtás eredménye lett, hogy utóbb, 1953. június 13-án datált értékelésében Berija a magyar pártvezetést elmarasztalta, egyértelműen utalva az elmúlt évekre. Berija szerint „nem szabad előírni, hogy az Államvédelmi Hatóságon kit verjenek meg. Mindenki félni fog.” Ami pedig Rákosinak az „ellenség”-ről vallott nézeteit illeti, meglehetősen világosan fogalmazott 1949. június 11-én, az MDP Központi Vezetőség ülésén. „Ha bajok vannak, lehetetlen hogy ne legyen benne az ellenség keze... És attól sem félünk, hogy mindenki gyanús lesz, aki él... Ami itt történni fog, hogy nagy lesz a gyanakvás, az nem baj... Inkább mélyebben kell kivágni, de alaposan, hogy ne maradjon benn a gyökere. Ahol a fát vágják, ott a forgács is hullik.” A kor valóságát az egykori nemzeti parasztpárti főtitkár, Kovács Imre jóval később ekként fogalmazta meg: „a törvénytelenések tekintetében a kommunisták az oroszok cinkostársai voltak... taktikájuk kíméletlen, és erkölcstelen volt... Nem riadtak vissza semmiféle módszertől és eszköztől, ami segítette őket.”

1950 és 1953. június 17. között az Államvédelmi Hatóság önálló elsőfokú országos hatáskörű szervvé, valóságos államvédelmi minisztériummá vált. Ide integrálták a Határőrséget, szervezetében alakult meg a Belső Karhatalom, és a felszámolt Katonapolitikai Osztály feladatainak zömét is átvette. Hozzácsatolták a börtönök jó részét, az internálótáborokat és a rabmunkáltatást is. Péter Gábor – a Rajk-perben tanúsított érdemeiért immár altábornagyként – az MDP párt hivatalos zsargonjában

„a párt éles kardjának”, a „munkásosztály öklének” nevezett szerv vezetője. A folytatódó koncepciós perek forгатókönyvét immár közvetlenül is képes volt manipuláltatni. Ugyanúgy kezdett dolgozni Kádár ellen, ahogyan azt Rajkkal szemben tette korábban. Kádár pozíciójának megingásától kezdve – de még letartóztatását megelőzően – ismételten állandó meghívottja lett a Politikai Bizottság üléseinek. Elérte karrierje csúcsát. A régi hazai illegális kommunista mozgalom világháborús vezérkarából egyedül ő maradt életben, illetve szabadlábban, és ráadásul a kíméletlen terrorba fordult párt egyeduralmának legfőbb biztosítékává váló szervezet élén. Kádár bebörtönzése és az őt követő belügyminiszter, Zöld Sándor öngyilkossága után a belügyi tárcát vezetőknél (Házi Árpád, Györe József) Péter rangban, presztízsből, hatalmi eszközökben egyaránt fajsúlyosabb volt.

1953. június 17-én a magyar kormány – noha e téma nem is szerepelt az ülés napirendjén – elfogadta az Államvédelmi Hatóság és a BM összevonására vonatkozó belügyminiszteri előterjesztést, és hatályon kívül helyezte az 1949. december 28-i határozatát az önálló államvédelmi szervek működéséről. Az egyesítés során azonban paradox módon tovább növekedett a volt ÁVH politikai súlya, akárcsak munkatársainak létszáma.

2. A „szocialista törvényesség” kora (1953–1956)

1953 nyarán Magyarországon fordulat következett be, aminek feltehetően egyik oka a Sztálin halálát követő szovjet gondolkodásmód-változás volt. Hiába javasolta Rákosi besúgóhálózat építését, a gyanúsak minél szélesebb körének nyilvántartását, a proletár rendőrállam kereteit nem lehetett tovább feszíteni. Ilyen előzmények után zajlott le az MDP KV ülése 1953. június 27–28-án. Ekkor már csak napok kellettek hozzá, hogy 1953. július 4-étől hivatalát elfoglalja a Moszkvában már előtte „kinevezett” új kormányfő (az 1940 nyarán majdnem lefogott, de végül is csak politikailag meghurcolt), Nagy Imre, akinek az állásfoglalása is sarkallhatta Rákosit az önkritikus beszédére. Nagy szerint: „vezető szovjet elvtársakkal a közelmúltban folytatott megbeszélés... döntő fordulatot jelent az ország és a párt életében és tevékenységében... ha így folytattuk volna, szembe kerültünk volna az ország népével”. Majd arról szólt, hogy „lényegében egy klikk vezette a pártot”.

Ezen a KV-ülésen Rákosi önkritikus beszéde így hangzott:

Én vezettem az Államvédelmi Hatóságot. Ezzel kapcsolatosan beleavatkoztam az ügyek vitelébe, beleszóltam abba, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak, kit hogyan ítéljenek el. E törvénytelen és helytelen beavatkozásomból súlyos hibák

és tévedések származtak, melyek kivizsgálása és felszámolása most van folyamatban. E beavatkozásom megnehezítette az igazság felderítését, megkönnyítette az önkényeskedést, a törvénszegést... E mellett az Államvédelmi Hatóság ügyeivel foglalkozva magam is gyanakvóvá és bizalmatlanná váltam.

Rákosi szerepét Farkas Mihály, a trojka másik tagja is vázolta hallgatóságának 1953. január 12-én, néhány nappal az ÁVH vezetőinek, Péter Gábor és társainak letartóztatása után. A pártvezér „perekkal” összefüggő szerepét ekképp elemezte az ÁVH pártbizottságának aktívaértekezletén:

Az összes nagy politikai bűnügyeket, amelyekről én szóltam, az ÁVH számára Pártunk Központi Vezetősége és személyesen Rákosi elvtárs adta meg... A nagy politikai bűnügyek leleplezésével kapcsolatos munkánkat a Központi Vezetőség szigorú ellenőrzés alatt tartotta és megmondhatom, hogy közvetlenül Rákosi elvtárs irányította az összes nagy politikai bűnügyek leleplezésével kapcsolatos munkát.

A politikai rendőrséget Nagy Imre miniszterelnökségének „új szakasza elején” visszatorolták belügyminisztériumi felügyelet alá. A szerv korábbi önállósága ugyan megszűnt, de a „Cég” határozta meg a továbbiakban a belügy arculatát. Ettől kezdve lényegében összevont „Rendőri Minisztérium” működött. (Péter Gábort 1953 első napjaiban letartóztatták, majd – több mint egyéves huzavona után – életfogytig szóló börtönbüntetésre ítélték. 1957-ben módosított vádakkal újra elítélték, de 1959 elején szabadult.) Az MDP KV 1953. június 28-án határozatot fogadott el „A párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s az ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról” címmel. A KV határozott a törvénytelenések és törvénytársítások megszüntetéséről, a Legfőbb Ügyészség létrehozásáról, a kevésbé súlyos bűncselekményeket elkövetett személyek amnesztiában részesítéséről, az internálótáborok feloszlásáról és az internálás rendszerének, a rendőrbíráskodásnak, a kitelepítés intézményének, a kuláklistáknak, a lakosság zaklatásának megszüntetéséről. A koncepciók perekről azonban szó sem esett.

Czakó Kálmán legfőbb ügyész és Keleti Ferenc, az MDP Adminisztratív Osztály vezetője javaslatára készült egy előterjesztés a kormány számára, melynek lényege a következő volt:

az államvédelmi szervek nyomozását illető ügyészi felügyelettel különleges ügyosztályokat kell megbízni, ezeket az osztályokat politikailag külön megvizsgált és megfelelően minősített dolgozókból kell összeállítani. Ezek az osztályok felügyelnek arra, hogy az államvédelmi szervek az állampolgárok letartóztatása és a vizsgálatok lefolytatása során megtartsák a törvényeket. Az osztályok nem avatkozhatnak be az államvédelmi szervek operatív munkájába.

Az újonnan felállított különleges ügyosztályokon zömében azok tevékenykedtek, akik részt vettek a korábbi törvénytörésekben is. 1953. július 24-én a Minisztertanács megvitatta és másnap az Elnöki Tanács jóváhagyta az amnesztiáról szóló rendeletet. Az előterjesztés foglalkozott az internáltak szabadon bocsátásával és az internálótáborok megszüntetésével is.

Erdei Ferenc, az új igazságügy-miniszter elvi döntés meghozatalát szorgalmazta Molnár Eriknél, a Legfelsőbb Bíróság elnökénél. Átiratában állásfoglalást javasolt annak az elvnek megfelelően, hogy a kitelepítettek és internáltak ingó és ingatlan vagyontárgyaira, valamint lakásukra vonatkozó igényeit, illetve kártérítési keresetét el kell utasítani. A belügyminiszter 1953. július 25-én utasítást adott ki az internáltakról, akiknek szabadítása augusztus 3-án vette kezdetét négy helyről (Recskről, Kistarcsáról, Kazincbarcikáról és Tiszaökről). Az akciónak szeptember 30-áig kellett befejeződnie. Végül egy hónappal később, október 31-én zárták csak le. Gerő belügyminiszter utasításában leszögezte, hogy a szabaduló internáltak közül a veszélyesnek minősítetteket Budapestre, Miskolcra, Sztálinvárosba és Komlóra, valamint a nyugati és déli határövezetbe bebocsátani nem szabad. A belügyi tárca első embere utasításba adta, hogy „a szabadulás előtt a szabadulóktól írásos titoktartási nyilatkozatot kell venni” és a rendőri felügyelet alá eső szabadulók állandó ellenőrzése az illetékes rendőrkapitányságok feladata lesz. Gerő szerint „a szabadultak operatív ellenőrzését meg kell szervezni a BM operatív szervei közreműködésével”. A miniszter utalt arra is, hogy „a táborokban foglalkoztatott és szabaduló ügynököket el kell igazítani a szabadításuk utáni további magatartásukra, későbbi foglalkoztatásukra vonatkozóan”. A következő ellenőrzés és speciális módszerekkel történő figyelés fontosságát hangsúlyozta az ORFK, amely hasonló volt a börtönökből szabadultak figyeléséhez.

A kitiltottak nem kaphatták vissza a másoknak átadott ingatlan és ingó vagyontárgyaikat, régi lakásukat nem vehették vissza, illetve nekik nem volt visszaadható. A Budapestre visszatértek csak 15 napot tölthettek a fővárosban, kivéve ha ott munkát vállaltak vagy egészségi állapotuk és koruk indokoltá tette.

1954. július 21-én az MDP KV Politikai Bizottsága Erdei Ferenc és Keleti Ferenc előterjesztése alapján ismételten foglalkozott a kitelepítettek által érvényesített igényekkel, ugyanis Keleti szerint „az ügyvédek túlságosan nekiszemtelenkedve egyre nagyobb aktivitással támogatták és szervezték az osztályellenesség, és a kitelepítettek által indított pereket”. Az előterjesztés zaklatásnak minősítette, hogy a kitelepítettek vissza kívánják kapni lakásaikat, bútoraikat, egyéb ingóságait. (E szerint az új lakókat különböző módon zaklatják, felszólításokat küldenek a lakás kiürítésére, illetőleg a lakásban maradt bútorok visszaadására, sőt egyes esetekben büntető feljelentést is tesznek, vagy különböző pereket indítanak olyanok ellen, akiknek annak idején megőrzésre vagy használatra ingóságokat adtak át.) Végül fele-

más megoldás született. Az MDP KV Politikai Bizottsága úgy vélte, hogy a Legfőbb Ügyészség fő feladata a népjólét emelésével és a szocialista tulajdon védelmével kapcsolatos törvények betartatása. A Legfőbb Ügyészség ne váljon panaszirodává, és munkájában ne foglaljon el döntő helyet az „osztályidegen elemek” ügyeinek kivizsgálása. A végrehajtási utasítás kiemelte, hogy az új lakhelyen bejelentkezőket „az ellenséges elemek nyilvántartásába” kell bejegyezni. Összességében a rendelkezés, ellentmondva a propagandisztikus párt- és állami kinyilatkoztatásoknak, a gyakorlatban lényegében fenntartotta a társadalmi kivetettséget, a deklasszálságot, s közel sem adta vissza az emberi jogokat. Mind anyagilag, mind személyükben fennmaradt az internáltak (kitelepítettek), rendőri felügyelet alá helyezett megbélyegzettsége. A BM Kollégium megvizsgálta az amnesztiáról szóló rendeletet és leszögezte, hogy „nagyobb jelentőségű, újabb határozatra nincs szükség...”. Részletkérdésekben azonban néhány kiegészítő intézkedés látszik szükségesnek. Ezek közül az egyik, hogy „valamennyi szabadultat operatív hálózati ellenőrzés alá kell helyezni”.

A nyugodt, békés, szabad élet lehetősége úgy tűnt, hogy adott volt a szabadulók számára, azonban titokban megkezdődött, illetve folytatódott a megfigyelésük. Mert: „a rendőri szervek nyilvántartásba vették a közkegyelem során szabadult szokásos bűnözőket és ellenséges elemeket”. Ellenőrzésük hálózati úton, valamint a területfelelősök révén megkezdődött. A 16 542 rendőri szerveknél jelentkezett személyből 7438 főt figyelés alá vontak.

A szocialista törvényesség szellemében Gerő Ernő javaslatot terjesztett az MDP KV Politikai Bizottsága elé a politikai elítéltek ügyeinek felülvizsgálatáról (1954). A felülvizsgálatokat a társadalmi helyzet is szükségessé tette, mivel az internálásból hazatért hozzátartozók, rokonok is keresni kezdték szeretteiket.

Az MDP KV PB 1954. április 14-ei ülésén Rákosit magyarázkodásra készítették az elmúlt időszak történéseiről, és arra a kérdésre, hogy miért nem hozták nyilvánosságra a letartóztatásokat, így válaszolt: „Mikor voltak a letartóztatások, felmerült bennünk, hogy hozzuk nyilvánosságra.” Az volt a véleményünk és magának Sztálin elvtársnak is, hogy nem lehet kétévenként óriási politikai pöröket csinálni, mert ott nagyobb a kár, mint a haszon. Berijával kapcsolatban „sem véletlen, hogy nem csináltak... nyílt pört, hanem úgy csináltak, ahogy csináltak” – mondotta Rákosi. Az első titkár szavakban nem látta annak akadályát, hogy aki ártatlan volt, azt kiengegyék, de mindjárt hozzátette, hogy az esetek egy részét „az Isten sem tudja kibogozni”, s a szovjetek példáját hozta fel segítségül. „A Szovjetunióban csináltak olyan testületeket, amelyek akkor ítéleztek, amikor nem volt törvényes lehetőség. Ez még halálos ítéletet is hozhatott az illető távollétében is. Ez a testület a Szovjetunióban 36 esztendeig működött.” Ezzel szemben arra hívta fel a figyelmet, hogy „jelenleg Magyarország a világ legdemokratikusabb állama. Nálunk perrendszerű bizonyítékok

nélkül a legcsirkefogóbb ember is nyugodtan járhat”. Azok az elvtársak pedig, akik az MDP KV Politikai Bizottságának 1954. március 24-ei ülésén azt javasolták, hogy a feltehetőleg ártatlanul elítélteknek adjanak a börtönben kedvezményeket, nem ismerik a börtönviszonyokat. „Ha a börtönőr és a katona nincs meggyőződve, hogy az, akit őriz, az ellenség, akkor nem őrzi őket” – mondotta Rákosi. Befejezésül pedig arra kérte az elvtársait, „vigyázzanak rá, hogy a személyi kultusz kiiktatása folyamán ne-hogy a pártvezetés, a párt tekintélyét üssék agyon”.

1954 októberében Nagy Imre, Rákosi távollétében, ki merte mondani, „... a múltban nem hibákat, hanem bűnöket követtek el”. A kormányfő aktívan kezdett foglalkozni a törvénysértésekkel és a rehabilitálásokkal. Október 18-án feljegyzés készült számára a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek operatív nyilvántartójáról.

Feljegyzés: Bp. 1954. október hó 18-án Rajk László és társai ügyének felülvizsgálata folyamán megállapítottuk, hogy az államvédelmi szervek operatív nyilvántartója nagy mennyiségű, kellően nem ellenőrzött anyag felett rendelkezik, ezek alapján pedig az emberek egész tömegét tartja politikai bűnözőként nyilván. Amennyiben az Operatív Nyilvántartó Osztály helyettes vezetője, Novák Sándor áv. őrnagy által megjelölt, mintegy másfélmilliószám túlzott is lenne, nem kétséges, hogy a nyilvántartott személyek száma jóval nagyobb, mint azt a szükségszerűség megköveteli.

A Rajk-ügy felülvizsgálata során hangsúlyozták a pártszerűtlen magatartást, de újólágrögzítették, hogy bűncselekményt nem követtek el a kivégzettek. Tehát, mint kiténik, ha bűncselekményt nem is, de politikai felelősséget valamennyiüknél megállapítottak. A történetek ismeretében elmondható, hogy halálos bűn volt akkoriban politikai hibát elkövetni.

3. Az Államvédelmi Hatóság működésének szerepe az „ellenforradalom” kialakulásában és a harcok idején

A felelősök kereséséről folyó vitából a Moszkva által támogatott Rákosi megerősödve jött ki. 1954. december 17-én sok kérdésről, így a múltból is megnyilatkozott: „Az történt – folytatta –, hogy az Államvédelmi Hatóság »csirkefogó« vezetőinek, akik ellenségek voltak, sikerült megtéveszteni bennünket. Erre rájöttünk, kivizsgáltuk. Elengedtünk büntetéseket, rehabilitáltunk, jóvátettük a hibákat.” Csakó Kálmán legfőbb ügyész az ÁVH viselt dolgairól írt, és a törvénytelen módszerekről – Péter Gábor és helyettese, Szűcs Ernő felelőssége kapcsán – azt állította, hogy nevezettek annak idején arra hivatkoztak, hogy a letartóztatottak ügyében a párt döntött, és az ÁVH feladata volt ezt a döntést bizonyítékokkal alátámasztani. Péter Gábor

– nem önszántából – úgy fogalmazott, hogy „határozottan kijelentem, hogy a pártnak és a felelős vezetőknek nem volt tudomásuk arról, hogy a Hatóságon belül a bántalmazások hatására is írtak alá az őrizeteselek jegyzőkönyveket”.

A Nagy Imre-féle „új szakasz” kudarcát Moszkvában mondták ki, amikor a szovjet politikusok ismét a Rákosi által képviselt politika mellé álltak. A kormányfő legfőbb hibájának a nép tájékoztatását, a nyilvánosság bevonását rótták fel. Az SZKP elnökségi tagja, Vorosilov szerint majdnem árulásnak tekinthető, ha valaki a lakossághoz (a nyilvánossághoz) fordul a PB többségével szemben. Molotov a helyzetet „nagyon súlyosnak” minősítette, és úgy vélte, ha Magyarországon nem volnának barátai, „nem sokáig maradna fenn a népi demokrácia Magyarországon”.

Az MDP KV PB ülésén, 1955. január 13-án (a moszkvai ajánlásokat elfogadva) ekképp módosították és egészítették ki az 1954. december 15-én elfogadott PB-határozatot: „A párt politikája az 1953. júniusa előtti években lényegében helyes volt. A hibák, az eredményeket nem homályosíthatják el.” Mindez a reformpolitika vereségét jelentette, és egyenesen vezetett az 1956-os robbanáshoz. A fegyveres testületek pedig – különösen a Belügyminisztérium – fokozatosan visszatértek az 1953 előtti állapotokhoz, az „ellenség” valós nagyságánál jóval erősebb beállításához. A terror és vele együtt a katasztrófa politika visszatért.

A tárgyalts időszakban a nemzetközi helyzet (benne Sztálin halálával) kellemetlenül érintette Rákosi hatalmát. A közvélemény is egyre hangosabban érdeklődött a Rajk-perről. A helyzet odáig fokozódott, hogy 1956. május 18-án Rákosi kényyszerűen így nyilatkozott:

(...) s legyenek meggyőződve az elvtársak, hogy mélyen fájjaljuk és sajnáljuk – és különösen én sajnálom és fájjalom –, hogy nálunk a szocialista törvényesség megsértésének ilyen súlyos esetei fordulhattak elő. Az akkori pártvezetés nem dolgozta ki, és nem valósította meg az Államvédelmi Hatóság párt és állami ellenőrzésének, olyan rendszerét, amely lehetetlenné tette volna a törvénysértéseket. Ez volt a fő hiba, s ebben hibás vagyok magam is. Ez tette lehetővé Berija ügynökeinek, Péter Gábornak és bandájának garázdálkodását.

A „szocialista törvényesség” előretörése kapcsán több rehabilitációs eljárás is lezajlott, melyek intenzíven rávilágítottak a korábbi vezetés kapitális hibáira. Rákosi végét az 1956. július 18–21-ei KV-ülés jelentette. Ekkor mentették fel posztjáról és megállapították – részben helyette – Farkas Mihály súlyos felelősségét a törvénysértésekben. Rákosi – több Budapesten tartózkodó szovjet politikus közbenjárását követően – úgy távozhatott, hogy mentesült a politikai és jogi felelősségre vonás alól.

Így vezetett el az ÁVH története 1956 októberéhez. Azé az ÁVH-é, melyről Nagy Imre így fogalmazott:

Rákosi az Államvédelmi Hatóságot a társadalom és a párt fölé emelte, és a hatalom csúcsszervévé tette... Rákosi függetlenítette magát... a pártot a maga akaratának rendelte alá, és diktatórikus eszközeivel, elsősorban a párt fölött elhatalmasodott ÁVH segítségével, annak végrehajtására kényszerítette. S az egyéni diktatúra megvalósításához, és a feladatok végrehajtására az Államvédelmi Hatóságot a hatalom mindezenható tényezőjévé kellett tenni.

4. Az Államvédelmi Hatóság a forradalomban

Nem tekinthető véletlennek, hogy 1956. október 29-én, amikor a *Szabad Nép*, a *Népszava* első oldalán közölte az új Nemzeti Kormány elnökének, Nagy Imrének rádiónyilatkozatát, abban az is benne volt, hogy a „rend helyreállítása után egységes új államrendőrséget szervezünk, és az Államvédelmi Hatóságot megszüntetjük”. Azt, ami valójában 1953-tól hivatalosan nem is létezett. A másnapi *Magyar Nemzet* címlapján pedig már arról tudósított, hogy Münnich Ferenc belügyminiszter október 29-én feloszlattott „minden különleges, speciális joggal felruházott rendőri szervet, megszüntette az Államvédelmi Hatóságot is, mert ilyen szervezetre demokratizálódó közéletünkben nem lesz szükség”. Az ÁVH „nekrológ”-ját 1956. október 29-én a *Néphadsereg*, a Honvédelmi Minisztérium központi lapja fogalmazta meg: „A törvénytelenységnek, az ártatlan emberek bebörtönzésének, népünk sok kiváló harcosa kiirtásának szervévé lett ÁVH – nincs többé!”.

V. A Politikai Nyomozó Főosztály (1956–1962)

1. A megtorlás	43
2. A Politikai Nyomozó Főosztály (PNYF) megalakulása	45
3. Az előző szervezet tagjainak értékelése és újraalkalmazása az átalakuló egységben	46
4. A nyilvántartások összetételének és használatának szempontjai	47
5. A „rehabilitáció”	49

1. A megtorlás

A Belügyminisztérium elődeihez hasonlóan hírhedt Vizsgálati Osztálya éppoly eszköztárral folytatta működését, mint a korábban önállóan tevékenykedő államvédelmi szervezet. 1956. november 4-ét követően nem volt kétséges a szovjet „segítséggel” restaurált hatalom előtt, hogy amint helyzete megszilárdul, meg kell találni azokat, akiket felelőssé tehet a történelemért, másrészt ezzel bebizonyíthatja ország-világ előtt, hogy a szocialista építés folytatódik, és ez utóbbinak Budapesten a román, a szovjet és a kínai delegáció hangot is adott.

Az 1989. évi XXXVI. törvény értelmében „az 1956. október 23. és 1963. április 4. között a népfelkeléssel összefüggésben elkövetett politikai bűncselekmény, valamint az ezzel halmazatban – harci cselekmények során – elkövetett emberölés, rablás, közveszély-okozás, vagy személy elleni erőszak miatti ítéletek semmisnek tekintendők”. 1956. december 28-án Kádár felvetette a gyorsított bíraskodás szükségességét. Ezzel összefüggésben Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság elnöke felkutatatta az első világháború előtti évektől keletkezett joganyagot, és úgy vélekedett, hogy azokból sokat hasznosíthat 1957 jogalkotója. Így is történt. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa (a NET) 1957. évi 4. sz. törvényerejű rendelete által bevezetett gyorsított büntetőeljárás alapján a gyorsított ügyeket tárgyaló bírósági tanácsok ítélezése 1957. január 15. és június 15. között zajlott. A rendelet tartalmazta azt is, hogy kivégezhető az a fiatalkorú, aki a büntett elkövetésekor már betöltötte a 16. életévét.

A jogalkotók szerint, ha annak idején a fasiszta maradványok felszámolására állították fel a népbíróságokat, és azok halálra ítélték a 16. életévüket betöltött elkövetőket (1945. május 1-jétől), akkor erre most is szükség volt, sőt tovább is léptek. A Magyar Szocialista Munkáspárt (az MSZMP) Ideiglenes Intézőbizottságának 1957. április 2-án tartott ülésén Kádár kijelentette, hogy

(...) az országban aktivizálódtak, felléptek, hatalmat ragadtak a kezükbe horthysta katonatisztek, csendőrök stb. Ezeknek ügyét... nagyon tárgyalni sem kell. Meg kell csinálni a népbíróságot, és ahol csak olyan volt horthystákkal találkozunk, akik vettek maguknak bátorságot és disznóságokat csináltak, körmenetben kell bíróság elé állítani, halálra ítélni és kivégezni.

Ezzel kapcsolatban Kádár Gorbacsov előtt 1985. szeptember 25-én tett egy megjegyzést: „kb. 280 emberre szabtak ki halálos ítéletet... A bíróságok munkájába a párt nem avatkozott be, de amikor a halálos ítéletek száma elérte az ellenforradalmi eseményekben ártatlanul elhunytak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le.”

Az 1957. április 5-én tartott MSZMP KB ülésen Kádár így érvelt:

Ami az ellenforradalommal való leszámolást illeti... a fáról levertünk egy csomó levelet, de a törzset még nem vágtuk ki. Mi – húzta alá – ennek tudatában fokozni akarjuk a harcot... Ha mi ezekkel nem számolunk le a bűnük arányában megfelelő szigorúsággal, akkor a magyar népnek soha nyugta nem lesz... itt nem kell kitalálni bűnöket... egy kicsit szigorúbban kell a dolgot kézbe venni.

A NET 1957. évi 26. sz. törvényerejű rendeletével felállított Legfelsőbb Bíróság Népbíróválasztási Tanácsa 1957. április 6. és június 15. között hozott határozatokat. Ez a szakképzetlen népbírák dominanciájával ítélkező testület – miután a Népbíróválasztási Tanács Országos Tanácsa 1945–1950 közötti egykori, kommunisták számára kellemetlen tapasztalatai ismertek voltak a kodifikálók előtt – még a Legfelsőbb Bíróság szakképzett bírákból álló katonai és büntető tanácsainak határozatait is megváltoztathatta. Az Elnöki Tanács rendelete a legkirívóbb változást akkor vezette be, amikor – évezredes jogelvet félretéve – feloldotta a súlyosítási tilalmat. „A Népbíróválasztási Tanács – a figyelembejövő összes körülmények kellő mérlegelése alapján – a felmentett terheltet akkor is elítélheti, illetőleg büntetését akkor is súlyosbíthatja, ha terhére az ügyész fellebbezést nem jelentett be.” Ez a bíróság a politikai vezetés számára biztosíthatta minden ügyben az elvárt ítéletet.

Majd az országban bevezetett újabb népbíráskodással felszámolták a rendes bíróságok illetékességét még a legkisebb jelentőségű, politikainak minősíthető ügyekben, a szakképzett bírákat alárendelték a szakképzetlen katonai ülnököknek-népbíráknak, és a restaurált hatalom elérte, hogy 1961-ig a halál árnyéka lebegett azok feje felett, akiket a népbíróság elé állítottak.

2. A Politikai Nyomozó Főosztály (PNYF) megalakulása

1956-ban a kommunista uralom megbénult, Kádárt a szovjetek hatalomra segíthették, ám saját bázisa alig volt. A bukott politikai rendszer restaurációjára irányuló törekvések között meghatározó jelentőségű volt a politikai rendőrség újjáépítése. Az új politikai rendőrség a PNYF lett. A forradalom okozta sokkból magához térő kommunista hatalom 1956. november 8. után nagyon gyorsan, a Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányság (a BM ORFK) szervezeti keretei között, elkezdte a politikai rendőrség újjászervezését. A Budapesti Rendőr-főkapitányság keretében a PNYF, míg a megyék szervezeteiben politikai nyomozó osztályok jöttek létre. Ezek vezetői egyben főkapitány-helyettesek is voltak.

A PNYF 1957. április 9-én kivált az ORFK szervezetéből és közvetlenül alárendelték a belügyi tárcának. Május 3-án nevezték ki a Főosztály helyettes vezetőjévé Galambos József és Rajnai Sándor alezredest, május 6-án a kormányőrséget is betagolták (1959. június 8-ig) a központ szervezetébe, mely utóbbi beépítése után szervezetileg 4 egységre tagolódott:

- Katonai elhárító;
- Kémelhárító;
- Hírszerző;
- Közlekedési szabotázs-elhárító;
- Belső reakció-elhárító;
- Ipari szabotázs-elhárító;
- Mezőgazdasági szabotázs-elhárító;
- Vizsgálati;
- Figyelő- és Környezettanulmányokat készítő;
- Operatív technikai;
- Operatív nyilvántartó osztály;
- Országos rejtjel központ;
- „K” ellenőrzési osztály és
- Kormányőrség elnevezésű részlegekre.

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának döntése alapján a belügyminiszter 1957. augusztus 5-én adta ki a BM szervei személyi állományára vonatkozó hatásköri listát. Eszerint a PNYF vezetőjét, helyetteseit, valamint az osztályvezetőit a PB határozata alapján a miniszter nevezte ki, illetve mentette fel. 1957. augusztus 18-án a miniszter első helyettesének közvetlen irányítása alatt állt a főosztály, majd 1959 elején ismét közvetlenül a belügyminiszter alá rendelték.

Az MSZMP KB PB 1962. június 26-án tartott ülésén tárgyalta a PNYF szervezetének részleges módosításáról szóló újabb előterjesztést. Ezt követően jött létre a III. Főcsoportfőnökség, amelynek vezetője (1962. augusztus 18-ától) az egyébként

1961. március 15-ével miniszterhelyettségé kinevezett Galambos József volt. A Főcsoportfőnökség helyettes vezetője Németi József ezredes lett.

Biszkú Béla belügyminiszter így fejezte be a beszédét az MSZMP VII. kongresszusán, 1959. december 3-án: „A BM szerveinél dolgozó kommunisták érzik, akarják és nézetem szerint képesek is a Központi Bizottság köré tömörülve pártunk politikájának végrehajtására. Arra törekszünk, hogy minden területen a részletekben is érvényesüljön ez a politika, éles fegyver legyünk a munkásosztály kezében, dicső ügyünk, a kommunista építés érdekében.”

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány már első ülésén, 1956. november 7-én foglalkozott az Államvédelmi Hatóság újjászervezésének kérdésével. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1956. november 21-én tartott ülésén ismét szóba jött az ÁVH, illetve a volt államvédelmisek kérdése.

3. Az előző szervezet tagjainak értékelése és újraalkalmazása az átalakuló egységben

Münnich Ferenc ekkor úgy nyilatkozott, hogy az ÁVH egyes részlegei megszűnnek, de az államvédelmisek „felhasználásával egyetértek”. Kádár ennél árnyaltabban, taktikusabban foglalt állást. Szerinte a vizsgálati és nyomozó szervek tisztikarát nem szabad átvenni, de „azok között is voltak tisztességes emberek, akik 1953 után kerültek oda”, majd így folytatta: „Nyomozószervet fel kell természetesen állítani, nagy szelekcióval lehet volt államvédelmi nyomozók közül is beosztani. (...) A Hatóság ne működjék, de a volt beosztott dolgozhat valahol.”

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyettesének és a legfőbb ügyésznek 1956. november 27-én megjelent együttes rendelete előírta, hogy a megszüntetett államvédelmi szervek beosztottait – tekintet nélkül arra, hogy milyen területen teljesítettek szolgálatot – a Belügyminisztérium állományából el kell bocsátani, és le kell szerelni, és valamennyiüket felülvizsgálat alá kell vonni. Ez utóbbi célja annak megállapítása volt, hogy az illető részt vett-e a törvénytelenésekben (hamis vallomások kikényszerítése, eljárások indítása és kezdeményezése, hivatali hatalommal való visszaélés).

A rendelet alapján közel ötezer, 4986 volt államvédelmis ügyét vizsgálták felül 1957. január 8-áig, közülük 3048 volt operatív állományú. A felülvizsgáltak közül 4971 fő kapott igazolást, hogy nem volt részese a megszüntetett államvédelmi szervek által elkövetett törvénysértéseknek, és ily módon bármely állami vagy társadalmi szervnél, vállalatnál alkalmazható. A felülvizsgálatot végző bizottságok mindössze tizenöt főt találtak „bűnösnek”, de az eltiltás az ő esetükben sem szólt

örökre. Bizottságot hoztak létre a „használható” emberek feltérképezésére és elkezdték a felülvizsgálatot, amit tíz három-három tagból álló bizottság végzett. 1957. január 10-én dr. Münnich elrendelte egy öttagú központi felülvizsgáló bizottság létrehozását is, melynek elnöke Dögei Imre lett.

A politikai nyomozó apparátus létszáma 5855 fő volt 1956. október 1-jén. A bizottságok a Dögei-féle testület létrehozásáig 4986 főt vizsgáltak felül. Tehát a további szolgálatra jelentkezőkből 4971 főt leigazoltak. A belügyminiszter a személyi állomány újabb felülvizsgálatát rendelte el 1957 májusában.

4. A nyilvántartások összetételének és használatának szempontjai

1957 tavaszára tehető a hálózati munka intenzív újraélesztése. Az 1957. márciusi és áprilisi évfordulókra való felkészülés részeként a megyei (budapesti) rendőrfőkapitányságokon operatív bizottságokat hoztak létre. Március 21-étől a bajtárs helyett ismét az elvtárs lett a szolgálati megszólítás. A tavaszi hónapokban már üzemszerűen folyt a megtorlás. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1957. július 2-án tartott ülésén Biszku Béla összegezte adatait. Negyvenezer fő volt az őrizetbe vettek száma.

A belügyminiszteri jelentés arra is kitért, hogy „a volt uralkodó osztályok maradványai” többnyire mint munkások (segédmunkások, gépkocsivezetők, bányászok) helyezkedtek el, és a munkásosztály képviselőiként lépnek fel. Az ellenük való fellépés érdekében kért és kapott felhatalmazást a belügyi tárca az operatív munka kiterjesztésére. Ebben egyaránt benne foglaltatott az országon belüli, valamint az emigráns „illegális és legális ellenséges központokba és gócekba” beépülés megkísérlése.

Az 1957. október 29-ei ülésen az alábbi kategóriák nyilvántartásba vételét hagyták jóvá: a jelenleg aktív ellenséges tevékenységet kifejtő személyeket; az osztályhelyzetüknél fogva ellenséges kategóriákba tartozókat; a horthysta rendszerben állásuknál és ebből adódó tevékenységüknél fogva kompromittált és ellenséges tevékenységet folytató személyeket; a felszabadulás után és az 1956. októberi „ellenforradalom” alatt ellenséges tevékenységet folytató személyeket; a hírszerzés és a kémelhárítás szempontjából fontos külföldi állampolgárokat; a kutató nyilvántartásba tartozókat.

Az MSZMP KB PB a korábbi 1,2 millió fő legfeljebb egynegyedének nyilvántartásba vételéhez járult hozzá, úgy, hogy ezen belül 10–15 ezer embert külön számon kell tartani. Ezek voltak az ún. különösen veszélyes elemek, akiknek tartózkodási helyét évenként ellenőrizni, pontosítani kellett, és velük szemben „feszült helyzetben rendkívüli intézkedéseket kell foganatosítani”. 1958-ban megkezdték a legveszélyesebbnek

gondolt 10–12 ezer „ellenséges elem” elkülönített nyilvántartását és figyelését. (1960. szeptember végéig 4150 figyelődossziét nyitottak meg.)

Az MSZMP KB PB az „ellenforradalom” első évfordulójának hónapjait teljes egészében a belügyi szervek pártellenőrzésének, az államvédelmi munka értékelésének és a büntetőpolitika „egyes kérdéseinek szentelte”. Többek között megállapították, hogy a zárt tárgyalások rendszerét az „ellenforradalmi” bűncselekmények ügyében tartott tárgyalásoknál általában továbbra is fenn kell tartani, miként a közbiztonsági őrizetet is a társadalomra veszélyes, de bíróság elé nem állítható, elsősorban osztályidegen személyek ellen.

1958 augusztusára újabb kategóriával bővült az ellenségkép, az emigráció legjelentősebb „ideológiai diverzióival” foglalkozó csoportjaival (a külföldön szervezett Magyar Írók Szövetségét éppúgy idesorolták, mint az *Irodalmi Újságot*, a *Látóhatárt*, a *Nemzetőrt*, valamint a *Szabad Európa Rádiót*, illetve a velük kapcsolatban állókat). A belügyi éberség kiterjedt az itthon rejtőzködő megbízhatatlanokra is. Tervezetek készültek „T” (titkos) állomány beépítésére az Irodalmi Tanács apparátusába, a Tájékoztatási Hivatalba, a legkritikusabb lapok, hírközlő szervek szerkesztőségeibe, a művelődési tárca Színházi Főosztályába, a Film- és Koncert Igazgatóságba, a Könyvkiadói Főigazgatóságba stb. Ellenségesnek minősültek a régi burzsoá értelmiségiek, a népies ideológiájú csoportok és a revizionista jobboldali erők.

Megállapították, hogy miközben a központi operatív osztályok az előző három évben jelentősen fejlődtek, a vidéki osztályokon az állomány egy része nem érti a jelenlegi osztályviszonyokat, az osztályharc új kérdéseit, annak operatív munkában való alkalmazását. A politikai nyomozó szervek számára folytatólagosan legfőbb feladatként szabták meg: biztosítsák, hogy a legveszélyesebb ellenséges elemekre hatásos csapást lehessen mérni. Ezt a nézetet nyomatékosította Németi József, a PNYF helyettes vezetője és Biszku Béla a politikai nyomozó szervek munkatársai számára az 1961 májusában tartott országos értekezleteken. Németi szerint a belső ellenség az 1956 után elszenvedett nagyon súlyos csapásokból felocsúdott, és tevékenysége valamelyest szervezettebbé, agresszívabbá vált. Ezért – folytatta a gondolatot Biszku – a szabadságjogoknál sokkal fontosabb a népköztársaság védelme. És alig három hónap múltán „helyzet” is adódott.

1961. augusztus 13-án a Német Demokratikus Köztársaság rendőrségének és hadseregének kijelölt egységei megszállták Kelet-Berlin azon részeit, ahonnan addig szabadon át lehetett járni Berlin nyugati szektorába, majd elkezdték az ún. berlini fal építését. Két nappal később a magyar belügyminiszter kiadta a 0017/1961. parancsát:

A Magyar Népköztársaság belügyi szerveinek – figyelemmel a helyzetre – előzetes rendszabályokat kell hozni, hogy megakadályozzák a külső- és belső reakciós erők felforgató tevékenységét, hogy kellő színvonalra emeljék az egész állomány készségét. Egyöntetűséget, határozottságot biztosítsanak megelőző intézkedéseik során.

A miniszter egyidejűleg elrendelte, hogy a különösen veszélyes elemekként nyilvántartott személyeket a politikai nyomozó szervek az operatív helyzettől függően azonnal őrizetbe vehessék. (A különösen veszélyes elemek háromnegyedét az 1945 előtti katonatisztek, csendőrök, tőkések és egyházi személyek tették ki. A fennmaradó 25% olyan személyekből állt, akiket 1945 óta ítélték el politikai bűncselekményekért öt évnél hosszabb idejű szabadságvesztésre.) Ezenkívül még mintegy 2500 veszélyes kategóriába nem sorolt személy közbiztonsági őrizetbe vételével is számoltak. Tehát „szükség esetén” igazolásra került volna politikai vonalon kb. 2500 fő. A preventív terv a belügy konspiratív keresztségében a „Lord” fedőnevet kapta.

1961 végére körvonalazódott egy másik terv azzal kapcsolatban, hogy egy „M” (mozgósítás) esetén mit kell tenni azzal a kb. harmincezer hadkötelessel, akik nem hívhatók be, mert az antidemokratikus nyilvántartásban szerepeltek. Közülük tízezer főt közbiztonsági őrizetbe helyeztek volna, mintegy húszezer embert pedig erre a célra szervezett építő zászlóaljok vagy ezredek keretein belül kívántak foglalkoztatni.

5. A „rehabilitáció”

Az SZKP XXII. „desztalinizációs” kongresszusa 1961. október 17–31. között ülésezett Moszkvában. A Kádár János vezette magyar pártküldöttség a többi testvérpárt delegációjával együtt Sztálin rémtetteiről hallhatott. A magyar párt is kongresszusára készült, és ilyenkor a megelőző, hasonló összejövetel óta eltelt időszak politikai munkájáról illik valamilyen mérleget készíteni. A kongresszusi előkészületek azonban még nem indokolták volna, hogy a törvénysértések ügye ismét a pártvezetés érdeklődésének homlokterébe kerüljön. Valószínű, hogy a Moszkvában zajló eseményekre mindig különös érzékenységgel reagáló magyar pártvezetés magatartását ez alkalommal is döntő mértékben befolyásolta a szovjet példa.

Kádár is érezte, hogy az ügy újbóli napirendre tűzését illetően valamiféle magyarázattal tartozik, hiszen alig két évvel korábban, 1959. november 30-án az MSZMP VII. kongresszusának beszámolójában ő maga jelentette ki, hogy a KB helyreállította mindazok becsületét, akiket Rákosi és klikkje alaptalan vádakkal illetett. „Még nem egészen világos előttem, mit kellene mondani magáról a személyi kultuszról, és arról,

hogy nálunk mi a terv ezzel kapcsolatban. Ha a szovjet elvtársak arról beszélnek, hogy van ilyen történelmi kötelesség, akkor talán nekünk is van ilyen kötelességünk.” Természetesen voltak, akik világosabban láttak és naivan hittek a kivizsgálások széles körű bevezetésében, így aggodalmuknak adtak hangot akkor, amikor kinyilvánították: ha valóban az összes törvénysértést, az összes törvénysértő pert összesítik, akkor „abból borzasztó, gyalázatos, szégyenletes szám jön ki”.

Az SZKP XXII. kongresszusáról és a magyar küldöttség munkájáról az MSZMP KB 1961. november 17-én hallgatta meg Kádár János beszámolóját. Az általa előterjesztett javaslatot helyeselve Biszku vezetésével egy bizottságot állítottak fel annak számbavételére, hogy a személyi kultusz idején a törvénytelenések hány „elvtársat” sújtottak. Vagyis a „lettárkészítés” a koncepciós perek nem kommunista vagy szociáldemokrata áldozataira nem terjedt ki, mint ahogyan azt sem vizsgálták – bár erre vonatkozóan a vitában érkezett javaslat –, hány embert internáltak bírói ítélet nélkül, illetve hány magyar esett a törvénytelenések áldozatául a Szovjetunióban.

A személyi kultusz éveiben elkövetett törvénysértésekről szóló jelentésnek az MSZMP PB 1962. augusztus 1-jei ülésére beterjesztett végleges változata, majd a Központi Bizottság augusztus 14–16-i ülésén elfogadott határozat a törvénysértések fő felelőseként Rákosi Mátyást és az 1949-ben létrejött „trojka” tagjait – Rákosit, Gerőt és Farkast – nevezte meg. Rajtuk kívül előkelő helyen szerepelt Péter Gábor is. A munkásmozgalmi személyek ellen indított törvénysértő perek lezárásáról szóló határozat elfogadásával az MSZMP vezetése a maga részéről befejezettnek tekintette a törvénysértések ügyét, és nem folytatta tovább az állambiztonsági szervek ezzel összefüggésben, több szakaszban történő, 1953 elejétől tartó „megtisztítását”.

A határozat helyesen Rákosit és klikkjét nevezte meg fő felelősökként, és végre feltárta a korábbi pártfőtitkár szerepét a koncepciós perek előkészítésében és lefolytatásában. Azonban nemcsak a bírósági felelősségre vonása nem történt meg, de a másod- és harmadrendű közreműködők koncepciózus kiválasztásával a teljes igazság feltárása is elmaradt. A határozat az MDP KV PB tagjainak felelősségét tudatosan kisebbíteni igyekezett, arra hivatkozva, hogy a KV-tagok nem kaptak érdemi tájékoztatást a folyamatban lévő törvénysértő ügyekről. Hiszen ki merte volna boncolgatni például Kádár szerepét a Rajk-perben...

1962 novemberében a belügyi és igazságügyi szervek vezetői részére is elkészült egy összefoglaló a „volt államvédelmi és igazságügyi szervek szerepéről a személyi kultusz idején a munkásmozgalmi emberek ellen elkövetett törvénysértésekben”. A belügyi vezetés a KB határozatát úgy értékelte, hogy az jelentősen hozzájárult a politikai nyomozó szervek munkájának további javításához, és segítséget nyújtott a „szocialista törvényesség maradéktalan érvényesítéséért folyó harcban”.

Azt nyilvánosan senki sem merte feszegetni, miért maradt el ezúttal is legalább a törvénysértésekben főszerepet játszó bírósági úton történő felelősségre vonása.

Sőt, az 1963. évi 4. számú, a közkegyelem gyakorlásáról szóló törvényerejű rendelet felmentést adott mindazoknak, „akik hatalmukkal visszaélve a szocialista törvényességet megsértették”.

Külön figyelmet érdemelne annak vizsgálata, hogy a BM állományából a törvénysértésekkel összefüggésben 1956 és 1962 között elbocsátottak közül hányan és mikor nyertek „bűnbocsánatot”, és helyezték őket vissza – nemritkán igen magas pozícióba – a Belügyminisztériumba vagy az állami és társadalmi élet más területére.

A párt vezetése 1970-ben látta elérkezettnek az időt a kérdés általános felülvizsgálatára. Az MSZMP KB 1970. november 12-én tartott ülésén a párt soron következő kongresszusa téziseinek vitája során Kádár vetette fel a javaslatot: a KB tekintse végrehajtottnak a Központi Bizottság 1962. augusztus 16-ai határozatának azon pontjait, amelyek arra vonatkoznak, hogy a koncepciók perек eljárásaiban részt vett belügyi, ügyészségi, bírósági és KEB-funkcionáriusok ilyen területen nem dolgozhatnak. Kádár szerint a határozat hozzávetőlegesen 400–500 emberre terjed ki, és annak végrehajtása alól, a döntés meghozatala óta eltelt nyolc év folyamán, mindössze két esetben adtak felmentést.

A KB elfogadta Kádár azon érvelését, miszerint egyetlen testület tagjaira sem lehet örök időkre szóló, kollektív büntetést kiszabni, és egyidejűleg tudomásul vette, hogy az 1962-es rendelkezés fokozatosan hatályát veszti, ám a PB még további három évig ellenőrzi a betartását, illetve szükség esetén egyedi esetekben felmentést ad alóla. A törvénysértések ügyét a pártvezér és köre végleg levette a napirendről.

A kádári vezetés az 1956 utáni konszolidáció idején letett arról, hogy az 1953 előtti gyakorlatot folytatva a megtört és megfélemlített lakosságot a rendszerrel szembeni lojalitás szüntelen formális kifejezésére kényszerítse. Megelégedett azzal, hogy a nép lemondott a politikai ellenállásról. Az 1957–1959-es évek tapasztalatai arról győzték meg a hatalmi központot, hogy az eredetileg pótmegoldásnak szánt eljárás „jobb, mint az eredeti”. Mai szociológiai nyelven szólva: a nép politikai közömbössége „funkcionálisabb” a hatalomgyakorlás súrlódásmentességét tekintve, mint a ki-kényszerített lojalitás.

Az amnesztia után kiépült klasszikus kádárizmus legfontosabb jellemvonása az lett, hogy a vonalas azonosulást csak a pártfunkcionáriusok és a fegyveres erőszak-szervezet tagjai részéről követelte meg, a néptömegek esetében nem csupán eltűrte, hanem hallgatólagosan a kíváncsított állampolgári magatartásnak tekintette a politikai semlegességet. A társadalmi magatartásmodell megkettőződésével a funkcionális elit mintegy kasztszerűen vagy rendi jegyekkel elkülönült a profán tömegtől. Ez önmagában is privilegizált helyzetet teremtett számára. Ezt a közömbösítési vonalat fejezte ki jelszószerűen a nevezetes kádári lózung: „Aki nincs ellenünk, az velünk van.”

Ez a gyakorlat megfelelt a blokkországok 1953 utáni fejlődési szakaszának. Ekkorra mind a Szovjetunióban, mind pedig a népi demokráciákban felépült a nehézipari bázis.

Az elnyomás maximalizálására – hogy rákényszerítsék a lakosságra a „szocialista iparosítás” terheinek elviselését – már sehol sem volt szükség. Célszerűbb volt olyan mértékűre „optimalizálni” az elnyomást, amely a lakosságban esetleg jelen lévő politikai feszültségeket minimalizálja.

E magatartásmodell bevezetésével a Kádár-rendszer csupán megelőzte a blokk többi országát, akik némi késéssel, de ugyanezt követték. A társadalmi és politikai erőcsoportok politikai semlegesítésének első lépése a háborítatlan magánélet biztosítása volt 1957-ben. Nem szerveződött újra az 1953 előtti munkahelyi közösségi élet (korábban az ebben való részvétel mértéke alapján a káderlapon rendszeresen osztályozták a dolgozók elkötelezettségi fokát). 1957-től nem kellett *Szabad Nép*-félőrára és ideológiai képzésre járni, nem volt többé sem vasgyűjtés, sem énekkar. Munkaidő után a dolgozó mehetett haza vagy szórakozni. A hetvenes években ez már természetes volt, de ekkor – 1957-ben – pszichikai hatása megközelítette az egykori jobbagyfelszabadításét.

VI. A BM III/III. (1962–1985)

1. A III/III. megalakulása, felépítése.....	53
2. Az operatív technikai részleg átalakulásának fázisai	57
3. A törvényi szabályozás.....	58
4. Az államellenes ügyek vizsgálata	60

1. A III/III. megalakulása, felépítése

A Kádár-korszak állambiztonsági rendszerének megértéséhez mindenképpen szükséges az 1962-ben megszervezett BM III. Főcsoportfőnökség felépítésének és pártállamban elfoglalt helyének, valamint állambiztonsági tevékenységének megismérése. Elsősorban az állambiztonsági tevékenység fogalmának korabeli értelmezése kíván figyelmet, mert ez alapvetően meghatározta működésük irányultságát.

A Főcsoportfőnökség hálózati munkájának alapelveit szabályozó 1972-es belügyminiszteri parancs viszonylag pontos definíciót adott az állambiztonsági munkát illetően:

A Belügyminisztérium állambiztonsági szervei az MSZMP politikája, határozatai, népköztársaságunk törvényei, törvényerejű rendeletei, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány határozatai és rendeletei, a belügyminiszter parancsai és utasításai alapján végzik munkájukat. Feladatuk a szocialista társadalmi rend védelmezése, a külső- és belső ellenség aknamunkájával szemben a Magyar Népköztársaság államhatárainak operatív védelme, az állam elleni politikai jellegű, illetve a hatáskörükbe utalt bűncselekmények megelőzése, felderítése és megszakítása, az elkövetők felelősségre vonásának kezdeményezése. Az állambiztonsági szervek személyi állományát munkájuk végzése során a szocialista hazaszeretet és a proletár internacionalizmus és a dolgozó néphez és a párthoz való hűség hatja át.

Az 1960-as évtized szervezeti és alapvető szemléletbeli változásokat is hozott a belügyi munka területén. Az állambiztonsággal kapcsolatban a pártirányítás mellett megfogalmazódott, illetve hangsúlyosabbá vált néhány új alapelv, mely – ha a politikai rendszer jellege miatt nem is teljesülhetett maradéktalanul – alapvetően befolyásolta a BM III. Főcsoportfőnökség működését. Ezek közé tartozott az ún. szocialista törvényességnek, a differenciáltságnak, majd egy 1969-es KB-határozat kapcsán a tömegkapcsolat szélesítésének és a megelőzésnek az elve.

A szocialista törvényesség fogalma azt kívánta kifejezni, hogy tiszteletben kell tartani minden törvénytisztelő – azaz a fennálló politikai és társadalmi rendet elfogadó – állampolgár jogait, másrészt személyre és beosztásra való tekintet nélkül fel kell lépni a törvénytisztókkal szemben. A fenti meghatározás első fele egyértelműen jelezni kívánta, hogy ellentétben az államvédelmi szervek által főleg 1947–1953 között elkövetett törvényteleniségekkel – a kádári „aki nincs ellenünk, az velünk van” elvnek megfelelően – az állambiztonság csak azokkal szemben lép fel, akik tevőlegesen veszélyeztetik a szocialista állam biztonságát, és azokkal is csak oly mértékben, amennyire az általuk elkövetett cselekmény veszélyessége indokolja. Természetesen a felmerülő politikai ügyek kapcsán a pártvezetés határozta meg, hogy az állambiztonsági szervezet milyen szigorral járjon el. A differenciálás elve azt jelentette, hogy az állambiztonsági munka során különbséget kell tenni a megrögzött ellenség, illetve a megtévesztett, félrevezetett állampolgár között. Emellett azokkal a személyekkel szemben sem kellett fellépni, akik korábban a szocialista rendszer ellenségei voltak, de felhagytak rendszerellenes tevékenységükkel.

A nyilvántartásokat aktualizálni kellett, mindezzel párhuzamosan azonban kutató nyilvántartásba kellett venni azokat az 1956 után politikai bűncselekmények miatt elítélt személyeket, akik amnesztiával szabadultak, illetve azokat, akik a felelősségre vonás elől külföldre távoztak, és különböző amnesztiarendeletek után tértek csak haza. Az irányváltás hátterében ugyanis komoly szerepet játszott, hogy az 1960-as években a határok nyitottabbá válásával párhuzamosan nagyobb hangsúlyt kaptak a hírszerzési és kémelhárítási feladatok. A differenciálás elve – bár pozitív irányú elmozdulást jelentett az ötvenes évek gyakorlatához képest – szintén magában hordozta a pártállami önkény lehetőségét, hiszen lényegében politikai megítélés alá esett, hogy ugyanazért a bűncselekményért kit állítanak bíróság elé, illetve ki részesül enyhébb elbírálásban.

Az 1969. november 28-án hozott MSZMP KB határozat két alapelvet fogalmazott meg az állambiztonsági munkával kapcsolatban: az egyik a szolgálatok tömegkapcsolatának fejlesztése, a másik a megelőzés. Az első alapelv teljesítése érdekében szélesebb körű részvételt ítélt lehetségesnek a társadalmi erők tekintetében, még intenzívebbé kellett tenniük az önkéntességi alapon működő társadalmi kapcsolatok kialakítását. A megelőzés elvének – szándék szerint – az volt a lényege, hogy a különleges eszközökkel és módszerekkel végzett operatív felderítő munka folytán, még az államellenes bűncselekmény megvalósulása előtt, közbe tudjanak lépni a szolgálatok.

Az MSZMP VIII. kongresszusának beszámolója 1962 novemberében leszögezte, hogy „Magyarországon megtörtént a szocializmus alapjainak lerakása, jelenleg a nyugodt építőmunka zajlik”. A BM tevékenységéről a beszámoló megállapította: „hazánk közbiztonsági alapjai tovább szilárdultak”. „A BM szervezeti kérdései” címet viselő, 1962-es vitaanyagban általános célkitűzésként az elavult szervezeti

formák megszüntetését, a vezetés színvonalának emelését, a parancsnokok hatáskörének növelését, valamint az ellenség elleni hatékonyabb harcot határozták meg. Megfogalmazták a politikai nyomozó kirendeltségek számának csökkentését, valamint a személyi és anyagi feltételek javítását, amit a megyei viszonylatban járási és városi rendőrkapitányságok összevonásával kívántak megvalósítani.

Az MSZMP Politikai Bizottságának 1962. június 26-ai állásfoglalása alapján a 0018/1962. és a 0030/1962. sz. BM Parancs, valamint a 004/1963. sz. belügyminiszter-helyettesi utasítás alapján – a belügyi szervezeti reformmal párhuzamosan – a BM PNYF helyett létrejött a BM III. (állambiztonsági) Főcsoportfőnökség. Az állambiztonsági szolgálatok főcsoportfőnöksége 1964 októberében már a III-as Főcsoportfőnökség a Belügyminisztérium szervezetében.

A III-as Főcsoportfőnökség struktúrája a következő volt:

- III/I. Hírszerző Csoportfőnökség;
- III/II. Kémelhárító Csoportfőnökség;
- III/III. Belső Reakció- és Szabotázs Elhárító Csoportfőnökség;
- III/IV. Katonai Elhárító Csoportfőnökség;
- III/V. Operatív Technikai Csoport Főnökség;
- önálló osztályok.

A Belügyminisztérium átszervezésének hosszú távú tapasztalatait összegző tájékoztató jelentés arról számolt be 1963. augusztus 7-én, hogy a struktúraváltást követően „politikailag kiegyensúlyozott, tisztánlátó, a párt politikájával teljesen egyetértő, és annak érvényesítésére képes elvtársak kerültek felelős pozícióba”. Az átalakulást elemző dokumentum szól arról is, hogy főként a III-as Főcsoportfőnökség területén nem mindenki értett egyet a strukturális átszervezés illetően alakulásával. A Főcsoportfőnökségen belül főként a hálózati operatív munka megszervezésének alapelveit, valamint a hivatalos és társadalmi kapcsolatok jellegét és szerepét tekintve fogalmazódtak meg – az irat szóhasználatával – „helytelen szemléletek”.

Az állambiztonság területén az átszervezés ellenére természetesen a folytonosság is jelen volt, példa erre Galambos József belügyminiszter-helyettes, a BM PNYF vezetője. Pap János belügyminiszter 1962. november 14-én adta ki a főcsoportfőnökség ügyrendjét, amely alapján a stúdium szempontjából lényeges relevanciával bíró III/V-ös Operatív Technikai Csoportfőnökséget (megszervezésekor négy osztállyal) a következő feladatokkal látták el:

- az operatív szervek munkájának segítése technikai eszközökkel;
- az operatív technikai eszközök területén kutatások, fejlesztés és gyártás folytatása;
- rádiólehallgatás, rádióelhárítás, rejtjelfejtés;
- az operatív szervek kérésére telefon- és szobalehallgatás, valamint operatív fényképezés;

- a BM egységes hírendszérének kialakítása, a BM szervek megfelelő híreszközökkel történő ellátása;
- a hírszerző és elhárító szervek megrendelése alapján okmányok és fedőigazolványok készítése;
- figyelés ellátása és környezetanulmányok készítése az operatív szervek igényei alapján;
- postai küldemények ellenőrzése („K” ellenőrzés).

A témát illetően úgyszintén fontos volt az önálló osztályok közül a III/2. Operatív Nyilvántartó Osztály. Feladatai a következők voltak:

- a főcsoportfőnökség látókörébe került személyek és szervezetek anyagainak nyilvántartása;
- a népi demokráciával szemben álló veszélyes, ellenséges személyek külön nyilvántartásának vezetése;
- az állambiztonsági szervek által beszervezett ügynököknek és azok kapcsolatainak, valamint a konspirált és találkozási lakások nyilvántartásának vezetése;
- a főcsoportfőnökség fontos és bizalmas iratainak őrzése.

A belügyminisztériumi strukturális változásokat értelemszerűen követték a megyei és a budapesti politikai osztályok, melyek élén a rendőrfőkapitány első (állambiztonsági) helyettese állt.

A BM III. Főcsoportfőnökség együttműködését a baráti szocialista országok állambiztonsági szerveivel kétoldalú egyezmények szabályozták.

Moszkva, mint az MSZMP KB és az SZKP KB 1958. szeptemberi levélváltásából kiderül, huszonhárom belügyi tanácsadót küldött a minisztérium hatékonyabb átszervezése, valamint az állambiztonsági munka minőségi javítása érdekében. A szovjet hírszerzés összekötő irodája – egy szovjet állambiztonsági tábornok vezetésével – a Belügyminisztérium központi épületében működött. Emellett külön szovjet összekötő tisztek tevékenykedtek a hírszerző, a kémelhárító és a katonai elhárító csoportfőnökségeken, akik akkoriban még az őket érdeklő minden lényeges információt megkaptak.

Megemlítendő, hogy közel sem volt barátinak nevezhető a magyar állambiztonság viszonya a román és a jugoszláv társszervekkel. Az adatok szerint a román hírszerzés (*Securitate*) az 1968-as csehszlovákiai események után a keleti blokkon belül Magyarország területén fejtette ki messze a legintenzívebb hírszerző tevékenységét. Ideológiai okokból azonban nem lehetett néven nevezni a baráti államok elleni elhárítás szükségességét, így ez a terület az ún. „X-vonalas elhárító tevékenység” meghatározást kapta.

2. Az operatív technikai részleg átalakulásának fázisai

A Belügyminisztériumnak az 1960-as évek elején végrehajtott átszervezésével létrejött az állambiztonsági szervezeti rend, amely – a csoportfőnökségi felosztást tekintve – egészen 1990 januárjáig, a BM III. Főcsoportfőnökség megszüntetéséig érvényben maradt. Érdemi változások történtek azonban a csoportfőnökségek belső felépítésében, valamint a közvetlenül a főcsoportfőnök alárendeltségébe tartozó önálló osztályok tagozódásával. Ilyen változás témánkat érintően 1963–1967 között történt, amikor a III/V. Operatív Technikai Csoportfőnökséget szervezték át.

A 19/1964. sz. BM parancs értelmében a III/IV-1. Figyelő- és Környezettanulmányt Készítő Osztályt közvetlenül a főcsoportfőnök felügyelete alá helyezték III/6. Osztály megnevezéssel.

Az addigi III/V-2. Hír- és Technikai Osztályból négy új osztályt szerveztek:

- III/V-1. Operatív Technika;
- III/V-2. Hírösszeköttetés, Vegyi- és Okmánytechnika;
- III/V-3. Rádiótechnika, valamint
- III/V-4. Terv- és Gazdasági Osztály alakult.

Később az operatív technika megnevezés cégtáblája az operatív technikai és műszaki megnevezéssel némiképp bővült, kihangsúlyozva a részleg műszaki szolgáltató jellegét, valamint a csoportfőnökségen belül folyó kutatási, fejlesztési munkák hangsúlyos voltát. Az 1960-as évek közepétől tudományos kutatások folytak a belügyi feladatokhoz kapcsolódó gépi adatfeldolgozás lehetőségeinek szélesítésére és a nyilvántartási rendszerek automatizálására.

1971-ben újabb átszervezés történt, ami a III/V-ös Operatív Technikai Csoportfőnökség belső felépítését és feladatrendszerét alapjaiban érintette. A szerv létszáma nagymértékben csökkent. A csoportfőnökség felügyelete alá a továbbiakban nem tartozott: a BM minden szervezetét kiszolgáló híradástechnikai alosztályok, valamint a párt- s a kormánysszervek közötti védett összeköttetést szolgáló ún. VCS-rendszer. A szocialista államok műszaki tudományos összefogásával a „Titán” fedőnevű terv keretében létrejött a Gépi Adatfeldolgozó Központ.

Tovább csökkentette a csoportfőnökség létszámát, hogy egyrészt az átszervezéssel a korábbi III/V-3. Rádiótechnikai Alosztályt közvetlenül a főcsoportfőnök alá rendelték, és BM III/5. Rádió-elhárítási Osztály néven önállósult, másrészt az Országos Rejtjel Központ felügyeletét a III/V. Csoportfőnökségtől a hírszerzés hatáskörébe helyezték át.

A III/V. Csoportfőnökség látta el továbbra is a technikai operatív eszközök ki- és beszerelését, működtetését, karbantartását és fejlesztését, a fedőigazolványok elkészítéséhez, valamint a „K” ellenőrzéshez nélkülözhetetlen nyomdatechnikai, vegyészeti és írásszakértői feladatokat, továbbá az operatív tevékenységhez fotókutatási munkákat.

Három önálló osztály megőrizte függetlenségét az átszervezést követően is, de számozásuk megváltozott. A korábbi III/6. Operatív Figyelő- és Környezet-tanulmányozó Osztály a III/2., a III/5. „K” Ellenőrzési Osztály a III/3., míg a telefon- és szobahallgatásokat végző III/7. Operatív Technikai Lehallgató Osztály a III/4. hadrendi számot kapta.

Az 1970-es években a belügyi munkáról nyilvános jogszabályként megjelent a NET 1974. évi törvényerejű rendelete az állam- és közbiztonságról, valamint a Minisztertanács 30/1974. (XI. 1.) rendelete a rendőrségről. Az említett jogszabályok irányelveire támaszkodva adta ki a belügyminiszter a belügyi munka irányultságát alapvetően meghatározó 20/1974. sz. parancsát is, amelyben meghirdetett új irányelvek döntő szerephez jutottak. A témát érintő újabb fontos utasítás volt az 1/1975. számú, amit a Minisztertanács elnökhelyettese adott ki az állam biztonságának védelmében alkalmazható eszközökről és módszerekről.

Az 1960–1970-es évek fordulóján komoly változások érzékelhetők a jogpolitikai alapelveknél, mert az államigazgatásban egységes elvárás lett az állami szervek működése során – a meglévő párthatározatok mellett – a hatályos törvényekre és törvényerejű rendeletekre hivatkozás. Ennek az elvnek a lefektetése a belügyi munkát illetően is elősegítette az egyes feladatokat szabályozó nyilvános – a Minisztertanács, a NET által kiadott – jogszabályok megszületését.

3. A törvényi szabályozás

A III. Főcsoportfőnökség munkájában alkalmazott törvények közül fontosságát tekintve kiemelkedett az 1949. évi XX. törvénnyel elfogadott Alkotmány, melynek szövegét az 1972. évi I. törvény jelentősen módosította. Az 1936-os szovjet Alkotmány mintájára megalkotott és 1949. augusztus 20-án kihirdetett népköztársasági alaptörvény tartalmaz az állambiztonsági tevékenységgel közvetlenül összefüggő rendelkezést. A 62. § (2) bekezdése a magyar állam biztonságának büntetőjogi védelmét deklarálja, amikor a legszigorúbb büntetéssel fenyegeti meg azokat, akik e bekezdésben felsorolt bűntettek (az államellenes bűncselekmények közül a hazaárulás, katonai eskü megszegése, kémkedés, ellenséghez való átpártolás) elkövetésével a „haza és a dolgozó nép ügyét elárulják”.

Az 1961. évi V. törvény kihirdetésével hatályba lépett a Büntető Törvénykönyv, melynek megszületéséig lényegében a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény (ún. „hóhértörvény”), majd a BHÖ-nek (a Büntető Hatályos Anyagi Jogszabályok Összeállításának) rendelkezései voltak érvényben.

Az állambiztonsági szervek feladatainak jogi szabályozása – a már korábban többször idézett 1969. évi MSZMP KB határozat elveit követve – az 1970-es évek közepén történt meg. Korábban a Belügyminisztérium és a szerveinek munkáját nyilvános jogszabályként csak a rendőrség feladatairól, szervezetéről, hatásköréről és működéséről szóló 1955. évi 22. sz. tvr. és a fegyveres erők, fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. sz. tvr. szabályozta. Ezek a jogszabályok csak áttételesen rendelkeztek az állambiztonsági feladatokról. A III. Főcsoportfőnökség feladatait, működésének alapvető szabályait a pártvezetés által jóváhagyott titkos miniszteri parancsok és utasítások határozták meg. Az állam- és a közbiztonságról szóló 1974. évi 17. sz. tvr. formájában Magyarország történetében első ízben jelent meg olyan nyilvános jogszabály, amely ha meglehetősen szűkszavúan bár, de lefektette az állam biztonsága érdekében végrehajtandó feladatokat.

Az 1974. évi 17. tvr. normaszövegének 5. § (2) bekezdésében eredetileg szerepelt volna, hogy „a belügyi szervek az ellenséges tevékenységgel szemben a jövőben is alkalmazhatják a korszerű technikai eszközöket”. Ám az MSZMP KB Politikai Bizottságában a szövegtervezetről az 1974. szeptember 24-én lefolytatott vita során Kádár a következő indoklással kihúzatta az idézett felhatalmazó sort:

Aztán itt van a francia elnök, aki óriási deklarációval kezdte, hogy Franciaországban senkit nem hallgattak le. Mi ne tegyünk ellenkező nyilatkozatot, hogy mi igenis lehallgatásokat eszközölünk. Egy tvr.-ben ne legyen olyan kifejezés, hogy korszerű technikai eszköz. Egyébként rejtély, ha nem, írjuk meg, miről van szó. A jogi szabályban nem szükséges kiírni. Ne gyűjtsünk be a szocialista rendszerben negatívnak tűnő problémákat!

Az idézett politikai döntésnek megfelelően titkos minősítésű jogszabályokban határozták meg a BM Állambiztonsági Főcsoportfőnökségének részletes feladatait (MT 6000/1975. sz. határozata), valamint az állam biztonságának védelmében alkalmazható titkos operatív eszközöket és módszereket (az MT elnökhelyettesének 1/1975. sz. utasítása).

Szintén a fenti jogpolitikai elvekből következett, hogy az állambiztonsági operatív munkát alapvetően meghatározó előírásokat szinte kivétel nélkül alacsonyabb szintű és titkos jogszabályokban – belügyminiszteri parancsokban, miniszterhelyettesi (főcsoportfőnöki) utasításokban – fogalmazták meg, ami már abban a korban is alapvető jogelveket sértett, ugyanis mind az 1949-es Alkotmány 57. paragrafusa, mind az 1971. évi I. törvénnyel módosított Alkotmány 66. §-a garantálta a polgárok személyi szabadságát és sérthetetlenségét, a levéltitok és magánlakás tiszteletben tartását. Magyarország csatlakozott a PPNE-hoz is (kihirdette az 1976. évi 8. tvr.), amelynek 17-es cikke kimondja, senkit sem lehet alávetni magánéletével, családjával, lakásával vagy a levelezésével kapcsolatban önkénynek vagy

törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becsülete és jó hírneve elleni jogtalan támadásnak. Ilyen beavatkozás ellen mindenkinek joga van a törvény védelmére.

A BM III. Főcsoportfőnökség tevékenységének alkotmányellenességét nem az állambiztonsági munka irányultsága szabta meg. A titkosszolgálati munkát ugyanis a korabeli demokráciákban is elfogadott (jogállami) tevékenységnek tekintették. Az állambiztonsági munka – az idézett korabeli alapjogi rendelkezések tükrében – alkotmányjogi megközelítésből azért tekinthető aggályosnak, mert az Alkotmányban biztosított állampolgári jogokat alacsonyabb szintű és titkos jogszabályok korlátozták, valamint azért, mert az állampolgárok jogilag teljesen eszköztelenek voltak abban a tekintetben, hogy az említett alkotmányos jogukat – az operatív eszközök esetleges indokolatlan felhasználása esetén – az állambiztonsági szervvel szemben érvényesíthessék.

Az objektív értékeléshez azonban meg kell említeni, hogy a korabeli nyugati demokráciák között is több olyan országot találhatunk az 1970-es vagy akár az 1980-as években, ahol a titkosszolgálati tevékenységet, illetve a szolgálatok feladatait nem rögzítette nyilvános jogszabály. Az állampolgárok alkotmányos jogainak védelme a nyugati demokráciákban – a versengő többpártrendszerből adódó „politikai váltógazdaság” a kormányzat és az államigazgatás törvényhozás által való ellenőrzése, a fegyveres testületek depolitizáltsága, valamint a „létező szocializmus táborában” meglévónél jóval erőteljesebb társadalmi nyilvánosság (sajtószabadság) folytán – nagyobb mértékben érvényesülhetett egy-egy felmerülő ügy kapcsán, mint az 1970-es évek (a korábbi évtizedekhez képest már tagadhatatlanul liberálisabb jogelveket és büntető politikát érvényesítő) Magyarországon.

4. Az államellenes ügyek vizsgálata

Az 1970-es években az államellenes ügyeknél először egy előzetes ellenőrzést vezettek be, amelynek eredményétől függően döntöttek az ügy lezárásáról, illetve enyhébb esetekben az ún. megelőző intézkedésekről. Ha az előzetes ellenőrzés nem hozott konkrét eredményt, de az adott államellenes bűncselekmény gyanúja – az előzetes vizsgálat alapján – továbbra is fennállt, a központi szervek osztályvezetőinek, illetve csoportfőnökének (a vidéki kapitányságok esetén a főkapitány állam-biztonsági helyettesének) engedélyével bizalmas nyomozás indulhatott.

A bizalmas nyomozás feladata volt megszerezni az államellenes bűncselekmény bizonyítására, valamint az abban részt vevő személyek azonosítására alkalmas adatokat. Az állambiztonsági munka e fázisában már a leghatékonyabb (egyúttal persze az Alkotmányban is garantált állampolgári és a személyiségi jogokat súlyosabban

sértő) titkosszolgálati eszközök és módszerek – korabeli szóhasználatul „rendszerbályok” – is alkalmazhatóak voltak.

Ilyenek voltak:

- 3/a rendszabály: telefonlehallgatás, az elhangzottak rögzítése;
- 3/e rendszabály: helyiségek, objektumok lehallgatása, az elhangzottak rögzítése.

Az állambiztonsági munka egyik leghatékonyabb eszközének az állambiztonsági szervekkel titokban együttműködő magyar és külföldi állampolgárokból álló információs rendszer számított.

- 3/r rendszabály: személyek, események megfigyelése és az észlelt technikai eszközzel történő rögzítése (rejtett fotózás, illetve filmfelvétel);
- 3/z rendszabály: magántulajdonú helyiségekbe való titkos behatolás végrehajtása, zárt technikák alkalmazása;
- „K” ellenőrzés: postai csomagok felbontása és az adatok rögzítése.

A titkosszolgálati eszközök alkalmazásának rendjét szigorúan és részletekbe mérően szabályozták. Az operatív technikai rendszabály fogantatását kezdeményező állambiztonsági szervnek – az arra illetékes parancsnok által jóváhagyott – ún. szolgálati jegyen kellett megrendelnie az adott rendszabályt az annak elvégzésére illetékes állambiztonsági szakszolgálattól, azaz az operatív feladatot ellátó önálló osztálytól.

A szolgálati jegynek tartalmaznia kellett minden lényeges adatot a célszeméllyel és az akcióval kapcsolatban, ennek hiányában az operatív technikai akciót az illetékes osztály munkatársai nem kezdhették meg. A szoba- és objektumlehallgatásnak a vezeték nélküli lehallgatókészülékkel történő megvalósítását nevezték 3/e „Labda”-módszernek, mely mobilitásánál fogva akár gépkocsik lehallgatását is lehetővé tette.

Az 1970-es évek második felében már alapelvnek számított az állambiztonsági munkában, hogy a személyes szabadságot korlátozó intézkedéseket csak rendkívüli esetben alkalmazták a BM III. Főcsoportfőnökség emberei. A titkosszolgálati eszközöket és módszereket csak célirányosan, az államellenes bűncselekmények felderítése, megelőzése, megszakítása, bizonyítása érdekében, illetve a felelősök körének megállapítására volt szabad felhasználni, a pártirányítás alapelvéből következően csakis a pártvezetés beleegyezésével.

A bizalmas nyomozás elrendelésének legalsóbb szintje a BM III. Főcsoportfőnökség központi szerveinél beosztott osztályvezetői tisztség volt. Időhatára magyar állampolgárok esetén egy év volt, amit indokolt esetben az illetékes parancsnok hat hónappal meghosszabbított. A további hosszabbításhoz – az állambiztonsági szervek bizalmas nyomozó munkája esetén – már legalább csoportfőnöki engedély kellett. A külföldi állampolgárok esetén időkorlátozás nem állt fenn [0010/1973. BM parancs (1973. június 30.) Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkájának szabályozása].

A BM III. Főcsoportfőnökség meglehetősen pontos és részletes információkkal rendelkezett az 1970-es évek második felétől egyre jobban kibontakozó ellenzéki csoportok tevékenységéről és a résztvevők személyéről. Ha az állambiztonsági szervek arra kaptak volna utasítást, néhány nap alatt teljesen felszámolhatták volna mind a demokratikus ellenzék, mind a népnemzeti irányzat csoportjait.

Az ellenzéki vezetők több évre való bebörtönzése, az állambiztonsági szervek demonstratív intézkedései azonban alapvetően megzavarták volna a Magyarország és a nyugati tőkés államok kapcsolatában időközben beállt enyhülési folyamatot, többek között a kölcsönök folyósítását is. Így a pártvezetés, a főcsoportfőnökség jelzései ellenére, szinte minden alkalommal elvetette az ellenzéki csoportok tagjainak személyes szabadságát korlátozó keményebb intézkedések foganatosítását.

Ennek a „politikai önkorlátozásnak” a hátterébe enged bepillantani Kádár egyik – már az 1980-as évekből származó, ám az 1970-es évek végére is érvényes – eszmefuttatása:

A mi politikánkba sok minden belejátszik. Ez a politika érdekében helyes védelmet célozta. Egy bizonyos kis türelmet jelentett. A rendszer és a politika kibírta és ki is kell bírnia, hogy itt-ott három tucat ember szájaskodik. És egyéb korlátaink is vannak. Fölmerültek nemzetközi összefüggések, gazdasági kapcsolatok, kölcsönök. Ez létező kérdés, mert a Magyar Népköztársaság általános megítélésének ma része, hogy nincs különleges probléma az emberi jogokkal, hogy utazási szabadság van, hogy nincsenek hatósági repressziók derűre-borúra. Ez hozzátartozik a Magyar Népköztársaság általános nemzetközi megítéléséhez, s erre valamelyest vigyázni kell. Itt hozzáteszem, a rendszer kibír egy kis szelepet bizonyos kérdésekben (Kádár János felszólalása 1986. július 1-jén az MSZMP KB ülésén, az ellenzékkel szembeni politika alapelveiről).

Az MSZMP első embere politikai bukásáig, 1988 májusáig ezt az álláspontot képviselte. Ennek megfelelően a BM III. Főcsoportfőnökség szerveinek – a lehetőséghez és az adott ügy állambiztonsági kockázatához képest – a legenyhébb beavatkozási módszert kellett választaniuk, személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedéseket pedig kizárólag a pártvezetés beleegyezésével foganatosíthattak. A klasszikus titkosszolgálati – azaz például a kémkedéssel és hazaárulással kapcsolatos – ügyek esetén a szervek nagyobb felhatalmazással rendelkeztek arra, hogy szükség esetén személyes szabadságjogokat erőteljesen korlátozó intézkedéseket is végrehajthassanak. A belső ellenzékkel szemben azonban a kádári elveknek megfelelően főként elszigetelő, korlátozó és bomlasztó, azaz többnyire konspiratív, esetenként rendőrhatalósági eszközökkel léptek fel. Ez volt és maradt a vezérelv az 1970-es évek első felétől kezdve egészen a tárgyalásos rendszerváltás folyamatának kibontakozásáig.

VII. A BM III/III. bukása (1985–1990)

1. A politikai és társadalmi átalakulás	63
2. A politikai rendőrség munkájának „nehézségei” a politikai és gazdasági helyzet változásainak tükrében.....	65
3. A politikai rendőrség és a különleges eszközök szerepe az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások idején	68
4. A <i>Duna-gate</i> -botrány	70

1. A politikai és társadalmi átalakulás

A hetvenes-nyolcvanas évtizedfordulón a magyar társadalom egyre szélesebb rétegei érzékelték, hogy a majd két évtizede kötött „életszínvonal-alku” többé nem érvényes: a hatalom nem garantálja az ehhez szükséges feltételeket, ugyanakkor továbbra is elvárja az alattvalói magatartást. Ellentétben például Lengyelországgal Magyarországon a kollektív ellenállási minták 1956 óta szinte eltűntek, sőt az 1980–1981-es lengyel válság, majd a hadiállapot varsói bevezetése eleinte visszariasztóan hatott. A társadalmi eróziót mégis jelezte a politikai ellenzékiiség megjelenése.

A később demokratikus ellenzéknek nevezett csoport eszmei gyökerei a marxista revizionizmusig (Lukács György tanítványai köre) és az újbaloldalig nyúltak, melynek képviselőire különös nyomás nehezedett, mivel az uralkodó ideológián belüli alternatívát képviseltek. A hatvanas évek közepe óta ugyan a hivatalos marxista-leninista ideológia tökéletesen kiüresedett, néhány klisé rituális használatát leszámítva még a hatalmon lévő funkcionáriusok sem vették komolyan. A marxista kritikusok mégis kényelmetlenül szembesítették a rendszert néhány „ígéretével”, ráadásul nehéz volt őket „ellenségként” beállítani.

Az egykori marxisták az évtizedfordulóra eltávolodtak a marxizmustól, liberális demokrata, polgári radikális, szociáldemokrata stb. politikai álláspontra helyezkedtek, és elsősorban az emberi és polgári jogok követelésének, illetve védelmének ügyét helyezték tevékenységük középpontjába. Kezdetől fogva regionális, kelet-közép-európai horizontban gondolkoztak: 1977-ben a csehszlovákiai 1968 utáni ún. „normalizáció” ellen lázadó *Charta '77* ellenzéki csoporttal szembeni prágai perek ellen még mindössze három tucat értelmiségi tiltakozott, két évvel később azonban már több mint két és fél százan. A demokratikus ellenzék az állambiztonsági szervek zaklatták, a hatóságok foglalkoztatási tilalommal sújtották.

1975-ben a kommunista országok is aláírták a helsinki Európai Biztonsági és Együttműködési Egyezményt, amelynek ún. harmadik, polgári és politikai szabadságokat kodifikáló „kosara”, valamint Magyarország gazdaságának nemzetközi beágyazottsága némi védelmet biztosított az ellenzék számára, így a politikai perek és bebörtönzések száma csekély kivételnek számított. Az ellenzék sikerrel szervezte meg a szamizdat irodalom kinyomtatását, 1981-től *Beszélő* címmel nagy hatású politikai folyóiratot adott ki, és felvette a kapcsolatot a nyugati magyar emigrációval.

A másik kialakuló csoport, a népi íróké, 1956 után a rendszer és az értelmiség informális megegyezésének egyik fő pillére volt. Bírálták azonban e kiegyezés egyes jelenségeit – a faluközösségek pusztulását, a népességszám stagnálását, majd fogyását –, amelyek persze részben a modernizáció kísérőjelenségei voltak. A kádári vezetés korlátozta e jelenségek nyilvános megvitatását. A hetvenes években egyre jobban foglalkoztatta a népi írók csoportját a határokon túl kisebbségben élő magyarság sorsa, amely éppen ekkor fordult mind rosszabbra, sőt tragikusra Romániában és Csehszlovákiában. Úgy látták – és joggal –, hogy a külpolitikában még óvatosabb és konzervatívabb Kádár-vezetés sorsára hagyja a kisebbségi magyarságot, és a rendelkezésére álló eszközöket sem használja fel érdekükben. A népi mozgalom legális intézményekben (Írószövetség, József Attila Kör, egyes irodalmi folyóiratok) igyekezett képviselni álláspontját. Mindkét csoport vállalta az 1956-os forradalom hagyományait.

Kádár 1982-ben hetvenéves volt. Az előző évtized végén leszámolt a mechanizmusreformot megbuktató pártvezetőkkel, akik egyszersmind az ő vezető pozícióira áhítoztak (Komócsin Zoltán, Biszku Béla és Pullai Árpád). A nyílt gazdasági és a latens politikai válságra a késő kádári vezetés részben tehetetlenül, részben „puha represszióval”, részben struccpolitikával reagált. Tétova reformretorika, óvatos lavírozás mellett mindenáron megakadályozni igyekezett a radikális kritika jelentkezését a hivatalos („első”) nyilvánosságban. Egymást követték a fellépések azon folyóiratok szerkesztői ellen, akik teret adtak a demokratikus ellenzék (*Mozgó Világ* 1981, 1983), illetve a népi írói mozgalom (*Tiszatáj* 1982, 1986) szerzőinek és eszméinek. Az 1985-ös parlamenti választások előtt új választójogi törvényt fogadtattak el, amely a „szocialista demokratizmus fejlesztése” jegyében kötelezővé tette kerületenként legalább két jelölt indítását. Amikor azonban ellenzéki és független személyiségek jelölésével kellett szembenézni, a hatóságok manipulációkkal és csalásokkal túlnyomó részük indulását megakadályozták.

Kádár János rögeszmésen tagadta, hogy Magyarországon bárminő válság lenne, és ennek többször hangot is adott. A pártvezetés belső körei viszont jól ismerték a válság súlyosbodására utaló adatokat, és mind jobban aggasztották őket a „nemzeti közmegegyezés” meglazulására utaló jelek. Az MSZMP vezetésén belül politikai csoportképződés indult meg. Az öregedő pártfőtitkár köré tömörültek azok, akik 1956 után vagy a hatvanas-hetvenes években jutottak a hatalom csúcsára, és az „evic-

kelés”, a „túlélés” tehetetlenségi ereje fűzte össze őket. Velük szemben állt a reformkommunisták két csoportja, akik a megoldást a szocialista rendszer tágabb keretein belüli reformokban látták.

A Pozsgay-szárny elsősorban a politikai rendszerben tervezett változtatásokat, egyfajta kommunista hegemonia alapján felülről kialakított, „ellenőrzött” pluralizmust, ezenkívül új (nemzeti) alapra kívánta helyezni az MSZMP és a rendszer legitimitációját. A Nyers-irányzat elgondolásainak középpontjában a gazdasági egyensúly helyreállítása, az államgazdaság piacosítása és szerkezeti átalakítása állt, kiegészítve a termelési demokrácia (szakszervezetek, munkásrészvétel) fejlesztésével. Velük szemben lépett fel Grósz Károly budapesti párttitkár (és Berecz János) vezetésével a „rendpárt”, amely a gazdasági válságot „racionalizáló” módszerekkel (tehát korrekciókkal) kívánta orvosolni, irtózott a politikai rendszer megváltoztatásától, a más-ként gondolkodókkal szemben a teljes elzárkózás álláspontjára helyezkedett.

A „rendpárt” támogatóit a párt- és állami apparátus fiatalabb, képzetesebb rétegei alkották, ellentétben a reformkommunistákkal, akik inkább az értelmiség egyes véleményformáló csoportjaira támaszkodtak. Az 1985. március 25–28. között tartott XIII. pártkongresszuson úgy látszott, hogy a Kádár vezette csoport megszilárdítja hatalmát, ugyanekkor tökéletesen megalapozatlan gazdasági programot fogadtak el (gyorsítás). A kongresszus után megkezdődött a „rendpárt” és a reformkommunista irányzatok közeledése a lehetséges közös nevező, Kádár eltávolítása mentén.

Amikor 1982. november 10-én Leonyid Brezsnyev szovjet pártfőtitkár hosszú évek óta tartó betegség után meghalt, a nyomába lépő Jurij Andropov KGB-elnöktől sokan óvatos, de átgondolt reformot vártak. Hamarosan kiderült, hogy inkább a „műmiák uralmának” folytonosságáról van szó: Andropov halálos beteg volt.

2. A politikai rendőrség munkájának „nehézségei” a politikai és gazdasági helyzet változásainak tükrében

A korlátlan hatalom megszerzésében, gyakorlásában, a forradalom utáni restaurációjában, majd konzerválásában a párt vezetőségének és apparátusának támasza, akaratának végrehajtója a mindenkor politikai rendőrség volt. A rendszer fenntartásának érdeke úgy kívánta, hogy a testület a politikai jellegű bűntettek elkövetését előzze meg, azt tekintse fő feladatának. Diszkréten elhallgatva azt, hogy a valóságban ők vagy nem ritkán a pártvezetőség tagjai döntötték el, kinek az esetében szükséges a „megelőzés”.

A rendszer konzerválási módszerei, miként a bűnüldöző, mi több, megelőző szervezet ellenségképe is, az idők folyamán bizonyos fokig módosultak, az emberi jogokat

eleve sértő lényegük azonban nem változott. A korabeli jogalkotás gondoskodott olyan törvényekről, amelyekben meghatározták a politikai bűncselekmény fogalmát. Ezt a politikai rendőrség a módszer bukásáig, sőt azon is túl, jórészt távoli előkészületben ragadta meg, vagyis egy olyan ellenségkép diktálta fázisban, amikor valakikről még vélelmezhető sem volt, hogy bármiféle aktivitásra adják a fejüket. Számukra elég volt, hogy az illetőt gondolkodó embernek ismerték, aminek folytán eleve gyanússá, potenciális elkövetővé vált.

Más szóval a politikai rendőrség magát a gondolkodást is a rendszer megdöntésére alkalmas szándék hordozójának tekintette. Ezért fürkészte a totális elhárítás színleg tagadva, a valóságban azonban a társadalom teljes átfogásának jegyében állampolgárok száz- és százezreinek a hétköznapi életéről, a mindennapi életéről, és végső soron a rendszerről alkotott képét, véleményét, hogy aztán kiválogathassa a lehetséges tettesként számba jövőket. Amikor pedig az idők folyamán megszorodott a diktatúra e formáját, majd pedig létjogosultságát vitatók száma, a testület gátlástalanul kriminalizálta „aktív ellenségeit”.

Az elmúlt esztendőket során a politikai rendőrség tagjai azzal az érveléssel próbálták holmi önlegitimációt teremteni szolgálatukat érintően, mely szerint a jogállamok sem nélkülözhetik a titkosszolgálatokat és az ezektől elválaszthatatlan titkos módszereket. Ez igaz! Csak éppen a jogállam és a diktatúra közötti alapvető különbséget hagyták figyelmen kívül. Az előbbiben a nemzet biztonságáért felelős testületek feladatainak meghatározása jogalkotás tárgya, amelyeket a társadalom széles politikai egyetértésén alapuló, szabadon választott népképviselő határoz meg törvények formájában, a törvények betartásának széles körű ellenőrzésével egyetemben. Az aztán a polgár dolga, miképp él alanyi jogán a lehetőségekkel. Az 1978. szeptember 21-én kibocsátott BM parancs kimondta: „Az ellenséges tevékenység és törekvések elleni sikeres harc még hatékonyabb felderítő, értékelő, elemző munkát, naprakész pontosabb informáltságot, dinamikusabb vezetői, irányító, szervező tevékenységet és döntéseket igényel.” Ennek jegyében 1979. január 2-án működni kezdett a napi operatív információs jelentések rendszere.

Ebben a következő területeken gyűjtötték az információt:

- A kapitalista országok hírszerző és elhárító szerveinek Magyarország és a baráti szocialista államok ellen kifejtett tevékenysége.
- „Fellazítási intézmények”, ideológiai diverziók, valamint ellenséges emigrációs központok módszerei, tevékenysége.
- Képviselőket objektumai, vezetői, munkatársai, továbbá kiutazó magyar állampolgárok elleni ellenséges akciók, provokációk, terrorcselekmények.
- Az ún. ellenséges hírszerzésnek és emigrációs szervezeteknek a belső ellenzéki körökkel, személyekkel való kapcsolata.

- A külföldön tartózkodó magyar állampolgárok beszerzése, az erre irányuló kísérletek.
- A képviseletek tagjainak, a kapitalista országokból beutazó állampolgároknak ellenséges tevékenysége, a diplomáciai testület tagjai, hivatali helyiségei, rezidenciái elleni provokációk.
- A belső reakciós elemek megmozdulásai, beleértve a tüntetésre, sztrájkra vonatkozó akciókat, továbbá az állam elleni szervezkedésre vonatkozó tervek, szándékok.
- Ellenséges röpcédulák, falragaszok, írásművek terjesztése és készítése, továbbá ellenséges tartalmú írások külföldre juttatása.
- Államtitok birtokában lévő vagy fontos poszton dolgozó személyek „illegális” határátlépése, hazatérés megtagadása és egyéb illegálisnak minősített tevékenysége.
- Az ellenségesnek minősített személyek politikai akciói, tervei, találkozói, elképzelései.
- A népgazdaság ellen irányuló kártevő tevékenység, terv, szándék, előkészület.

A III-as Főcsoportfőnökség osztályainak illetékesei, valamint a területi állambiztonsági szervek naponta állították össze azt az anyagot, amelyet a Főcsoportfőnökség operatív koordináló, ellenőrző és titkársági osztályára továbbítottak, ahol aztán elemzett alapjelentésekből összeállították a Főcsoportfőnökség napi operatív jelentéseit. Itt adatfeldolgozás is zajlott kartonokon és mikrofilmen.

Az összesített jelentést megkapta a belügyminiszter, a III. Főcsoportfőnökség vezetői, valamint a miniszterhelyettes. Az utolsó napi jelentés 1990. január 12-én kelt. Jóllehet a Magyar Köztársaság 1989. október 23-ai kikiáltását követően már egy sem készülhetett volna. Az új szervezetek, mint például a Nemzeti Szövetség tevékenységét hálózati úton figyelték. Egyszóval folytatták az emberi jogok megsértését, tetézve mindezt azzal, hogy immár alkotmányellenes tevékenységet fejtek ki.

A Magyar Köztársaság Katonai Főügyészsége 1990. február 26-án kelt jelentése szerint – amelynek bizonyítékuul szolgáló dokumentumai jórészt még nem kutathatók – 1989. október 23-a után a III/III-as csoportfőnökség illetékesei összesen hat esetben küldtek politikai jelentést a „kormányzó pártként működő” Magyar Szocialista Párt elnökének. 1989 novemberében Szűrös Mátyás ideiglenes államfő, Németh Miklós miniszterelnök és Pozsgay Imre államminiszter is kapott állambiztonsági jelentést a pártok helyzetéről, tevékenységéről, problémáiról. Az elemzők még az egyházra is kitértek. A Katonai Főügyészségnek csupán az 1989. november 1. és 1990. január 5. között készített napi jelentéseket, a folyamatban lévő összesen öt ügy iratait és néhány nyilvántartást sikerült lefoglalnia.

A politikai rendőrség sorsát illetően bizonyos, hogy – főképp az MSZMP 1988 májusában zajló pártértekezletét követően – egyre gyakrabban mutatkoztak az elbi-
zonytalanodás jelei az állambiztonság munkájában. A gazdasági társaságokról szóló

törvény, az e téren bekövetkező nyitás, az állami és politikai intézmények struktúrájának megingása kellőképpen tükröződött az évi jelentésekben:

...a társadalmi és gazdasági életben oly mértékű mozgás tapasztalható, amely a konkrét operatív munka tervezését rendkívül megnehezítette, még hónapokra sem teszi lehetővé. A szinte naponta változó intézményrendszert és annak személyi vonatát csak fokozott erőfeszítéssel, jelentős időráfordítással tudtuk mind vezetői, mind beosztotti szinten figyelemmel kísérni.

A világtúlevél bevezetése például szintén káoszt teremtett az „ellenséges” ügynök és központja közötti összeköttetési forma ellenőrzése terén, hisz immár alig volt akadálya a személyes vagy személytelen kapcsolatok külföldi funkcionálásának. Arról nem is szólva, hogy a magyar illetékesek már technikailag sem voltak képesek válaszolni az olyan kihívásokra, mint a műholdas gyorsadók, a mobiltelefonok és a személyi számítógépek. Nem maradt más hátra, mint a fogadkozás:

...az operatív helyzet változásának megfelelően továbbra is kutatjuk az elhárító munka fejlesztésének lehetőségeit, új módszerek bevezetését, a rendelkezésre álló erők, eszközök újszerű komplex felhasználását, hatékonyabb alkalmazását az ellenséges speciális szolgálatok munkájának felderítésére, bizonyítására, dokumentálására, valamint az e tevékenységgel összefüggő információk gyűjtésére, elemzésére és értékelésére.

Ami pedig a hálózatot és a nyílt kapcsolatrendszert illeti, bizony „egyre szélesebben jelentkezik az állambiztonsági szervvel való tevékenység ártértékelődése, vagy a közreműködés megszakítására irányuló törekvés”. Vagyis már ugyancsak igyekeztek azok, akik elsőként szokták elhagyni a süllyedő hajót. Nem csoda hát, hogy „így az állomány bizonytalanul végezte munkáját, egyre több nehézségbe ütközve az elhárítási területen a nyílt és operatív kapcsolattartás terén”.

3. A politikai rendőrség és a különleges eszközök szerepe az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások idején

A megszerzett – köztük az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) tárgyalási stratégiáját és taktikáját tartalmazó – értesítéseket a politikai rendőrség annak rendje és módja szerint továbbította a hatalmon lévő párt vezetésének.

Tölgyessy Péter már az 1989. április 22-én tartott MSZMP–EKA tárgyalást követően kijelentette: „Valószínű, hogy az MSZMP lényeges információkkal rendelkezik az EKA belső viszonyait illetően.” Néhány héttel később, a július 8-ai forduló után pedig azt mondta: érzése szerint „a kommunista tárgyalópartnerek előre is-

merték az EKA minden szándékát; szinte bizonyos, hogy mindent tudnak, amit beszélünk”. Ehhez olyannyira nem fér kétség, hogy a fenti idézetek szó szerint olvashatók az idevágó napi operatív információs jelentésekben. Ami azt illeti, az EKA tagjai hamarabb is rájöhettek volna a dologra, hisz maguk az illetékesek aggódtak nem egyszer amiatt, hogy az MSZMP küldöttségének egy-két tagja olykor szó szerint idézett olyan mondatokat, amelyek a tárgyalást megelőző megbeszéléseken hangzottak el az ellenzékiek körében. Magyarán: néhány kommunista vezető még arra sem volt képes, hogy a kapott lehallgatási anyagot saját szavaivá formálja. Minderre persze mondható, hogy a politikai rendőrség csupán a feladatát teljesítette az akkori jogszabályok értelmében. De teljesítette ezen túl is, amikor már nem volt rendszer, amelynek támasza lehetett volna. Irracionalitásának, emberellenességének bizonyítéka, hogy 1989. október 23-a után is tovább működött és működni akart, amikor már megszűnt az a rendszer, amelynek létét konzerválta volna. És ez okozta ennek a szervezetnek nem tragikus, csupán méltatlan létéből következő bukását.

Ez a szervezet a Rákosi-, majd a Kádár-rendszer legfontosabb támasza, erőszakszervezete, fenntartója volt. Azé a politikai rendszeré, amely – uralmának fenntartása érdekében – a véres restaurációt követően a Rákosi-zsarnokságnál elviselhetőbb életet ajánlott fel a társadalomnak. S a társadalom elfogadta ezt az ajánlatot, majd élt is vele mindaddig, amíg a rendszer tartalékai ki nem merültek. A sztálinista önkényuralomhoz képest ugyanis valóban hosszú ideig elviselhetőbb volt az élet Magyarországon.

Egy társadalom azonban sohasem homogén. Kádár rendszerében százezrével éltek emberek ebben az országban, kiknek attól, hogy a többség elfogadta a párt ajánlatát, nem ment jobban a soruk, hisz az „ellenséges kategóriába” soroltattak. Akár azért, mert alanyi joguk alapján elutasították ezt az uralmi formát, akár azért, mert „politikai priusszal”, büntetett előélettel vagy az „osztályellenesség” és annak ivadéka bélyegével potenciális „ellenségnek” számítottak. S idetartoztak még azok a további százezrek, akiket a politikai rendőrség egy-egy elejtett megjegyzésük alapján pusztán „preventív” meggondolásból vett célkeresztjébe, és „tartott ellenőrzés alatt”, mondván: nem zárható ki, hogy az illető egy nap besorolható lesz az „ellenséges” elemek kategóriájába. Meglehet, megannyian közülük mindmáig nem sejtik, miért futott zátonyra az életük. Az állambiztonság viselt dolgaira azonban szép számmal akad bizonyított adat. Bizonyítható, hogy tevékenységével a zsarnokság rendszerének fenntartását biztosította, amely rendszernek végső lényege a jogtiprás. A jogtiprásnak pedig voltak áldozatai. S ahol áldozatok vannak, ott szükségszerűen vannak elkövetők is.

4. A *Duna-gate*-botrány

A „válságos” idők alkotmány sértéseit tetézi az iratmegsemmisítés ténye. 1989. december 18-án a belügyi tárca első emberének helyettese, Pallagi Ferenc rendőr vezérőrnagy elrendelte a korábban ellenzékieknek, ellenségesnek minősülő személyek tevékenységére és a politikai elítéltekre vonatkozó iratoknak az idevágó belső szabályzatok betartásával történő megsemmisítését. A határidőt is megszabta, annak időpontja 1990. január 1. lett. Négy nap múltán kelt kiegészítő utasításában azonban kimondta, hogy a megsemmisítésről nem kell jegyzőkönyvet készíteni. Egymással egybehangzó vélemények szerint kezdettől fogva indokolatlanul nagy arányú iratmegsemmisítés zajlott, főként a belső elhárítás Budapest, V. ker., Néphadsereg u. 9–11. szám alatti székházában, illetve a Csepeli Papírgyárban, sőt, számtalan régi selejtezési jegyzőkönyvet is likvidáltak.

Mivel azonban ez az aktus ellenőrzés nélkül zajlott, rengeteg irat került magánkézbe. Ez esetben azonban nem zárható ki, hogy e dokumentumokat – amelyek számszerűségét még becsülni sem lehet – megannyi esetben továbbadták, akár más, korábban testvérinek vagy barátinak, illetve ellenségesnek minősülő titkosszolgálatnak, akár a III/III. utódszervezeteinek.

Az tény, hogy december 22-étől 1990. január első feléig az előírások megszegésével, regisztrálás nélkül zajlott a megsemmisítés, számtalan lehetőséget hagyva nyitva az iratok sorsát illetően. A megismert magyarázatok szerint az iratoknak már a pusztasága is sértette az Alkotmányt, mivel a III/III-as Csoportfőnökség illetékes részlegeiben a likvidálással egy időben még folyt a személyiségi jogokat sértő módszerekkel, vagyis alkotmányellenes aktivitással történő információszerzés.

1989. december 24-én este a Hősök terén tartott ökumenikus istentiszteleten Végvári József őrnagy, a BM III/III-5-b. alosztály munkatársa kapcsolatot keresett az ellenzék képviselőivel. A főtisztben ekkorra már megérett az elhatározás, hogy valami módon tiltakozni fog az Alkotmány megsértése és a nyomok szabálysértő eltüntetése ellen. Másnap, az ő segítségével, a Fideszhez közel álló forgatócsoport hatolt be a belső elhárítás székházába, és felvételeket készített a megsemmisítésre váró iratokról. A filmet és néhány dokumentumot a két szervezet 1990. január 5-én mutatta be a nyilvánosságnak a budapesti Graffiti moziban rendezett sajtótájékoztatón. Másnap feljelentést tettek a BM III/III-as Csoportfőnökség ellen. A Katonai Főügyészség január 8-án indította meg a nyomozást és foglalta le a csoportfőnökség iratait. Volt tehát idő, újabb 72 óra, a további dokumentumok eltüntetésére.

A *Duna-gate* néven elhíresült botrányt követően lemondott Horváth István belügyminiszter. Végvári József őrnagyot a tárca Fegyelmi Osztálya felfüggesztette állásából, majd nyugdíjazták. Időközben a Katonai Főügyészség figyelmeztetésben részesítette. Ugyanez a testület nem sokkal később „államtitoksértés és más bűncse-

lekmények miatt” 1990 augusztusában bűnpert indított ellene. Figyelemre méltó, ahogy azok az illetékesek cselekedtek, akiknek a jogállamiság jegyében már régóta birtokukban voltak olyan dokumentumok, amelyek jogilag nem illették meg őket. A főtitzt végezetül „megúsztá”. Csupán az orvosi vizsgálat során találtak rajta „lélektani defektusokat”, amelyek következtében „úgy cselekedett, ahogy”.

Ezek után azoknál, akik nem cselekedtek így, semmiféle ilyen jellegű vizsgálat nem zajlott le. Pedig abból legalább annyit, ha nem többet, tanulhatott volna az „utókor”: talán azt, hogy egy nap az igazságtalanság rendszerére akár az utolsó percekben is nemet mondók hozzájárulhatnak ahhoz, hogy megváltozzék a világ.

1990. január 18-án döntés született a III/III-as Csoportfőnökség jogutód nélküli megszűnéséről. Erről az 1990. évi X. törvény rendelkezett.

VIII. Az 1990–1995 közötti időszak jelentősége a törvényhozásban

1. Az 1990–1995 közötti törvényhozás	73
2. Az 1990. évi X. törvény megszületésének körülményei, jelentősége	74
3. Az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatai	76

1. Az 1990–1995 közötti törvényhozás

A nemzetbiztonsági munka részletes, törvényi szabályozásának igénye a rendszerváltás során fogalmazódott meg. Korábban az állambiztonsági munkát alacsony szintű és titkos jogszabályok alapján végezték, ami az Alkotmányban biztosított állampolgári jogok korlátozása vonatkozásában alapvető jogelvet sértett. Hazánkban az 1989 előtti szabályozás alapvető alkotmányellenességét a 29/1990. számú országgyűlési határozat abban állapította meg, hogy „alacsony szintű, titkos normákkal korlátozták az alkotmányban biztosított állampolgári jogokat, ezzel alapvető elveket sértettek” [29/1990. (III. 13.) Országgyűlési határozat].

E dokumentum különösen súlyosan ítélte meg, hogy még az új Alkotmány elfogadását követően is fenntartották az akkori belügyi vezetők azt a jogi helyzetet, miszerint a korábbi alacsony szintű, belső titkos belügyi parancsokon alapultak az állampolgári jogok korlátozásai. Az 1990. január 25-e előtt hatályos magyar jogszabályokra száznál több belügyi parancs, utasítás és intézkedés épült, ezek igen aprólékosan, bürokratikus szabályozták a titkos technikai rendszerek alkalmazását.

Az Országgyűlés 1990 januárjában megalkotta, illetve január 25-én elfogadta a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek átmeneti alkalmazásáról szóló 1990. évi X. törvényt, amely a nemzetbiztonsági szolgálatokat és a rendőrség bűnügyi szerveit felhatalmazta ezen eszközök és módszerek alkalmazására. A kormány pedig elfogadta a 26/1990. (II. 14.) MT rendeletet a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról.

Ennek alapján két polgári és két katonai nemzetbiztonsági szolgálat – a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) –, valamint azon belül egy technikai kiszolgáló egység, az ún. SZOTI, a Szakszolgálati és Operatív-Technikai Igazgatóság – és az Információs Hivatal (IH), illetve a Katonai Biztonsági Hivatal és a Katonai Felderítő Hivatal – kezdte meg működését 1990. március 1-jével.

Az 1990. évi – az ún. ideiglenes – törvény már nyílt jogszabály volt, amelyben megjelentek a titkosszolgálati eszközök alkalmazásának, illetve az állampolgári jogok védelmének fontosabb garanciális elemei, feltételei, többek között a nemzetbiztonsági tevékenység célirányosságának és arányosságának alapelve is. A szolgálatok tevékenységének részletes szabályait azonban nem állapította meg, ezért már megszületésével egy időben megkezdődött a nemzetbiztonsági feladatokat részletesen és egységesen meghatározó nemzetbiztonsági törvény tervezetének a hat párt általi egyeztetése és kidolgozása.

Az 1990. évi X. törvény – miután nem a nemzetbiztonsági tevékenység részletes szabályait, hanem a titkosszolgálati eszközök alkalmazásának ideiglenes szabályait állapította meg – nem felelt meg az Alkotmány támasztotta követelményeknek. Ideiglenessége, továbbá részletszabályainak hiánya már előrevetítette az újabb törvények megszületését, amely igény kielégítése két kormányzati ciklusban realizálódott.

Az első kormányzati ciklusban megteremtették a lehetőséget a különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazására a bűnüldözésben, amikor hatályba lépett az 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről, amely részletesen szabályozta a rendőrség titkos információgyűjtő tevékenységét. A második kormányzati ciklus idején szabályozták a szolgálatok működését – európai színvonalú – törvénnyel, midőn az Országgyűlés hosszú előkészítő munka után 1995. december 19-én, kétharmados többséggel elfogadta az 1995. évi CXXV. törvényt a nemzetbiztonsági szolgálatokról, mely jogszabály 1996. március 27-én lépett hatályba. A magyar jogrendszerben első ízben ekkor jelent meg a nemzetbiztonsági tevékenységet szabályozó törvény.

2. Az 1990. évi X. törvény megszületésének körülményei, jelentősége

Az 1990. évi X. törvény általános indokolásából sok tanulság levonható, így az is, hogy miként próbálták a jogalkotók minimálisra csökkenteni a korábban „bőrükön” tapasztalt visszaélések lehetőségeit. Ugyanakkor teret engedni annak a felismerésnek is, miszerint elengedhetetlenül szükséges e tevékenység, mind a bűnüldözésben, mind a nemzetbiztonság területén.

A Magyar Köztársaság biztonsági szolgálatai a nemzeti szuverenitás és az alkotmányos rend védelme, továbbá fontos kormányzati érdekek érvényesítése, valamint a rendőrség bünyügyi szervei feladataik teljesítése során titkos eszközöket és módszereket is alkalmaznak. Ezek jellegüknél, sajátosságaiknál fogva érintik, illetve korlátozhatják az alapvető állampolgári jogokat is. A korlátozás az 1989. évi XXXI.

törvénnyel módosított Alkotmány 8. §-ának (3) bekezdése szerint csak alkotmányerejű törvényben szabályozható.

A korábban hatályos Alkotmány 40/A. §-ának (2) bekezdése értelmében az állam biztonságával összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvényben kell meghatározni. A 39. § (2) bekezdése pedig előírta, hogy a Minisztertanács az Alkotmányt módosító törvény végrehajtásához szükséges törvényjavaslatokat terjessze az Országgyűlés elé, a határidő 1990. április 30. volt. Azért, mert az állam biztonságával és a rendőrséggel összefüggő részletes szabályokat megállapító törvény megalkotásáig is elengedhetetlenül szükséges, hogy az ország, a nemzet biztonságának védelmére létrehozott szervezetek – az állampolgárok Alkotmányban biztosított alapvető jogait védő – megfelelő garanciák mellett alkalmazhassák a munkájuk jellegével együtt járó titkosszolgálati eszközöket és módszereket.

Az elkészült javaslat csak azokat a legfontosabb rendelkezéseket tartalmazta, amelyek az átfogó, részletes szabályok hatályba lépéséig szóló átmenet idejére mind a szolgálatok és a rendőrség bünyügyi szervei rendeltetésszerű működését, mind az állampolgárok alapvető jogait biztosítják. A különleges eszközök titkos alkalmazásának feltétele, hogy azt a Magyar Köztársaság szuverenitásának és alkotmányos rendjének védelme körébe tartozó nemzetbiztonsági feladatok ellátása során lehet felhasználni. Ezek a feladatok: a külső és a belső biztonságot veszélyeztető leplezett törekvések megelőzése, felderítése és megakadályozása, a kormányzati döntésekhez szükséges titkos információk beszerzése, a kiemelt, veszélyt jelentő bűncselekmények és az elkövetéssel gyanúsítható személyek felderítése, a kiemelten fontos munkakörben dolgozó személyek oltalmazása, valamint a hazánkba bevándorló, illetve menekültstátusért folyamodó személyek biztonsági ellenőrzése.

Ilyen eszközöket a felsorolt funkciók gyakorlására létrehozott állami szervek alkalmazhatnak. Konkrétan: a hírszerző, a kémelhárító szolgálat és a katonai elhárító szolgálat, valamint a Magyar Honvédség katonai hírszerzése. Az állampolgárok alapvető jogait védő, garanciális jelentőségű szabály a különleges eszközök alkalmazásának az igazságügy-miniszter engedélyéhez kötése abban a körben, ahol a jogsérellem lehetősége fokozottabban jelentkezik, és ahol az alkalmazandó eszköz természete megkívánja, illetve lehetővé teszi az előzetes engedélyezést. A titkosszolgálati és a bűnüldöző munka sajátosságaiból következik, hogy a titkos eszközök meghatározott fajtáinak előzetes engedélyeztetése (például személyek megfigyelése, informátorok alkalmazása) szakmailag nem oldható meg. Az engedélyezés iránti kérelmet – amelyet indokolni kell – a titkosszolgálatok, illetve a bűnüldöző szervek felett felügyeletet gyakorló szervek vezetői terjeszthetik elő. Vagyis: a titkosszolgálatok tekintetében a Minisztertanács által kinevezendő vezető, a bűnüldöző szervek tekintetében pedig az országos rendőrfőkapitány.

A személyhez fűződő alapvető jogok védelmét szolgálta a javaslat azzal, hogy a különleges eszközök alkalmazását csak addig engedte meg, amíg a törvényben meghatározott célok elérése érdekében feltétlenül szükséges. Garanciális szabály, hogy a különleges eszköz alkalmazásával szerzett mindazon adatokat, amelyek az elrendelés okával nincsenek összefüggésben, azonnal meg kell semmisíteni.

A bűnözés növekedése, szervezettségének fokozódása, nemzetközi vonásainak erősödése eredményesebb bűnmegelőző, bűnüldöző munkát követel a rendőri szervektől. A rendőrség bünyügyi szervei a hatékonyabb munka érdekében nem nélkülözhetik a titkos eszközök, módszerek alkalmazását. Épp ezért a javaslat a 3. paragrafusában felsorolt eszközök alkalmazását csak a társadalomra különösen veszélyes bűncselekmények felderítése céljából teszi lehetővé. A törvénnyel összefüggésben a javaslat módosító rendelkezéseket is tartalmazott. A politikai változásoknak megfelelően módosította az állam- és közbiztonságról szóló törvényerejű rendeletet, amikor meghatározta, hogy az állam belső biztonságával összefüggő feladatokat a jövőben nem a Belügyminisztérium szervei, hanem a nemzetbiztonsági szolgálat látja el. A nemzetbiztonsági szolgálat ezután nem a rendőrség része, nem tartozik a belügyminiszter irányítása alá, hanem azt közvetlenül a Minisztertanács elnöke felügyeli, vezetőit pedig a Minisztertanács nevezi ki.

A javaslat szerint a nemzetbiztonsági szolgálat feladatait és működését külön törvényben kell szabályozni. E törvény hatálybalépéséig is rendezni kellett azonban a szolgálatok felépítésének alapvető kérdéseit. Ezért a javaslat felhatalmazta a Minisztertanácsot, hogy átmeneti időre rendeletben szabályozza a működés feltételeit. A javaslat módosította a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló törvényerejű rendeletet is, amikor kiterjesztette annak hatályát a nemzetbiztonsági szolgálat hivatásos állományára is.

3. Az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatai

A törvényi szabályozás szükségességének felismerését követő időszak, valamint az ideiglenes törvény és a rendőrségről, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény megszületése között eltelt idő az Alkotmánybíróság egyik „legtermékenyebb” időszaka volt, a „termékenység” kifejezést a szó legnemesebb értelmében alkalmazva. A demokrácia kezdeti időszaka, valamint a szocializmus építésének befejezése okán érzett „felszabadulás” jó termőtalajnak bizonyult az alkotmányos hiányosságok pótlására, illetve kiegészítésére. Jelen esetben főként az alapvető emberi jogok korlátozhatóságának, meglétének és biztosítékainak tekintetében születtek hasznosítható döntések vagy tanulságos különvélemények. Az Alkotmánybíróság

határozatai jelentős hatást gyakoroltak a jogalkotásra, így a megszületendő „rendőrségi”, valamint „nemzetbiztonsági” törvényre is.

Ezek közül bemutatható néhány, a teljesség igénye nélkül, kizárólag példálózó jelleggel és kiragadott részletek alapján az említett forrásanyagból. Hangsúlyozottan csak kiragadott részletek, amelyek e jegyzet szerzőjének szubjektív megítélése alapján hozzájárulnak az alapvető jogok sérülékenységeinek és éppen ezért védelmük fontosságának megértéséhez. Ismeretük azért fontos, mert a különleges titkos-szolgálati eszközök alkalmazásának törvényi szabályozásához vezető út fontos álmomái, segítik megértetni, miért olyan fontos a jogalkalmazó számára is behatóbban megismerni a jogi alapokat. A határozatok indokolásai olyan fontos információkat tartalmaznak, amelyeknek ismeretében könnyebb a törvények értelmezése, és ezek már a jogalkotás fázisában is tetten érhetők. Érthetőbbé válnak azon fékek és működési mechanizmusok, amiket a ma is hatályos jogszabályok tükröznek.

1. ...Az Alkotmány 59. §-a szerint a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a személyes adatok védelméhez való jog. Ennek a jognak az a tartalma, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. Személyes adatot felvenni és felhasználni tehát általában csak az érintett beleegyezésével szabad; mindenki számára követhetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatát.

Kivételesen törvény elrendelheti személyes adat kötelező kiszolgáltatását, és előírhatja a felhasználás módját is. A korábban hatályos 8. § (3) bekezdése szerint alapvető jog gyakorlása csak alkotmányerejű törvényben megállapított olyan korlátozásnak vethető alá, amely az állam biztonsága, a belső rend, a közbiztonság, a közegészség, a közérkölc vagy mások alapvető jogainak és szabadságának védelme érdekében szükséges. Véleményem szerint egy jog „védelme” magában foglalja e jog érvényesülésének biztosítását is.

Az 1. pontban kifejtett okokból nem ellentétesek a választójogi törvény hivatkozott szabályai az Alkotmány 59. §-ával sem, amely rendelkezés szerint a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet – egyebek között – a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog. E jog ugyanis éppúgy nem abszolút érvényű, ahogyan az Alkotmányban foglalt többi alapvető jog sem az: a személyes adatok védelme nem annyit jelent, hogy azokat az érintett személyen kívül semmiféle okból és semmilyen körülmények között nem ismerheti meg senki más. Az adott esetben éppen egy másik alapvető állampolgári jog: a választójog és a hozzá kapcsolódó ajánlási jog érvényesülése, illetőleg az e jogokkal való visszaélés megelőzése vagy feltárása

érdekében tette lehetővé a választójogi törvény, hogy a választási szervek, illetőleg a bíróságok a választásokkal kapcsolatos szabályok megtartásának ellenőrzése végett megismerhessék a választópolgárok néhány személyes adatát. A személyes adatok ismeretével való visszaéléssel szemben a választópolgárokat részben maga a választójogi törvény, részben pedig a Büntető Törvénykönyv és a Polgári Törvénykönyv védi. Éppen a személyes adatok hatékony védelme érdekében az 1990. évi II. törvény több új, garanciális rendelkezéssel egészítette ki a Választójogi törvényt... [A 2/1990. (II. 18.) AB határozat az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvény egyes rendelkezései alkotmányellenességének vizsgálatáról.]

2. Az Alkotmánybíróság döntése az emberi méltósághoz való jog értelmezésén alapul. Ezt a jogot az Alkotmány 54. § (1) bekezdése „Az alapvető jogok és kötelességek” című fejezet élén, minden ember veleszületett jogaként deklarálja. Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti. A modern alkotmányok, illetve alkotmánybírósági gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: például a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként. Az általános személyiségi jog „anyajog”, azaz olyan szubszidiárius [tartalék – K. I.] alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható... [A 8/1990. (IV. 23.) AB határozat a Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény 15. § (2) bekezdése második mondatának megsemmisítéséről.]

3. ...Az Alkotmánybíróság döntésének kialakítása során abból indult ki, hogy az Alkotmány 59. §-a szerint a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog. E jog tartalma az, hogy mindenki maga rendelkezik magántitkainak és személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. A vagyona vonatkozó adatok az ember magántitkát képezik és személyes adatának minősülnek.

Az Alkotmány 8. §-ának – az 1990. évi XL. törvény 51. §-ának (1) bekezdése által időközben hatályon kívül helyezett – (3) bekezdése az 1990. évi III. törvény elfogadásának idején az alapvető jogok gyakorlásának csak olyan korlátozását tette lehetővé, amely az állam biztonsága, a belső rend, a közbiztonság, a közegészség, a közérköls vagy mások alapvető jogainak és szabadságának védelme érdekében szükséges. A „jelenleg működő pártok és társadalmi szervezetek országos vezetői” esetében, akik állami funkciókat nem töltenek be, az Alkotmányban felsorolt célok egyike sem indokolta a magántitkaik és személyes adataik védelméhez fűződő alapvető joguk korlátozását.

Az Alkotmány 8. §-a (2) bekezdésének az 1990. évi XL. törvény 3. §-ának (1) bekezdésével megállapított szövege szerint alapjog lényeges tartalmát törvény nem korlátozhatja... [A 20/1990. (X. 4.) AB határozat az egyes állami és pártfunkciót betöltött, illetőleg betöltő vezetők vagyonynyilatkozatáról szóló 1990. évi III. törvény 1. §-a alkotmányellenességéről.]

4. ...Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy személyes adatok meghatározott cél nélküli, tetszőleges jövőbeni felhasználásra való gyűjtése és feldolgozása alkotmányellenes.

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a korlátozás nélkül használható, általános és egységes személyazonosító jel (személyi szám) alkotmányellenes.

Az Alkotmány 59. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog.

Az Alkotmánybíróság – a 20/1990. AB határozat szerinti eddigi gyakorlatát folytatva – a személyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként értelmezi, hanem annak aktív oldalát is figyelembe véve, információs önrendelkezési jogként. Az információs önrendelkezési jog gyakorlásának feltétele és egyben legfontosabb garanciája a célhoz-kötöttség. Ez azt jelenti, hogy személyes adatot feldolgozni csak pontosan meghatározott és jogszerű célra szabad.

A másik alapvető garancia az adattovábbítás és az adatok nyilvánosságra hozásának korlátozása... [A 15/1991. (IV. 13.) AB határozat.]

5. ...Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a terheesség megszakítására vonatkozó szabályok rendeletben való meghatározása alkotmányellenes.

Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése egyrészt „minden ember” számára garantálja az élethez való alanyi jogot, másrészt – a 8. § (1) bekezdésével összhangban – „az állam elsőrendű kötelességévé” teszi az emberi élet védelmét. Az állam kötelessége az alapvető jogok „tiszteletben tartására és védelmére” a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell megsértésüktől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről. Az emberek természetesen egyéni szabadságuk és személyes igényeik szempontjából gyakorolják alapjogaikat. Az államnak viszont arra van szüksége garanciális feladata ellátásához, hogy az egyes alanyi alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket önmagukban is, azaz ne csupán az egyes egyedi igényekhez kapcsolódóan védje, s a többi alapjoggal összefüggésben kezelje. Az állam számára az alapjogok védelme csupán része az egész alkotmányos rend fenntartásának és működtetésének.

Ezért az állam úgy alakítja ki az egyes alapjogok megvalósításához szükséges jogszabályi és szervezeti feltételeket, hogy mind a többi alapjoggal kapcsolatos,

mind pedig egyéb alkotmányos feladataira is tekintettel legyen; az egyes jogoknak az egész rend szempontjából legkedvezőbb érvényesülését teszi lehetővé, s mindezzel az alapjogok összhangját is előmozdítja. Az alapjog jogosultja, illetve az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam – általános és objektív szempontjaiból következően – a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét.

A jogképesség olyan végletes absztrakció, amelyben már nincs semmi kizárólagosan emberi. A jogképesség formális minőség. Minden embernek jogképesnek kell lennie, de jogképes nemcsak az ember lehet. A jog az emberen kívül is bármit jогalannyá, „személlyé” nyilváníthat.

Ezért az ember jogi alaphelyzetéhez hozzátartozik két „tartalmi” alapjog is, amely a jogképesség formális kategóriáját kitölti, és a „személy” emberi minőségét kifejezi: az élethez és az emberi méltósághoz való jog. Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs „érinthetetlen” lényegük. A méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit. Egyetlen ember élethez való jogáról sem beszélhetünk úgy, hogy ne értenénk bele az élethez és méltósághoz való alanyi jogát. Az államnak az élethez való jogot biztosító kötelezettségei csupán ehhez járulnak, de a szubjektív jogot nem pótolják, s anélkül, tehát csak önmagukban, az élő emberekre nézve értelmetlenek is... [64/1991. (XII. 17.) AB határozat.]

6. ...A véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen „anyajoga” többféle szabadságiognak, az ún. „kommunikációs” alapjogoknak. Ebből eredő külön nevesített jogok a szólás- és a sajtószabadság, ez utóbbi felöleli valamennyi médium szabadságát, továbbá az informáltsághoz való jogot, az információk megszerzésének szabadságát. Tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz tartozik a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás

szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága. Ez utóbbiak tiszteletben tartásáról és védelméről az Alkotmány 70/G. §-ában külön is rendelkezik. A véleménynyilvánítási szabadsághoz kapcsolódik a lelkiismereti és vallásszabadság (60. §), valamint a gyülekezési jog is (62. §).

Az Alkotmány 8. §-ában rögzíti, hogy a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsődrendű kötelessége. Az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.

Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközéhez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem elegendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni. Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az, kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.

Az egyéni véleménynyilvánítási szabadság szubjektív joga mellett tehát az Alkotmány 61. §-ából következik a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog objektív, intézményes oldala nemcsak a sajtószabadságra, oktatási szabadságra stb. vonatkozik, hanem az intézményrendszernek arra az oldalára is, amely a véleménynyilvánítási szabadságot általánosságban a többi védett érték közé illeszti. Ezért a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos határait úgy kell meghatározni, hogy azok a véleményt nyilvánító személy alanyi joga mellett a közvélemény kialakulásának, illetve szabad alakításának a demokrácia szempontjából nélkülözhetetlen érdekét is figyelembe vegyék... [30/1992. (V. 26.) AB határozat.]

IX. Az 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről

1. A bírói engedélyhez nem kötött információgyűjtés	83
2. Az ügyészi engedéllyel alkalmazható eszközök	84
3. A bírói engedélyhez kötött eszközök	85

1. A bírói engedélyhez nem kötött információgyűjtés

A rendőrség a meghatározott bűnüldözési feladatának teljesítése érdekében:

1. Informátort, bizalmi személyt vagy a rendőrséggel titkosan együttműködő más személyt vehet igénybe.
2. Az eljárás céljának leplezésével (puhatolás) vagy a kilétét leplező fedett nyomozó igénybevételeével információt gyűjthet, adatot ellenőrizhet. Ez esetben maga a rendőr titkolja el rendőri mivoltát, és így szerez információkat. A nemzetközi és a szervezett bűnözés térnyerésével szükségessé vált, hogy a jelentősebb kockázatvállalást, illetve speciális szakértelmet igénylő titkos információszerzést a nyomozó hatóság tagja végezze el.
3. Saját személyi állománya, valamint a vele együttműködő személy és rendőri jelleg leplezésére, védelmére fedőokiratot állíthat ki, használhat fel, fedőintézményt hozhat létre, és tarthat fenn. Az informátorok, illetve a hivatásos bűnüldözők leplezésének egyik bevált módszere az, ha az érintett személy álnevet használ, vagy valamilyen fedőtevékenységet végez. Ehhez esetenként olyan okmányok, hatósági jelzések szükségesek, amelyek egyaránt alkalmasak használójuk igazolására, és a bűnözők megtévesztésére. E célból szükségessé válhat olyan vállalkozás folytatása is, amelynek segítségével az informátort vagy a nyomozó hatóság munkatársát jövedelemszerző tevékenysége, eszköze stb. legalizálja. Lehetővé teszi a törvény a rendőrség számára fedővállalkozások létesítését, amelyekre egyébként minden tekintetben a vállalkozásokra vonatkozó általános szabályok érvényesek (például vállalkozói igazolvány kiváltása, cégbejegyzés, adózás stb.).
4. A bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható és vele kapcsolatban lévő személyt, valamint a bűncselekménnyel kapcsolatba hozható helyiséget, épületet és más objektumot, terep- és útvonalszakaszt, járművet, eseményt megfigyelhet, arról információt gyűjthet, az észlelteket hang, kép és egyéb jel vagy nyom rögzítésére szolgáló technikai eszközzel (a továbbiakban: technikai eszköz) rögzítheti.

5. A bűncselekmény elkövetőjének leleplezésére vagy a bizonyítás érdekében – sérülést vagy egészségkárosodást nem okozó – csapdát alkalmazhat. A törvény lehetővé teszi, hogy az elrendelt nyomozás során az ismeretlen elkövető leleplezésére csapdát alkalmazzon. A csapdaállítás olyan – sérülést vagy egészségkárosodást nem okozó – cselvetésen alapuló módszer, amely más személy közreműködésével, vagy technikai eszköz, illetve vegyi anyag stb. alkalmazásával, közvetve vagy közvetlenül alkalmas a bűnelkövető leleplezésére, illetve elfogására.
6. Mintavásárlás végzése érdekében informátort, bizalmi személyt, a rendőrséggel titkosan együttműködő más személyt vagy fedett nyomozót alkalmazhat.
7. Ha a bűncselekmény megelőzésére, felderítésére, az elkövető elfogására, kilétének megállapítására nincs más lehetőség, a sértettet szerepkörében – életének, testi épségének megóvása érdekében – rendőr igénybevételel helyettesítheti.
8. Bűnüldözési feladatainak teljesítésére a rendőrség a természetes személyekkel, a jogi személyekkel vagy a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel titkos együttműködési megállapodást köthet. Ennek keretében a rendőrség kezdeményezheti a bűnüldözés szempontjából különleges fontosságú ilyen szervezetek munkatársával hivatásos szolgálati, közszolgálati, közalkalmazotti jogviszony, illetve munkajogviszony (a továbbiakban: munkaviszony) létesítését.
9. Az életet, a testi épséget, a vagyont veszélyeztető fenyegetés, zsarolás, bűncselekményre való felbujtás esetén a rendőrség, a használó írásbeli kérelmére, a használatában lévő készüléken folytatott telefonbeszélgetés útján továbbított közlés tartamát a kérelemben foglalt időhatáron belül megismerheti, azt technikai eszközzel rögzítheti. Az ügyben keletkezett és rögzített érdektelen információt haladéktalanul meg kell semmisíteni.

2. Az ügyészi engedéllyel alkalmazható eszközök

- a) Az ügyész engedélyével – álvásárlás, bizalmi vásárlás, bűnszervezetbe való beépülés, illetve a 2. § (4) bekezdésére is figyelemmel – ellenőrzött szállítás folytatása érdekében fedett nyomozót alkalmazhat.
- b) A nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezése: a rendőrség az ügyész hozzájárulásával, a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezésével, információszolgáltatásban állapodhat meg. A bűncselekmény törvényi tényállását kimerítő gyanúsított ily módon törvényesen mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól; az intézménnyel való visszaélések kizárása különös törvényi biztosítékok beiktatását tette indokolttá. Ezt a törvény a rendőrségi szervezeten kívüli kontroll beépítésével garantálja oly módon, hogy a nyomozás

megszüntetését ügyészi jóváhagyáshoz köti. A jóváhagyás tehát a megállapodás érvényességének előfeltétele, amelynek hiányában a rendőrség a büntetőeljárás szabályai szerint jár el.

c) A feljelentés elutasítása vagy a nyomozás megszüntetése a fedett nyomozóval szemben bűncselekmény megalapozott gyanúja esetén az ügyész a feljelentést határozattal elutasítja, vagy a nyomozást megszünteti, ha a bünszervezetbe beépült fedett nyomozó által a szolgálati feladata teljesítése közben elkövetett bűncselekmény bűnüldözési érdeket szolgál, és az jelentősen meghaladja az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdekét.

d) Adatkérés: a rendőrség titkos információgyűjtésre felhatalmazott nyomozó szervének vezetője az ügyész jóváhagyásával a kétévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő, szándékos bűncselekmény felderítése érdekében az ügygel összefüggő adatok szolgáltatását igényelheti az adóhatóságtól, a szolgáltatást nyújtó távközlési szervezettől, az egészségügyi és a hozzá kapcsolódó adatot kezelő szervtől, továbbá a banktitoknak, értékpapírtitoknak, pénztártitoknak és egyéb üzleti titoknak minősülő adatot kezelő szervtől. A nyomozó szerv az adatszolgáltatás teljesítésére határidőt jelölhet meg. Az adatszolgáltatás ingyenes és nem tagadható meg. Az így kapott információ csak a megjelölt célra használható.

3. A bírói engedélyhez kötött eszközök

A titkos információszerzés másik fő csoportja a titkos eszközökkel és módszerekkel folytatott információgyűjtés. A törvény tételesen meghatározza a rendőrség által alkalmazható titkos eszközöket és módszereket, tehát bírói engedéllyel a meghatározott bűnüldözési célból a súlyos bűncselekmények esetében

a) magánlakást titokban átkutathat (titkos kutatás), az észlelteket technikai eszközzel rögzítheti;

b) magánlakásban a történeteket technikai eszköz segítségével megfigyelheti és rögzítheti;

c) levelet, egyéb postai küldeményt, valamint a telefonvezetéken vagy az azt helyettesítő távközlési rendszerek útján továbbított közlés tartalmát megismerheti, azt technikai eszközzel rögzítheti;

d) az interneten vagy más számítástechnikai úton történő levelezés (e-mail) során keletkezett adatokat és információkat megismerheti és felhasználhatja.

A szóban forgó eszközök közös vonása, hogy alkalmazásuk minden esetben a korábban hatályos Alkotmány 59. §-ában biztosított magánlakás sérthetlenségéhez vagy a magántitok védelméhez való jog sérelmét eredményezi. A javaslat biztosítja,

hogy e jogok korlátozása csak a törvényben meghatározott esetben és az ugyanott szabályozott feltételek fennállása esetén kiadott határozat alapján lehetséges.

A külön engedélyt a bíró adja. A törvény tételes meghatározását adja azoknak a bűncselekmény-kategóriáknak, amelyek felderítéséhez – az egyéb törvényi feltételek fennállása esetén – a titkos eszközök és módszerek igénybevételét megalapozó különleges érdek fűződik. A taxációból felismerhetően a különleges eszközök alkalmazása kizárólag a társadalomra fokozott veszélyt jelentő bűncselekmények gyanúja esetén lehetséges.

A törvény felsorolja, és külön engedélyhez köti, hogy milyen esetekben van módja a rendőrségnek titkos kutatásra, felvételek rögzítésére, illetve levél-, postai és távbeszélő forgalom titkos ellenőrzésére. Ennek megfelelően titkos kutatást, levéllenőrzést, telefonlehallgatást, helyiség, illetve más zárt hely lehallgatását tételenen meghatározott bűncselekmények gyanúja esetén lehet végezni. A bűncselekmény felderítéséhez fűződő különleges érdek nemcsak a Btk.-ban meghatározott büntetési tétel nagyságában tükröződik, ha a cselekmény jellege, elkövetési módja más, jelentős társadalmi veszélyességet is rejt magában.

A rendőrség a felsorolt titkos információgyűjtésre szolgáló eszközöket és módszereket (a továbbiakban: különleges eszközök) az ott meghatározottak szerint alkalmazhatja a bűncselekmény gyanúja miatt körözött személy felkutatására, továbbá, ha a bűncselekmény

- a) a nemzetközi bűnüldözéssel kapcsolatba hozható;
- b) gyermekkorú ellen irányul;
- c) sorozatban vagy szervezett elkövetéssel valósul meg;
- d) kábítószerrel vagy kábítószernek minősülő anyaggal kapcsolatos;
- e) pénz- vagy értékpapír-hamisítással kapcsolatos;
- f) fegyveres elkövetéssel valósul meg;
- g) terror vagy terror jellegű;
- h) a közbiztonságot súlyosan megzavarja.

(4) Az állam elleni bűncselekmények (régí Btk. X. fejezet), az emberiség elleni bűncselekmények (régí Btk. XI. fejezet), továbbá a külföldre szökés (régí Btk. 343. §), a zendülés (régí Btk. 352. §) és a harckészültség veszélyeztetése (régí Btk. 363. §) bűncselekmények felderítése a nyomozás elrendeléséig a nemzetbiztonsági szolgálatok hatáskörébe tartozik.

X. Az 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonságról

1. A törvény jellemzése, alkalmazhatósága	87
2. A törvényi szabályozás.....	89
3. A szolgálatok irányítása, ellenőrzése	91

1. A törvény jellemzése, alkalmazhatósága

Az 1996 márciusától hatályos törvény nemzetközi tapasztalatok alapján, a magyar viszonyokat is figyelembe véve készült. Átfogóan szabályozza a szolgálatok működését, felsorolja az egyes nemzetbiztonsági szolgálatokat és feladataikat, meghatározza irányítási rendszerüket, továbbá rögzíti a titkos információgyűjtés eszközeit és módszereit.

A törvény általános indokolása átfogó képet ad annak szükségességéről és alkalmazásának fontosságáról, ezért idézendő: „(...) A magyar Országgyűlés az Alkotmányban és más jogszabályban előírt kötelezettségének tesz eleget, amikor a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységét és működését törvényi szinten szabályozza.” Az Alkotmány 40/A. § (2) bekezdése értelmében a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggő részletes szabályokat a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmada által elfogadott törvényben kell meghatározni. Mindezek figyelembevételével a magyar jogrendszerben első ízben jelenik meg nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló önálló törvény.

A törvény két meghatározó alapelv érvényesítésével szabályozza a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységét. Az államok nemzetbiztonsági érdekeik védelme és más nemzetek szándékainak megismerése érdekében igénybe veszik a nemzetbiztonsági szolgálatok sajátos, más szervezetek által nem helyettesíthető lehetőségeit. Ez – ahogy a nemzetközi gyakorlat mutatja – arra kötelezi az államot, hogy az ország szuverenitása, politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeinek megóvása céljából nemzetbiztonsági szolgálatokat hozzon létre és működtessen. Másrészt az alapvetően titkos és sajátos eszközöket felhasználó nemzetbiztonsági tevékenység megfelelő jogi szabályozást igényel annak érdekében, hogy semmilyen körülmények között ne jelenthessen veszélyforrást a demokratikus jogrendre, ezen belül az állampolgári jogokat csak akkor és olyan mértékben korlátozhassa, amennyiben az az ország

nemzetbiztonságának megóvása, szuverenitásának érvényesítése céljából szükség-szerű és indokolt.

A törvényesség egyik garanciájaként – az előző szabályozástól eltérően – önálló szervezetként határozza meg a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatot (NBSZ), amely – az NBH-ból kiválva – a harmadik polgári nemzetbiztonsági szolgálat lett. Az NBSZ a titkos információgyűjtésre törvény által felhatalmazott szervezetek szolgáltató intézménye.

A nemzetbiztonsági munka szabályozása megfelel a jogállamiság alapvető követelményeinek:

- a szolgálatok működését törvény szabályozza;
- az állampolgári jogokat legjobban korlátozó eszközök, módszerek alkalmazása csak a szolgálatoktól független, külső – bírói, illetve igazságügy-miniszteri – engedéllyel lehetséges;
- részletesen szabályozott parlamenti felügyelet is érvényesül a szolgálatok felett.

A szolgálatok rendeltetése, hogy a törvényben előírt feladatok elvégzésével, a nyílt és titkos információgyűjtés eszközrendszerével elősegítsék az ország nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködjenek az ország szuverenitásának biztosításában és alkotmányos rendjének védelmében.

A nemzetbiztonsági szolgálatok elhárító és hírszerzői szolgálatokra tagozódnak. Az NBSZ a szükséges humánerőt és a technikai háttérrel biztosítja. A polgári nemzetbiztonsági feladatok ellátására az országhatáron belül a Nemzetbiztonsági Hivatal illetékes, az országhatáron kívüli feladatokat az Információs Hivatal végzi. A feladatok a végrehajtás szintjén nem határolódnak el ilyen élesen (például az ország esetleges terrorfenyegetettsége, a nemzetközileg ellenőrzött termékek jogellenes forgalma vagy a nemzetközi szervezett bűnözés és annak magyarországi vonatkozásai a Nemzetbiztonsági Hivatalra és az Információs Hivatalra is feladatokat rónak). Ezért a szolgálatok szorosan együttműködnek egymással. A törvény ugyanezen megkülönböztetési elvet követi a katonai szolgálatok tekintetében is, amikor elválasztja a többitől a főként az országhatáron belüli tevékenységek elvégzésére feljogosított Katonai Biztonsági Hivalt. A Magyar Köztársaság határain kívüli feladatokra pedig a Katonai Felderítő Hivatal rendelkezik hatáskörrel és illetékességgel. Természetesen a korábbi megállapítás a „vonalak” összemosódásáról ezen esetben is helytálló, így a szoros együttműködés e téren is elengedhetetlen a feladatok végrehajtása érdekében.

A jogszabály, hasonlóan a rendőrségi törvényhez, külön részben rendelkezik a nemzetbiztonsági szolgálatok titkos információgyűjtéséről. Meghatározza, hogy mely feladatainak ellátása érdekében alkalmazhatja azokat, valamint szintén alkalmazza a már megismert fordulatot, miszerint a szükséges adatok más módon nem szerezhetők be. A törvényhozók feltehetőleg a korábbi időszak negatív tapasztalatait

értékelve a garanciális védelmet próbálták hangsúlyozni, hogy csak végső esetben ad lehetőséget a törvény az állampolgárok magánszférájába történő behatolásra.

2. A törvényi szabályozás

A titkos információgyűjtés formáit két csoportra osztja a norma: azaz megkülönbözteti a külső engedélyhez kötött és a külső engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtést.

Az első csoportban olyan formákat sorol fel a törvény, amelyek alkalmazása az állampolgárok magánszférájában kisebb mértékű sérelmet okoz. A törvényalkotók ezen formák igénybevétele esetén nem látták szükségesnek a külső kontroll megjelenítését, így meghagyták a szolgálatok saját döntési kompetenciájában. Az igénybevételről a főigazgatók, illetve az általuk kijelölt szintű vezető dönthet.

Az említett formák a következők:

- a) Felvilágosítást kérhetnek. A nemzetbiztonsági szolgálatok és az állampolgárok nevesített együttműködési formája, amelynek keretében a feladatkörükben eljárva információkat gyűjthetnek, nyílt formában nemzetbiztonsági szolgálatként fellépve.
- b) A nemzetbiztonsági jelleg leplezésével információt gyűjthetnek. A tevékenység célja ezen esetben megegyezik. Az alapvető lényegi különbség abban rejlik, hogy ez esetben az állampolgár nincs tisztában a kérdező személy valódi kilétével. Kilétének leplezését valamely nemzetbiztonsági érdek követeli meg.
- c) Titkos kapcsolatot létesíthetnek magánszeméllyel. A titkos információgyűjtések egyik legismertebb formája, olyan külső személlyel, aki az adott szervezet számára fontos információk birtokában van, vagy lehetőségei alapján meg tudja azokat szerezni. Más személyek előtt titkolt kapcsolatot létesítenek.
- d) Az információgyűjtést elősegítő információs rendszereket hozhatnak létre és alkalmazhatnak. A tevékenységük során begyűjtött információkat folyamatosan értékelik, elemzik, az adatvédelmi törvénynek megfelelő keretek között rögzítik is.
- e) Sérülést vagy egészségkárosodást nem okozó csapdát alkalmazhatnak. A rendőrségi törvényből korábban megismert csapdákat alkalmazhatják.
- f) Saját személyi állományuk és a velük együttműködő természetes személyek védelmére, valamint a nemzetbiztonsági jelleg leplezésére fedőokmányt készíthetnek és használhatnak fel.
- g) Fedőintézményt hozhatnak létre és tarthatnak fenn.
- h) A feladataik által érintett személyt, valamint az azzal kapcsolatba hozható helyiséget, épületet és más objektumot, terep- és útvonalszakaszt, járművet, eseményt megfigyelhetik, az észlelteket technikai eszközzel rögzíthetik.

- i) Az 56. §-ban foglaltakon kívül beszélgetést lehallgathatnak, az észlelteket technikai eszközökkel rögzíthetik.
- j) Hírközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből információkat gyűjthetnek (1995. évi CXXV. törvény).

Az 55. § (1) bekezdés szerint a nemzetbiztonsági szolgálatok, a legfőbb ügyész által kijelölt ügyész előzetes jóváhagyásával, a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezésével, információszolgáltatásban állapodhatnak meg bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személlyel, ha az érintett személlyel történő együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek.

Az 55. § (1) bekezdésének szó szerinti idézése azért fontos, mivel megítélésem szerint az ügyész előzetes jóváhagyása külső engedélyként értékelendő. Az előző rendelkezések kizárólag a szolgálat megfelelő szintű vezetőjének engedélyezési jogkörébe tartozó formákat említene. Az ügyész előzetes jóváhagyása viszont egy külső hatalmi ág aktív tevékenységét feltételezi.

A külső engedélyhez kötés a titkos információgyűjtés azon klasszikus formáira vonatkozik, amelyek mélyen behatolnak az állampolgárok magánszférájába és meghatározott szinten az alapvető emberi jogokat sértik. Garanciális szabályként bírói és igazságügy-miniszteri engedélyezési kötelezettséget ír elő a törvény, amelyek megfelelnek a különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazásának alapvető jogbiztonsági követelményeinek. Mindkét engedély esetén az előterjesztésről 72 órán belül döntenek, és 90 napra adható, mely újabb 90 nappal hosszabbítható.

A törvény meghatározza azon tevékenységek körét, amelyek esetében bírói és amelyek esetében igazságügy-miniszteri engedély beszerzése szükséges. Véleményem szerint az elmúlt időszakban történt, médiumokból megismerhető események kapcsán megfontolandó a bírói engedélyezési kör újabb bűncselekményekre való kiterjesztése.

A törvény lehetőséget biztosít a nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatói számára kivételes engedélyezésre azon esetekben, amikor a külső engedély beszerzése olyan késedelemmel járna, amely sértené a szolgálatok eredményes működéséhez fűződő érdeket. A szabályozás feltehetőleg az egy évvel korábban megszületett rendőrségi törvény sürgősségi elrendelésének mintájára született és ugyanúgy kötelezettségként írja elő az egyidejű előterjesztést a külső engedélyezésre. Elutasítás esetén, változatlan tényállás alapján, nem rendelhető el újabb kivételes alkalmazás.

3. A szolgálatok irányítása, ellenőrzése

A Magyar Köztársaság kormánya a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat a kijelölt miniszter, a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat a honvédelmi miniszter útján irányítja. A törvény e tekintetben tilalmakat is megfogalmaz, miszerint az irányításra kijelölt miniszter nem lehet a belügy-, a honvédelmi és az igazságügy-miniszter.

A belügyminiszter ez esetben egy személyben irányítaná a rendvédelmi szerveket és a titkosszolgálatokat, ami alapvető összeférhetetlenséget okoz, ugyanezen logika szerint került kizárásra a honvédelmi miniszter is, a honvédség tekintetében. Az igazságügy-miniszter pedig olyan engedélyezési jogkörrel rendelkezik a polgári titkosszolgálatok körében, ami kizárja a felügyeleti jogkört.

A nemzetbiztonsági szolgálatok parlamenti ellenőrzését az Országgyűlés végzi, mely e feladatát bizottságok útján látja el. A törvényben meghatározott szabály, hogy a bizottság elnöke csak ellenzéki képviselő lehet. A polgári titkosszolgálatok tekintetében e feladatot a Nemzetbiztonsági Bizottság végzi. A katonai titkosszolgálatok tekintetében az ellenőrzési feladatokat az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága látja el.

XI. Kitekintés

A nyugati demokráciákban a nemzetbiztonsági tevékenység, a biztonsági szolgálatok működésének szabályozása a második világháborút követően kezdődött meg. Annak ellenére, hogy többségükben már régen túlestek e sajátos tevékenység törvényi szabályozásán, a jogi szabályozás módja, a szabályozás terjedelme, különösen a nemzetbiztonsági szolgálatok információgyűjtő tevékenységére vonatkozó részletszabályok megalkotása, a szolgálatok ellenőrzési, felügyeleti rendszerének kiépítése meglehetősen vegyes képet mutat.

Az alkotmányok csak elvétve tartalmazznak akár csak utalást is a nemzetbiztonsági kérdések szabályozására, kifejezetten csak az alapelvek rögzítésére törekszenek, komplex törvényi szabályozásra igen kevés helyen van példa. Nincs egységesen kialakult nemzetközi követelmény arra nézve, hogy milyen szintű jogszabályokban kell szabályozni a titkosszolgálatok tevékenységét.

A korai szabályozásra a nemzetbiztonsági szolgálatok működésének zárt jellege nyomta rá erőteljes bélyegét. A szabályozás majdnem kizárólagos vezérlő elve a nemzetbiztonsági szolgálatok működése titkosságának védelme, a nyilvánosságtól való megóvása volt. A szabályozás második hullámának kezdete az 1970-es évek második felére tehető, ekkor épültek ki az ellenőrzési-felügyeleti intézmények; a biztonsági tevékenységre vonatkozó törvények különböző módon, de már foglalkoznak az állampolgári panaszok kivizsgálásának rendjével és a jogsérelem orvoslásával.

A belföldön végzett biztonsági tevékenység általában szélesebb körben képezi a szabályozás tárgyát, mint az országhatárokon kívül végzett hírszerző tevékenység. Különösen a külföldi műveletekre, a titkos információgyűjtés eszközeinek, módszereinek külföldi alkalmazására és engedélyezésére vonatkozó szabályok hiányoznak. Ezek megalkotásához – vélhetően – az adott ország ez irányú előírásait is alaposan kellene ismerni.

A belső biztonsági és a külföldi hírszerző tevékenység szervezetileg majdnem mindenütt elkülönül egymástól, sőt általában a belső biztonsági tevékenység elválik a bűnüldözéstől is, a belföldi illetékességű biztonsági szolgálat a rendőrségtől. A nemzetbiztonsági tevékenységet szabályozó törvények jellemzője, hogy a titkos információgyűjtés eszközeit és módszereit teljes körűen, taxatív módon nem jelölik meg. Ez egyrészt a nemzetbiztonsági tevékenység titkosságáról vallott nézetekben gyökerezik, másrészt abból a megfontolásból ered, hogy a titkos információszerzés eszközeinek és módszereinek nincs lezárható köre, a tudományos-technikai fejlődés új eszközök, módszerek, eljárások alkalmazását eredményezi, illetve követeli meg.

A törvényekben általában azokat a titkosszolgálati eszközöket és módszereket nevesítik, amelyeknek alkalmazása az alkotmányos alapjogok közvetlen sérelmével jár, az állampolgároknak a büntetőjog eszközeivel védett magánszférájába hatol. Az ilyen eszközalkalmazás során a nemzetbiztonsági és a rendőrségi szolgálatok munkatársai olyan törvényi tényállást valósítanak meg, amely csak azért nem bűncselekmény, mert a cselekményt törvényben meghatározott felhatalmazás, engedély birtokában követik el.

A titkos információgyűjtésnek ezek a törvényben nevesített és engedélyhez kötött eszközei és módszerei egyrészt a távközlési és postai titok feltörésével járnak, másrészt a tulajdon sérthetlensége alkotmányos alapjog különös megsértését jelentik. A különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezése több feltételhez kötött, az nem elégséges, hogy a nemzetbiztonsági szolgálat vagy a rendőrség az alkalmazás során feladatkörében jár el. Általában megjelöltek azok a feladatok, amelyek végrehajtása érdekében alkalmazhatók; további feltétel, hogy alkalmazásuk az adott feladat ellátásához szükséges legyen, valamint hogy az adott jogszerű cél észszerűen más módon nem érhető el. A szabályozás általában különbséget tesz a nemzetbiztonsági és a bűnüldözési célú eszközalkalmazás között; a nemzetbiztonsági célú esetében – eltérően a bűnüldözéstől – nincs szükség az ügyre vonatkozó információk teljes körű átadására a szolgálaton kívüli engedélyezési fórum részére.

A titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek alkalmazásával kapcsolatos jogorvoslati rendszerek fejlettsége, a jogorvoslati fórumok kiépítettsége eltérő képet mutat. Az európai jogrendszerek a büntetőeljárás és a polgári igényérvényesítési eljárások hagyományos keretei között adnak módot az érdekérvényesítésre, annak esélyeit azonban a szolgálatok tevékenységének titkossága megnehezíti. Az angolszász jogrendszerek többsége speciális, bírói jogorvoslati fórumokat hozott létre. Az Egyesült Államokban az erős törvényhozói felügyelet és a polgári jogok széles körű bírói védelme egyaránt megtalálható. A panaszjog speciális jogorvoslati lehetőségként szinte mindenütt létezik, az állampolgár panasszal fordulhat az irányító miniszterhez, a szolgálat vezetőihez, az ombudsmanhoz és a parlamenti felügyelőbizottsághoz.

Az Amerikai Egyesült Államokban a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazását, ha az amerikai állampolgárt érint, bíró engedélyezi. A külföldi vonatkozású nemzetbiztonsági célú telefon- és rádiólehallgatásokat és más elektronikus úton történő lehallgatást, technikai eszközökkel végzett megfigyelést, valamint a levéltitok felnyitásának lehetőségeit a külföldi hírszerzési célú megfigyelésekről szóló 1978-as törvény szabályozza.

A jogszabály szerint olyan külföldi vonatkozású nemzetbiztonsági (hírszerzési) információk megszerzése érdekében alkalmazhatók, amelyek szükségesek az Egyesült Államok elleni fegyveres támadás, az országot fenyegető magatartás, a nemzet-

közi terrorizmus, a szabotázs felderítésére. Az igazságügy-miniszter engedélyezi a lehallgatást olyan esetekben, amikor az eszközalkalmazás idegen hatalmak közötti kommunikáció megfigyelésére irányul, a megfigyelt terület az idegen hatalom kizárólagos tulajdonában vagy birtokában van, és nem feltételezhető, hogy a megfigyelés amerikai állampolgárt is érint. Az engedélyt lezárt formában megküldik a titkosszolgálati eszköz alkalmazásának engedélyezésére illetékes bírónak, aki a borítékot csak akkor bonthatja fel, ha a megfigyelés mégis érint amerikai állampolgárt: ebben az esetben utólagos bírói döntés is kell.

Az engedélyezés iránti kérelmet a hírszerző közösség szervezeteinek vezetői terjeszthetik elő, az előterjesztéshez az igazságügy-miniszter jóváhagyása szükséges. Az Egyesült Államok hét ítélkezési körzetében egy-egy bírót jelöltek ki a kérelmek elbírálására. Ha az engedély kiadását a bíró megtagadja, felülvizsgálati kérelem terjeszthető elő, amelyet háromfős bírói tanács bírál el. Az engedélyezés iránti felülvizsgálati kérelem elutasítása esetén a Legfelsőbb Bírósághoz lehet fordulni. Az amerikai szabályozás lehetőséget ad a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának ideiglenes engedélyezésére: az igazságügy-miniszter engedélye átmenetileg helyettesítheti a bírói engedélyt. Az állampolgárok, az őket ért jog sérelem esetén, büntetőeljárásban, illetve polgári perben érvényesíthetik igényeiket, az USA-ban erre külön speciális jogorvoslati fórum nincs. A peres fél iratbetekintési joga azonban korlátozható a per azon iratai tekintetében, amelyek titokvédelmi minősítéssel ellátott adatokat hordoznak.

Kanadában a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazását bíróság engedélyezi. A kérelemnek tartalmaznia kell a megszerezni kívánt információk körét, az érintett személyek megnevezését, az eszközalkalmazás helyszínének leírását, az alkalmazás tervezett időtartamát, az alkalmazás szükségességét indokoló adatokat és azt, hogy miért nem lehet más módon a kívánt információkhoz hozzájutni. Az engedélyezés általában 60 napra szól, de legfeljebb egy év lehet. A nemzetbiztonsági szolgálatok által okozott érdeksérelem esetén bírósághoz lehet fordulni jogorvoslatért.

Az osztrák parlament 1997 közepén fogadta el a lehallgatást, a bizalmas nyomozást, valamint az átfogó adatgyűjtést és a vádalkut szabályozó törvényt. Azt megelőzően csak a telefonvonalak lehallgatására és az operatív munkatársak vagy kapcsolataik által a helyiségbe közvetlenül bevitt hangrögzítő útján történt lehallgatásra volt lehetőség. A helyiségbe telepített eszközökkel történő lehallgatások esetében a lakások és irodák akkor hallgathatók le, ha a lehallgatás tíz évnél hosszabb börtönbüntetéssel sújtható bűncselekmény felderítését vagy más eszközökkel fel nem tárható szervezett bűnözési cselekmény megakadályozását szolgálja. Alkalmazása kiterjedhet a vértlen szereplőkre, résztvevőkre is; az ügyvédek, pszichiáterek és újságírók esetében feltétel, hogy gyanúsítottak legyenek.

Az átfogó, szisztematikus adatgyűjtést akkor engedélyezi a törvény, ha a feltételezett cselekmény legalább három év börtönbüntetéssel fenyeget. A törvény megengedi a vádalkut, ennek lényege, hogy a hatóságokkal együttműködő bűnöző büntetése a megszabott alsó büntetési tételnél is jobban csökkenthető. A különleges titkos információgyűjtésre vonatkozó engedélyt – a biztonsági tevékenységet ellátó Államrendőrség (STAPO) előterjesztésére, amelyet az illetékes államügyész jóváhagy – háromfős bírói tanács adja meg. Sürgős esetekben – akár telefonon – egy bíró is kiadhatja az engedélyt. A STAPO az osztrák rendőrség keretében működik, a nemzetbiztonsági és a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés szabályozása, engedélyezési rendje nem különül el egymástól. Az országot három körzetre osztva hozták létre az ún. jogvédelmi megbízott intézményét, aki kivizsgálja az esetleges panaszokat.

A belga titkosszolgálatoknak nincs felhatalmazásuk különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazására, az igazságszolgáltatás szerveinek van lehetőségük arra, hogy ilyen ellenőrzéseket elrendeljenek. A titkosszolgálatok a felderítés más eszközeire, főleg a humán forrásokra támaszkodhatnak. A magánélet védelmét egy 1994-es törvény szabályozza, a lehallgatásokat vizsgálóbíró rendelheti el, ezek bűnügyekhez kapcsolódhatnak. Belgiumban tizenhat olyan bűncselekmény van, amelynek elkövetése vagy kísérlete esetén a lehallgatás megengedett, ezek főleg szervezett bűnözés jellegűek. A konkrét ügyben a lehallgatást az ügyész is elrendelheti, de ezt meg kell erősítenie a vizsgálóbírónak. Az engedélyezett ellenőrzés csak arra a személyre vonatkozhat, aki gyanú alatt áll, illetve olyan telekommunikációs eszközökre, amelyeket az érintett használ, vagy olyan személyre, aki rendszeres kapcsolatban áll a gyanú alatt lévő személlyel. Az érintett által gyakran látogatott helyeket is le lehet hallgatni. (Az orvosok és ügyvédek tekintetében a lehallgatásnak szigorúbb feltételei vannak.) A rögzített anyagot teljes egészében leírják, a vizsgálóbíró dönti el, hogy mi tartozik a lehallgatást indokoltá tevő ügghöz, és azt csatolják a dossziéhoz. Minden olyan feljegyzést, ami nem kötődik az ügghöz, meg kell semmisíteni.

Az angol rendőri szervezetre a decentralizáltság jellemző. A rendőri munkában a centralizált, országos hatáskörű szervek, mint a *Scotland Yard* vagy a *Serious Fraud Office*, kivételnek számítanak. Az utóbbi időben azonban a helyzet változik, hiszen a szervezett, határokat átlépő bűnözés és egyáltalában a közbiztonság romlása következtében a társadalom egyre intoleránsabb, egyre nagyobb az elvárásuk, illetve a politikai nyomás is a rendőri munka hatékonyságának fokozása érdekében. Mindez a különböző speciális egységek növekvő számát, a központosítás fokozását, a tengerentúli egységekkel való szorosabb együttműködést, a bűnügyi hírszerzési egység felállítását és a titkosszolgálati módszerek fokozottabb alkalmazását eredményezte. Az Egyesült Királyságban jelenleg az egyetlen különleges információszerzési módszer, amit törvény szabályoz, a telefonlehallgatás. A törvényt azt követően alkották

meg, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság a *Malone v. United Kingdom* ügyben elmarasztalta Nagy-Britanniát, kimondva, hogy a konkrét esetben megsértették az Európai Emberi Jogi Konvenció (az EEJK) 8. cikkét.

A törvény előírja, hogy meghatározott feltételek fennállása esetén is kizárólag a belügyminiszter engedélyezhet telefonlehallgatást, azt azonban nem rendezi, hogy a lehallgatással érintett személy a bírósági eljárás során miként ismerheti meg a rögzített beszélgetések tartalmát.

Pontosabban egyenesen kizárta azt, kimondva, hogy az így nyert bizonyítékra a tárgyaláson nem lehet hivatkozni, a kereszkérdezés során nem lehet olyan kérdést feltenni, amelyik olyan információt tartalmaz, amelyből arra lehet következtetni, hogy lehallgatásra vonatkozó engedélyt kellett vagy kell kibocsátani. Mindez viszont nem jelenti azt, hogy a bizonyítékot a bűnösség megállapításához ne lehetne felhasználni.

A bírói gyakorlat tovább szűkítette a törvény alkalmazásának körét azáltal, hogy az engedélyhez kötött lehallgatásokat csak a nyilvános telefonbeszélgetésekre korlátozta, így engedély nélkül lehetővé téve a magánlakásban vezeték nélküli vagy magánterületen lévő fizetős telefonon folytatott beszélgetések lehallgatását. A törvény megalkotása óta a telefonlehallgatáson kívül, a technikai fejlődés következtében, számos más eszköz teszi lehetővé két vagy több személy beszélgetésének rögzítését, amelyek azonban nincsenek törvény által előírt engedélyhez kötve, így a róluk készült átírat minden további nélkül felhasználható a büntetőeljárás során. Az engedélyezés az előjáró dolga, feltétele, hogy a bűncselekmény súlyos legyen és a hagyományos nyomozási módszerek ne vezessenek eredményre.

Ezt a gyakorlatot kísérelték meg kikezdeni a *Khan*-ügyben, amelyben a vádlottat olyan bizonyítékok alapján ítélték el, amelyek egy magánterületen elhelyezett lehallgatókészülék által rögzített beszélgetésből származtak.

A fellebbezés során ezeknek az értékelhető bizonyítékok köréből történő kizárását arra hivatkozással kérték, hogy nincs olyan törvényi szabály, amely lehetővé tenné lehallgatóeszközök elhelyezését magántulajdonban lévő területen, az ilyen cselekmény birtokháborítást valósít meg, ezért a bizonyíték nem használható fel; az ilyen bizonyíték felhasználása sérti az EEJK 8. cikk c) pontját, miszerint még abban az esetben is, ha törvény tenné lehetővé az ilyen módon történő információszerzést, a tárgyaló bíró akkor is élhetne azzal a lehetőséggel, hogy megtiltja a bizonyítékként történő értékelését azzal az indokkal, hogy az sérti a tisztességes tárgyalás elvét. A fellebbezési bíróság elutasító határozatában több igen figyelemreméltó megállapítást tett. Egyrésztől megerősítette azt az elvet, hogy az angol jogban nem létezik a privátszférához való jog, másrésztől kimondta, amennyiben léteznek is a jogellenesen beszerzett bizonyítékok, azok nem esnének automatikusan értékelési tilalom

alá, mert ennek megítélése kizárólag a bíró diszkrecionális joga. Az EEJK 8. cikkével kapcsolatban rögzítette, hogy önmagában ennek a szabálynak a megsértésével nem sérül szükségszerűen a tisztességes tárgyalás elve. A bíróság elnöke, Lord Nolan kifejtette személyes véleményét is, amely az előbbi következtetések levonásában feltehetően katalizátorszerepet játszhatott. Eszerint idegen lenne az angol jog szellemétől, ha helyt lehetne adni a privátszférájának megsértésére hivatkozva egy olyan ember fellebbezésének, aki nagy mennyiségű heroin illegális behozatalában vett részt.

A táv-összeköttetési ellenőrzésről szóló törvény a belügyminisztert hatalmazta fel, hogy engedélyt adjon a postai küldemények ellenőrzésére és a nyilvános távközlési vonalak lehallgatására. A belügyminiszter az engedélyt a szolgálatok vezetőinek megkeresésére akkor adja ki, ha a titkosszolgálati eszköz használatát szükségesnek ítéli meg a szolgálat törvényes feladatának végrehajtásához, és meggyőződött arról, hogy az adott cél ésszerű módon más eszközökkel nem érhető el. Az engedély első alkalommal két hónapra adható ki, majd ezt követően hat hónapos időszakokra újítható meg; egy ún. IOCA-biztos vizsgálja felül az engedélyeket. A belügyminiszter végzést adhat ki olyan titkosszolgálati akciók engedélyezésére, amelyek a tulajdonbaváló behatolással vagy a tulajdonnal kapcsolatos beavatkozással járnak, ha úgy értékeli, hogy a szolgálat funkcióinak ellátása érdekében arra szükség van.

Az angol jogrendszer ismeri a rendkívüli engedélyezést: sürgős esetben a végzést, melyet – két munkanap érvényességgel – a Belügyminisztérium megbízott tisztviselője is kiadhat. A helyzetet színezi, hogy a bűnüldözés során a *Security Service Act* (1989) és az *Intelligence Service Act* (1994) a titkosszolgálat (MI5) közreműködésére is lehetőséget teremt. Ebben az esetben az elektronikus megfigyelések engedélyezésére a hírszerző szolgálatról szóló törvény alapján a külügyminiszter jogosult, aki ezenkívül engedélyezhet a Titkos Hírszerző Szolgálat (SIS) munkatársainak olyan külföldi tevékenységet is, amelyért büntetőjogilag felelősségre vonhatók lennének az Egyesült Királyságban. A fedésben dolgozó rendőr által készített magnó-, illetve videofelvételek bizonyítékként történő elfogadásánál vagy elvetésénél egyik döntő szempont, hogy a kérdés mire irányult. Ha közvetlenül a bűncselekményre, akkor a bíróság inkább hajlik a bizonyíték kirekesztésére.

Angliában és Walesben a kihallgatás csak abban az esetben tekinthető törvényesnek, ha a gyanúsítottat a rendőrség hivatalos helyiségében a kihallgatás előtt kioktatták jogaira, figyelmeztették, hogy védő közreműködését veheti igénybe, továbbá ha a kihallgatás mentes minden erőszaktól, fenyegetéstől. Az ezeknek a szabályoknak a megsértésével beszerzett bizonyíték a tárgyaláson nem értékelhető. A fedett nyomozóval folytatott beszélgetés, ahol viszont a későbbi gyanúsított nincs tisztában a fedésben dolgozó rendőr ilyen mivoltával, ezért vele olyan információkat közöl,

amelyeket egy formális kihallgatás keretében nem tenne, más megítélés alá esik. Ez a beszélgetés nem tekinthető kihallgatásnak.

Az angoloknál létezik a titkosszolgálati biztos intézménye, aki azt felügyeli, hogy a belügyminiszter és a külügyminiszter miként gyakorolja engedélyezési funkcióját. A biztos megkapja az eszközök alkalmazását engedélyező anyagokat, és azokat megvizsgálja, hogy megfelelnek-e a törvényi előírásoknak. A biztost a miniszterelnök nevezi ki, a magas bírói méltóság viselői közül. A titkosszolgálatok tevékenységével kapcsolatos panaszokat a *Tribunal* vizsgálja ki, melynek elnökét, alelnökét és tagjait a királynő nevezi ki és menti fel a parlament egyetértésével. A *Tribunal* eljárása során először azt vizsgálja meg, hogy a szolgálat tevékenysége egyáltalán irányult-e vagy irányul-e a panaszosra, gyűjtöttek-e róla információkat. Ezt követően azt vizsgálja, hogy az információgyűjtés indokolt volt-e, és volt-e ésszerű alapja. Ha a panaszos azt feltételezi, hogy a szolgálat által közölt információk miatt nem kapott meg vagy veszített el valamilyen állást, a *Tribunal* vizsgálata arra irányul, hogy a szolgálat adott-e ki információt a panaszosról, és alapos oka volt-e a kérdéses információ szolgáltatására. Amennyiben a *Tribunal*hoz különleges (miniszteri engedélyhez kötött) titkosszolgálati eszköz alkalmazásával kapcsolatban érkezik panasz, azt kivizsgálásra a biztoshoz továbbítja. A biztos azt vizsgálja, hogy a szolgálat rendelkezett-e a törvény által előírt miniszteri engedéllyel, és az engedélyezés során a törvényi követelmények teljesültek-e.

A holland nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény a titkosszolgálati eszközökről és módszerekről nem tesz említést, azok engedélyezésére vonatkozóan nem tartalmaz előírást. Az ilyen jellegű alkalmazást együttesen engedélyezi – a szolgálat vezetőjének előterjesztése alapján – a miniszterelnök, az igazságügy-miniszter és a belügyminiszter, illetve távközlési vonal lehallgatása esetén a közlekedési és hírközlési miniszter. Az állampolgárokat ért sérelmek speciális jogorvoslatára utaló előírás a törvényben nincs. Panaszaikkal a parlamenti bizottsághoz, az ombudsmanhoz, az érintett miniszterhez, a szolgálatok vezetőihez fordulhatnak, és nyitva áll előttük a bírói út is.

Németországban külön parlamenti bizottság, a G–10. Grémium jár el az Alaptörvény (az Alkotmány) 10. szakaszában kimondott alapjog, a postai és távközlési titok garantálását, illetve nemzetbiztonsági és bűnüldözési célú korlátozását érintő ügyekben. A G–10. Grémium a *Bundestag* öt tagjából áll, elnevezése az Alaptörvény (*Grundgesetz*) 10. szakaszára utal. Hatásköre mind a három nemzetbiztonsági szolgálatra és a rendőri szolgálatokra is kiterjed. A G–10. Grémium feladata annak biztosítása, hogy a szolgálatok az Alaptörvény 10. szakaszával összhangban járjanak el. Meghatározott nemzetbiztonsági célokból a törvény lehetővé teszi, hogy a nemzetbiztonsági szolgálat a levél-, postai vagy távközlési titok alá tartozó küldeményeket felnyisson, azokba betekintszen, a telexforgalomba beleolvasson, a távközlési forgalmat lehallgassa, és hanghordozóra felvegye.

A német törvényi szabályozás tehát a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek közül a postai és a távközlési titok védelmére helyezi a hangsúlyt, arra ír elő különleges engedélyezési eljárást. A G–10. Grémiumnak kell jóváhagynia a levéllenőrzést és a telefonlehallgatást, mivel ezek ellentétben állnak az Alaptörvény 10. szakaszával. A G–10. Grémium háromtagú bizottsága esetről esetre megvizsgálja, hogy kivételt kell-e tenni az Alaptörvény rendelkezései alól. A különleges titkosszolgálati eszköz alkalmazásának engedélyezésére vonatkozó kérelemben – amelyet a szolgálatok vezetői terjeszthetnek elő – ki kell térni arra is, hogy az információk beszerzése (tényállás felderítése) más módon nem lehetséges, vagy aránytalan nehézségekbe ütközne. Az eszközalkalmazást engedélyező végzés kiadására a legfelsőbb tartományi hatóság, illetve a szövetségi kancellár által megbízott illetékes szövetségi miniszter jogosult. Az engedélyező végzés három hónapra szól, és meghosszabbítása három hónapos időtartamokra lehetséges.

A G–10. Grémium – a kormány meghallgatása után – választja meg a háromfős bizottságot, amely hivatalból – vagy a hozzá érkezett panaszok alapján – esetről esetre nyomon követi az engedélyek kiadását, és dönt a korlátozó intézkedések megengedhetőségéről és szükségességéről. Azt a személyt, akinek telefonját lehallgatták, vagy leveleit felbontották, utólag tájékoztatni kell az ellenőrzésről, kivéve ha ez a nemzetbiztonsági szolgálat jogszerű eljárásának célját veszélyeztetné. A bizottság dönt arról, hogy az eszközalkalmazásról kap-e értesítést az érintett, ha az eljárás céljának veszélyeztetése öt év múlva is fennáll, az érintett tájékoztatására vonatkozó kötelezettség megszűnik.

A levél- és telefonellenőrzéssel kapcsolatos panaszokat a bizottsághoz lehet benyújtani, valamint az eszközalkalmazás miatt a közigazgatási bírósághoz is lehet fordulni. Az adatvédelmi biztos vizsgálati lehetőségei szűk körűek, az adatok kiadása (betekintési jogosultsága) nemzetbiztonsági okokból megtagadható.

Az olasz információs és biztonsági szolgálatokról szóló törvény nem tesz említést titkos információgyűjtésről, így értelemszerűen nem rendelkezik az engedélyezés rendszeréről sem. A titkosszolgálatok működési körükben felderítő tevékenységet végezhetnek, a titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek alkalmazásában nincsenek megkötve. A törvény szerint, ha a szolgálat tevékenysége során bűncselekmény alapos gyanúját tanúsító információkhoz jut, akkor az igazgató köteles azokat átadni az ún. igazságügyi nyomozó hatóságoknak, amelyek aztán már törvényes keretben nyomoznak, és a személyiségi jogokat korlátozó eszközök és módszerek alkalmazásához bírói engedélyt kötelesek beszerezni.

Irodalomjegyzék

Forrás a témához

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Irodalom a témához

BESSENYEI József: A gyulai vár számadása a kémkedésre fordított összegekről, 1565. *Hadtörténeti Közlemények*, (1990) 9. sz., 96–103. o.

GY. HORVÁTH László: *Nindzsák*. Budapest, 1990.

GYARMATI György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi korszakban. (Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.)* Budapest, 2000.

LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években*. Tanulmánykötet. Miskolc, 2000. 126. o.

PILCH Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története I–II.* (Reprint.) Budapest, 1998.

SOLT Pál et al.: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I–V.* Budapest, 1992–1996.

URBÁN Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980). *Múltunk Politikatörténeti folyóirat*, (2003) 3. sz.

ZINNER Tibor et al.: *Törvénytelen szocializmus*. Budapest, 1991.

ZINNER Tibor: *XX. századi politikai perek*. Budapest, 1999.

ZINNER Tibor et al.: *Megfogyva és megtörve*. Budapest, 2006.

ELTE JOGI KARI KÖNYVSOROZAT

ELTE Jogi Kari Jegyzetek

ISSN 2060 5986

1. DEZSŐ Márta – POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán (szerk.): *Alkotmányjogi alapok*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 130 o., ISBN 978 963 284 044 4
2. KOVÁCS Árpád: *Közpénzügyek*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 379 o., ISBN 978 963 312 004 0
3. PRINCZINGER Péter: *Sportjog I.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 264 o., ISBN 978 963 312 009 5
4. MARGITÁN Éva (szerk.): *Büntetőjog*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 461 o., ISBN 978 963 312 010 1
5. RÉTI Mária: *Szövetkezeti jog*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 410 o., ISBN 978 963 312 020 0
6. PRINCZINGER Péter (szerk.): *Sportjog II.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 405 o., ISBN 978 963 312 033 0
7. SZEIBERT Orsolya: *Családi jog*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 255 o., ISBN 978 963 312 119 1
8. FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 643 o., ISBN 978 963 312 130 6
9. KÉPES György (szerk.): *Magyar alkotmány- és közigazgatás-történet a polgári korban. A hatalommegosztás államszervezete, 1848–1949*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 233 o., ISBN 978 963 312 156 6
10. FERENCZ Jácint – GÖNDÖR Éva – GYULAVÁRI Tamás – KÁRTYÁS Gábor:
Munkajogi alapismeretek.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 213 o., ISBN 978 963 312 159 7
11. GYULAVÁRI Tamás – HÓS Nikolett – KÁRTYÁS Gábor (szerk.): *Munkajogi feladatok és jogesetek*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 185 o., ISBN 978 963 312 174 0
12. HOFFMAN István: *Bevezetés a területfejlesztési jogba*.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 138 o., ISBN 978 963 312 193 1
E-book: <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/hoffman-istvan-bevezetes-a-teruletfejlesztesi-jogba/>

13. FLECK Zoltán (szerk.): *Jogszociológiai előadások.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 196 o., ISBN 978 963 312 196 2
14. HACK Péter (szerk.): *Büntetőeljárás jog.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 262 o., ISBN 978 963 312 198 6
15. BÖLCS Ágnes: *Italiano giuridico.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 206 o., ISBN 978 963 312 208 2
16. KIRÁLY Miklós (szerk.): UNIDROIT – *Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések Alapelvei 2010*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 121 o., ISBN 978 963 312 213 6
E-book: <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/unidroit/>
17. KEDVES Imre: *A különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazásának története, különös tekintettel a 20. századra.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 107 o., ISBN 978 963 312 210 5
E-book: <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/kedves-imre-a-kulonleges-titkosszolgálati-eszkozok-alkalmazasanak-tortenete/>

ELTE Jogi Kari Tankönyvek

ISSN 2060 6494

1. BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944).*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 402 o., ISBN 978 963 284 043 7
2. VARGA István (szerk.): *A polgári nemperes eljárások joga.*
Második, átdolgozott kiadás.
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 1093 o., ISBN 978 963 284 152 8
3. KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 494 o., ISBN 978 963 312 022 4
4. MENYHÁRD Attila: *Dologi jog.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 448 o., ISBN 978 963 312 030 9
5. KIRÁLY Miklós (szerk.): *Az Európai Unió gazdasági joga I. A belső piac és a közös kereskedelempolitika.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 290 o., ISBN 978 963 312 032 3
6. SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 387 o., ISBN 978 963 312 072 9
7. GYULAVÁRI Tamás (szerk.): *Munkajog.*
Második, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 591 o., ISBN 978 963 312 155 9

8. MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga.*
Nyolcadik, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 557 o., ISBN 978 963 312 131 3
9. BERKE Barna – PAPP Mónika: *Az Európai Unió gazdasági joga II. Az Európai Unió versenyjoga.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 285 o., ISBN 978 963 312 165 8
10. FAZEKAS Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész III.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 344 o., ISBN 978 963 312 177 1
11. FAZEKAS Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész I.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 362 o., ISBN 978 963 312 192 4
12. FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet.*
Második, átdolgozott kiadás,
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 677 o., ISBN 978 963 312 206 8

ELTE Jogi Kari Tudomány
ISSN 2060 9361

1. MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 488 o., ISBN 978 963 284 065 9
2. GÁRDOS Péter: *Az engedményezés.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 462 o., ISBN 978 963 284 087 1
3. HOFFMAN István: *Önkormányzati közszolgáltatások szervezése és igazgatása. Az elmélet és a gyakorlat tükrében.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 395 o., ISBN 978 963 284 088 8
4. FILÓ Mihály: *Az eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 353 o., ISBN 978 963 284 104 5
5. GÁBOR HAMZA: *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 826 o., ISBN 978 963 284 095 6
6. FLECK Zoltán (szerk.): *Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 237 o., ISBN 978 963 284 127 4
7. ROZSNYAI Krisztina: *Közigazgatási bíráskodás Prokrusztész-ágyban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 281 o., ISBN 978 963 284 129 8

8. NYIKOS Györgyi: *A PPP finanszírozási technika és az EU fejlesztési támogatásai a közcélú beruházások megvalósításában.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 270 o., ISBN 978 963 312 007 1
9. SZABÓ Máté – PÉTERFALVI Attila (szerk.): *Európai ombudsman-intézmények.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 291 o., ISBN 978 963 312 008 8
10. FUGLINSZKY Ádám: *A polgári jogi felelősség útjai vegyes jogrendszerben. Québec, Kanada.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 518 o., ISBN 978 963 312 024 8
11. SOMODY Bernadette: *Az ombudsman típusú jogvédelem.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 158 o., ISBN 978 963 312 031 6
12. NAGY Marianna: *Interdiszciplináris mozaikok a közigazgatási jogi felelősség dogmatikájához.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 214 o., ISBN 978 963 312 029 3
13. MIKLÓS KIRÁLY: *Unity and Diversity: The Cultural Effects of the Law of the European Union.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 304 o., ISBN 978 963 312 045 3
14. MEZEY Barna (szerk.): *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 595 o., ISBN 978 963 312 054 5
15. ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 359 o., ISBN 978 963 312 061 3
16. SZÉKELY László: *A személyiségi jogok hazai elmélete.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 191 o., ISBN 978 963 312 079 8
17. BALÁZS JÓZSEF GELLÉR: *Legality on Trial. A Theoretical Analysis of the Legality of Substantive Criminal Norms.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 303 o., ISBN 978 963 312 085 9
18. KISFALUDI András (szerk.): *Versenyjogi jogsértések – magánjogi következmények.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 235 o., ISBN 978 963 312 142 9
19. GELLÉR Balázs József: *Legálitás a vádpadon.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 317 o., ISBN 978 963 312 154 2
20. TAMÁS SZABADOS: *The Transfer of the Company Seat within the European Union.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 253 o., ISBN 978 963 312 144 3
21. BÁNYAI Ferenc – NAGYPÁL Szabolcs (szerk.): *Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. ISBN 978 963 312 202 0

22. GOSZTONYI Gergely: *Alternatív (?) média. A közösségi média jogi szabályozásának vetületei.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 262 o., ISBN 978 963 312 194 8
23. SIKLÓSI Iván: *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 452 o., ISBN 978 963 312 200 6
24. SZEIBERT Orsolya: *A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 260 o., ISBN 978 963 312 201 3
25. NAVRATIL Szonja: *A jogászi hivatásrendek története Magyarországon.*
Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 180 o., ISBN 978 963 312 209 9

Jegyzetem megírásakor a hiánypótlás igénye vezérelt egy olyan területen, ami a jogászai gondolkodás egyik fontos szeletét érinti. A titkos információgyűjtés a bűnözés elleni harc hatékony, és bizonyos esetekben elengedhetetlen része, ami azt is jelenti, hogy az igazságszolgáltatás területén működő jogászok mindegyike találkozik annak valamely formájával. A hiány viszont a képzésben keresendő, miszerint az ügyvédeknek, ügyészeknek és bíróknak nem szerepel a tanulmányai között e terület, ugyanakkor működésük közben evidenciának tekintik, hogy ismerik a titkos információgyűjtés rejtelseit.

A jegyzet alkotmánytörténeti tartalma alapján nem törekszik a jelenlegi szabályozás maradéktalan bemutatására, viszont lehetőséget teremt a titkos információgyűjtés alapjainak megismerésére. A kötetben formabontó módon először a visszaélések lehetőségét mutatom be, amelyre sajnos számos példát találhatunk hazánk közelmúltjából. Gondolatmenetem szerint, ha megismerjük e terület negatív oldalát, akkor könnyebben tudunk a demokrácia szabályainak megfelelően élni a bűnüldözés ezen nagyon fontos és csöppet sem elhanyagolható eszközrendszerével.

Mindenkinek ajánlom továbbá e kötetet, aki az emberi jogok sérülékenysége és az állam bűnüldöző érdekei közötti megfelelő „határmezsgye” kialakításával törekszik a demokrácia szabályai szerint élni, amely kellő biztonságérzetet nyújthat mind a bűnözés, a terrorizmus, mind pedig az állami erőszak és a joggal való visszaélés szempontjából.

ISBN 978 963 312 210 5

9 789633 122105